

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM REHBERLİĞİ ANA BİLİM DALI
TURİZM REHBERLİĞİ BİLİM DALI**

**TURİST REHBERLERİNİN
ARKEODESTİNASYONLARA YÖNELİK ALGILARI
DOĞRULTUSUNDA ARKEOTURİZMİN İÇ
PAZARDAKİ ETKİNLİĞİNİN ARTIRILMASINA
İLİŞKİN BİR MODEL ÖNERİSİ**

**DURUL ALİYE GÜMÜŞ
ORCID: 0000-0002-5045-1673**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi HASAN ALİ ERDOĞAN**

KONYA- 2023

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Durul Aliye GÜMÜŞ		
	Numarası	21813401002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Turizm Rehberliği		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ali ERDOĞAN		
Tezin Adı	Turist Rehberlerinin Arkeodestinyasyonlara Yönelik Algıları Doğrultusunda Arkeoturizmin İç Pazardaki Etkinliğinin Artırılmasına İlişkin Bir Model Önerisi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Durul Aliye GÜMÜŞ

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Durul Aliye GÜMÜŞ		
	Numarası	21813401002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Turizm Rehberliği		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ali ERDOĞAN		
Tezin Adı	Turist Rehberlerinin Arkeodestinyasyonlara Yönelik Algıları Doğrultusunda Arkeoturizmin İç Pazardaki Etkinliğinin Artırılmasına İlişkin Bir Model Önerisi			

Arkeoturizm, önemli bir turizm çeşidi olarak dünya çapında gelişmektedir. Arkeoturizmin faaliyet alanları olan arkeodestinyasyonların doğru bir şekilde pazarlanmasının turizm hareketliliğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın amacı, turist rehberlerinin Türkiye’de bulunan arkeodestinyasyonlara yönelik algılarını belirlemek ve bu doğrultuda arkeoturizmin gelişimine yönelik etkili pazarlama stratejileri önermektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kapsamında durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini çeşitli rehber odalarına kayıtlı 20 turist rehberinden oluşmaktadır. Veriler yüz yüze görüşme tekniği ile toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizi nitel araştırmalar için geliştirilen MAXQDA 2022 bilgisayar programı ile yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre arkeoturizmin gelişimine yönelik etkili pazarlama stratejileri olarak arkeodestinyasyonların mekansal tasarımının günümüz turist taleplerini karşılayacak şekilde yapılması önerilmiştir. Arkeodestinyasyonların tanıtımında sosyal medya ve basın-yayın organlarının daha etkin kullanılması önerilmiştir. Gezilerin turist rehberleri eşliğinde yapılması ve seyahat acentelerinin düzenlediği gezilerin rotalarının denetlenmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arkeodestinyasyon, Arkeoturizm, Arkeoturist, Turist Rehberliği, Turist Rehberi, Turizm

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Durul Aliye GÜMÜŞ		
	Student Number	21813401002		
	Department	Tourism Guidance		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	Asst. Prof. Dr. Hasan Ali EDOĞAN		
Title of the Thesis/Dissertation	A Modal Proposal for Increasing the Effectiveness of Archaeotourism in the Domestic Market in Line with the Perceptions of Tourist Guides Towards Archaeodestinations			

Archaeotourism has been developing as an important type of tourism worldwide. It is thought that the correct marketing of archaeodestinations, which are the activity areas of archaeotourism, will contribute to tourism activities. The aim of the research is to determine the perceptions of tourist guides in Türkiye towards archaeodestinations and to propose effective marketing strategies for the development of archaeotourism in this direction. In the research, case study design was used within the scope of qualitative research method. The sample of the research consists of 20 tourist guides registered in various guide rooms. Data were collected by face-to-face interview technique. The analysis of the data obtained was made with the MAXQDA 2022 computer program developed for qualitative research. According to the research results, it is recommended that the spatial design of archaeodestinations should be made to meet today's tourist demands as effective marketing strategies for the development of archaeotourism. It was suggested that social media and media should be used more effectively in the promotion of archaeological destinations. It is recommended that trips should be accompanied by tourist guides and travel routes organized by travel agencies should be checked.

Keywords: Archaeodestination, Archaeotourism, Archaeotourist, Tourist Guidance, Tour Guide, Tourism

ÖNSÖZ

Turist rehberlerinin arkeodestinyonlara yönelik algılarını belirlemek ve bu doğrultuda arkeoturizmin iç pazardaki gelişimine yönelik etkili pazarlama stratejileri önermek amacıyla yaptığım bu çalışmada bana yardımcı olan Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Rehberliği Bölümü'nden danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ali ERDOĞAN'a, Prof. Dr. Fatih Mehmet BERK'e, Dr. Öğr. Üyesi Fatih KALECİ'ye ve diğer bölüm hocalarıma çok teşekkür ederim.

Aksaray Üniversitesi Turizm Rehberliği Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi Alaattin BAŞODA'ya da değerli katkıları için çok teşekkür ederim. Mersin Üniversitesi, Turizm Rehberliği Bölümü'nden Doç. Dr. Uysal YENİPİNAR'a, Doç. Dr. Sevda BİRDİR'e, Doç. Dr. Sabri ARICI'ya, Öğr. Gör. Dr. Alper DURAN'a, Öğr. Gör. Kerem KARDAŞ'a, Dr. Arş. Gör. Burhan ÇINAR'a ve diğer bölüm hocalarıma tez yazımındaki katkılardan dolayı çok teşekkür ederim.

Vakit ayırarak mesleki bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan tüm turist rehberi arkadaşlarıma ve zorunlu dijital teknik destek asistanım kızıma da çok teşekkür ederim.

Durul Aliye Gümüş

Konya -2023

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM LİTERATÜR TARAMASI

İKİNCİ BÖLÜM ARKEOTURİZM

2.1. Arkeoturizmin Tanımı ve Kapsamı	7
2.2. Arkeoturizmin Kültürel Miras Turizmi ile İlişkisi	8
2.3. Arkeodestinyasyonlar	10
2.3.1. Arkeolojik Sit Alanları	11
2.3.2. Ören Yerleri	15
2.3.2.1. Antik Kentler	17
2.3.2.2. Höyükler	21
2.3.2.3. Tümülüsler	23
2.3.3. Müzeler	25
2.4. UNESCO-Türkiye Dünya Mirası Listesi'ndeki Arkeodestinyasyonlar	29
2.5. UNESCO-Türkiye Geçici Dünya Mirası'ndaki Arkeodestinyasyonlar	32
2.6. Arkeoturistler ve Özellikleri	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TURİST REHBERLİĞİ

3.1. Turist Rehberliği ve İlgili Tanımlar	39
3.2. Turist Rehberliği Eğitimi	40
3.3. Turist Rehberlerinin Özellikleri	42
3.4. Turist Rehberleri Birliği ve Odalar	44
3.5. Turist Rehberleri İstatistikleri	46
3.6. Turist Rehberleri ve Arkeoturizm	48

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TURİST REHBERLERİNİN ARKEODESTİNASYONLARA YÖNELİK
ALGILARI DOĞRULTUSUNDA ARKEOTURİZMİN İÇ PAZARDAKİ
ETKİNLİĞİNİN ARTIRILMASINA İLİŞKİN BİR MODEL ÖNERİSİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

4.1. Yöntem	57
4.1.1. Araştırmanın Deseni	57
4.1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	57
4.1.3. Araştırmanın Katılımcıları ve Sayıları	58
4.1.4. Görüşme Sorularının Belirlenmesi ve Hazırlanması	58
4.1.5. Araştırma Verilerinin Toplanması	59
4.1.6. Araştırma Verilerinin İstatistiksel Analizi	60
4.1.7. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği	62
4.1.8. Araştırmanın Etiği	63
4.2. Bulgular	63
4.2.1. Katılımcılarının Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular	63
4.2.2. Katılımcıların Arkeodestinyasyon Algısına Yönelik Bulgular	67
4.2.2.1. Arkeodestinyasyon Kavramına Yönelik Bulgular	68
4.2.2.2. İlk Akla Gelen Arkeodestinyasyon Mekanı ile İlgili Bulgular	69
4.2.2.3. Türkiye’de En İlgi Çekici Bulunan Arkeodestinyasyon ile İlgili	
Bulgular	70
4.2.2.4. En Önemli Arkeodestinyasyon Çekiciliği ile İlgili Bulgular	71
4.2.2.5. En Önemli Arkeodestinyasyon Gezme Motivasyonu ile İlgili	
Bulgular	72
4.2.2.6. Arkeodestinyasyonlardaki En Önemli Problem ile İlgili Bulgular	73
4.2.2.7. Yerli Turistlerin Arkeodestinyasyon İlgisi Hakkında Bulgular	74
4.2.2.8. Turistlerin Arkeodestinyasyon Bilincini Artıran En Önemli Etken	
Bulguları	75

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇ - TARTIŞMA – ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma	76
5.2. Öneriler	82
KAYNAKÇA	83
EKLER	97
EK.1. Araştırma Gönüllü Katılım Formu Örneği	97
EK.2: Araştırmanın Görüşme Soruları	98

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2. 1. Göbeklitepe-Urfa.....	10
Şekil 2. 2. Türkiye genelinde tescil edilmiş sit alanları dağılımı	13
Şekil 2. 3. Türkiye'de derecelerine göre arkeolojik sit alanları	15
Şekil 2. 4. Alacahöyük-Çorum	16
Şekil 2. 5. Soli-Pompeipolis-Mersin.....	18
Şekil 2. 6. Efes Antik Kenti-İzmir	19
Şekil 2. 7. Türkiye'deki bazı antik kentler	20
Şekil 2. 8. Yumuktepe-Mersin.....	21
Şekil 2. 9. Lisanlı Höyük-Sivas	22
Şekil 2. 10. Türkiye'deki bazı höyükler	23
Şekil 2. 11. Nemrut Tümülüsü-Adıyaman-Kahta.....	25
Şekil 2. 12. Yıllara göre müze sayısı	27
Şekil 2. 13. Bakanlığa bağlı müzelerdeki eserlerin dağılımı	28
Şekil 2. 14. Hatay Arkeoloji Müzesi	28
Şekil 2. 15. Müze ve ören yeri ziyaretçi sayıları	29
Şekil 2. 16. Eric Cohen'in turist tipleri.....	33
Şekil 2. 17. Valene Smith'in turist tipleri	34
Şekil 2. 18. Bazı yeni turist tipleri	36
Şekil 2. 19. Arkeoturist motivasyonları.....	38
Şekil 3. 1. Türkiye'de turist rehberliği eğitimi	40
Şekil 3. 2. Turist rehberi	43
Şekil 3. 3. Rehber odaları	45
Şekil 3. 4. Turist rehberi sayıları-2023	46
Şekil 3. 5. Odalara kayıtlı rehber sayıları-2023.....	47
Şekil 3. 6. Bazı lisanlara göre rehber sayıları	48
Şekil 3. 7. Turist rehberliğinde arkeoturizm eğitimi	49
Şekil 3. 8. Bir ikonografi örneği	52
Şekil 4. 1. Araştırmanın görüşme soruları	59
Şekil 4. 2. MAXQDA 2022 programında veri temaları	61
Şekil 4. 3. Katılımcıların cinsiyeti	64
Şekil 4. 4. Katılımcıların yaşları	64
Şekil 4. 5. Katılımcıların eğitim durumu	65
Şekil 4. 6. Katılımcıların mesleki deneyimi	65
Şekil 4. 7. Katılımcıların bölgesel-ülkesel çalışma durumları.....	66
Şekil 4. 8. Katılımcıların eylemlilik-eylemsizlik durumu	66
Şekil 4. 9. Katılımcıların bağlı olduğu odalar	67
Şekil 4. 10. Katılımcıların arkeo destinasyon kavramı.....	68
Şekil 4. 11. Arkeo destinasyon kavramı istatistiği	68
Şekil 4. 12. İlk akla gelen arkeo destinasyon mekanı.....	69
Şekil 4. 13. İlk akla gelen arkeo destinasyon mekanı istatistiği	69
Şekil 4. 14. En ilgi çekici bulunan arkeo destinasyon	70
Şekil 4. 15. En ilgi çekici bulunan arkeo destinasyon istatistiği	70

Şekil 4. 16. En önemli arkeodestinyasyon çekiciliği.....	71
Şekil 4. 17. En önemli arkeodestinyasyon çekiciliği istatistiği	71
Şekil 4. 18. En önemli arkeodestinyasyon gezme motivasyonu.....	72
Şekil 4. 19. En önemli arkeodestinyasyon gezme motivasyonu istatistiği.....	72
Şekil 4. 20. Arkeodestinyasyonlardaki en önemli problem.....	73
Şekil 4. 21. Arkeodestinyasyonlardaki en önemli problem istatistiği	73
Şekil 4. 22. Yerli turistlerin arkeodestinyasyon ilgisi	74
Şekil 4. 23. Yerli turistlerin arkeodestinyasyon ilgisi istatistiği.....	74
Şekil 4. 24. Arkeodestinyasyon bilincini artıran en önemli etken.....	75
Şekil 4. 25. Arkeodestinyasyon bilincini artıran en önemli etken istatistiği	75
Şekil 5. 1. Araştırmannın model önerisi	82

KISALTMALAR

TUREB	Türkiye Turist Rehberleri Odaları Birliği
YDS	Yabancı Dil Sınavı
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu

GİRİŞ

Yaşanan küresel sosyal, ekonomik, kültürel ve teknolojik gelişmeler, turizm sektörünü nitelik ve nicelik yönünden etkilemiştir. Turizmde yeni gezi trendleri ve yeni pazarlama bakış açıları oluşmuştur. Deniz, kum ve güneş motivasyonlu geziler yanında tarih, kültür ve sosyal ilgiye hitap eden yeni turizm çeşitleri ortaya çıkmıştır. Gezi rotalarında yer almayan destinasyonlara yeni çekim unsurları eklenerek turizme kazandırılmaya başlanmıştır (Srivastava, 2015; Türk, 2000). Dünya turizminde alternatif turizm trendleri adı altında yaşanan bu gelişim ve değişim Türk turizminde de yerini bulmuş ve 2023 Türkiye Turizm Stratejileri Programı bu yeni akımın etkisinde hazırlanmıştır (Türker & Yaşar, 2019a).

Pazar payı yüksek yeni gezi trendleri kapsamında değerlendirilen kültürel miras turizminde (Teo vd., 2014) çok geniş bir anlama sahip olan miras kavramı, anlamsal olarak soyut ve somut kültür ürünlerinin tamamını kapsamaktadır. Her somut arkeolojik miras mutlaka bir kültür ürünüdür. Bu bakımdan arkeolojik miras, somut kültürel miras kapsamında birer kültür mirası olarak kabul edilmektedir. Arkeodestinyasyonlar şeklinde ifade edilen arkeolojik alanlara yapılan geziler kültürel miras turizmi kapsamındaki arkeoturizmi ortaya çıkarmıştır (Şengül & Çılgınoğlu, 2021).

Türkiye, arkeolojik miraslar bakımından zengin bir ülkedir. Ancak, arkeoturizm pazarından potansiyeline oranla oldukça düşük bir pay almaktadır (Erdoğan, 2020a). Arkeolojik mirasların kayıt altına alınması, korunması, turizme kazandırılması ve sürdürülebilir bir arkeodestinyasyon haline getirilmesi konusunda yapılan bilimsel çalışmalar yok denecek kadar sınırlıdır (Erdoğan, 2021b). Sahip olunan arkeolojik miraslar arkeoturizm vasıtasıyla daha etkin hale getirilerek turizm paydaşlarının, yerel halkın, bölgenin ve ülkenin sosyoekonomik kazancına önemli katkılar sağlayabilirler (Erdoğan, 2020b).

Türkiye’de arkeoturizme olan ilgi, ekonomik boyuttan bağımsız olarak, kültürel altyapıdan beklenin altındadır. Konunun çok boyutlu olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak, T.C. Turizm Bakanlığı’ndan turist rehberlerine kadar geniş bir silsileden oluşan arz kanadı ile ilgili bazı nedenler bulunmaktadır. Türkiye coğrafyası, arkeoloji turlarına daha fazla ilgiyi gerektirecek arkeodestinasyonlara sahip olmasına rağmen yerli turistlerin beklenen ilgiyi göstermemesi arz kanadında izlenen turizm politikalarını gözden geçirmeyi gerekli kılmıştır (Pehlivan, 2021).

Arkeoturizmin iç pazardaki gelişimini artırmak için güncel pazarlama stratejileri geliştirmek gerekmektedir. Bu konuda turist rehberlerinin uygun bilgi kaynağı olduğu düşünülmektedir. Gezilere entelektüel lider olarak katılan turist rehberleri, turistler ve destinasyonlar ile yoğun bir etkileşim içinde bulunmaktadır. Bu nedenle turist rehberlerinin gözlem ve yargılarının kalite düzeyinin yüksek olması beklenmektedir (Karadağ & Akyurt, 2018).

Turizmin ve turizm destinasyonlarının tanıtım elçisi olarak kabul edilen turist rehberlerinin Türkiye turizminin gelişmesine katkısı büyüktür. Rehberler, turistik bir destinasyonun tarihsel gelişimini, yerel halkın değerlerini, destinasyonun coğrafi yapısını ve iklimini kısacası bölgeye özgü birçok şeyi en ince detayına kadar araştırmakta ve bilmektedirler. Destinasyona yerli halktan sonra en çok uğrayan ve disiplinler arası bilgi donanımına sahip turist rehberlerinin mesleğe kabulünün kanun ile belirlenmesi mesleğin önemini göstermektedir (M. Yıldırım, 2021).

Araştırmanın Amacı; turist rehberlerinin Türkiye’deki arkeodestinasyonlara yönelik algılarını belirlemek ve bu doğrultuda arkeoturizmin gelişimine yönelik etkili pazarlama stratejileri önermektir.

Araştırmanın Konusu ve Problemi: Bu çalışmada turist rehberlerinin arkeodestinasyonlar hakkındaki algılarının yanı sıra, arkeoturizmin iç pazardaki etkinliğini artıracak öneriler geliştirmek istenmektedir. Bu nedenle, literatür taramasından sonra konu ile ilgili olarak turist rehberlerinin görüşlerine başvurulmuştur. Çalışmanın problemi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

- Turist rehberlerinin arkeodestinasyonlara bakış açıları nelerdir?
- Turist rehberlerinin arkeodestinasyon algıları doğrultusunda arkeoturizmin iç pazardaki etkinliğinin artırılmasına ilişkin pazarlama stratejileri önerilebilir mi?

Araştırmanın Önemi: Geçmişten günümüze kalan arkeodestinasyonları değerlendirmek, korumak, iyileştirmek ve çağdaş işlevler vererek dünü bugünle bütünleştirmek hem turizm hem de uygarlık tarihi bakımından yerine getirilmesi gereken zorunlu bir görevdir. Araştırma sonuçları, arkeodestinasyonların ziyaretçi sayısını artırmak ve kendi hallerine terk edilmiş, ya da kaybolmaya yüz tutmuş arkeodestinasyonları turizme kazandırmak bakımından önemlidir. Araştırma vasıtasıyla etkili pazarlama stratejileri geliştirmek yerel ve ulusal turizmin gelişimi açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın Varsayımları: Turist Rehberleri algıları üzerinden geliştirilecek arkeoturizm pazarlama strateji önerilerinin turizm pazarına olumlu katkılar yapabileceği öngörülmektedir. Turist rehberlerinin mesleki eğitim ve tecrübeleri vasıtasıyla, arkeodestinasyonların pazarlama stratejileri konusunda isabetli görüşler bildirecekleri varsayılmaktadır. Araştırmanın literatüre, turizm sektörüne ve turist rehberlerine teorikte ve pratikte katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları: Araştırma için katılımcı olmaya davet edilen rehberlerin hepsinden olumlu cevap alınamamıştır. Evren geniş olduğundan TUREB'e bağlı 13 rehber odasının tümüne ulaşılamamış, 8 rehber odasından katılımcılar ile görüşülmüştür. Rehberlerin eylemlilik durumlarından ötürü ulaşılabilirlik, zaman ve maliyet sınırlılığı yaşanmıştır. Araştırmanın diğer bir sınırlılığı; arkeodestinasyonlar konusunda turist rehberleri ile görüşmeye dayalı olarak gerçekleştirilen başka bir araştırma bulunamamasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

Arkeolojinin modern bir bilim olmaya başlamasıyla birlikte “harabe” denen yerler önce “ölü anıtlar” sonra “arkeolojik objeler” daha sonra “arkeolojik miraslar” olarak isimlendirildiler (Elmastaş, 2022). Arkeolojik yöntemlerle elde edilen (Akdemir, 2019) geçmiş toplumların kültürünü ve davranışını yansıtan kalıntılara arkeolojik miras adı verilir. Bu kalıntılar ortak geçmiş ve geleceğe dair rehberlerdir. Toplumların varlığının, devamlılığının ve kimliğinin kanıtlarıdır (G. Şimşek, 2009).

Arkeolojik miraslar, muhteşem anıtlardan basit yapılara kadar çeşitli formlarda karşımıza çıkmaktadır. Anıtlar, yapılar, köprüler, kaleler ve tiyatrolar mekana bağlı, taşınmaz arkeolojik miraslardır. Heykeller, malzemeler ve diğer yaşam eşyaları mekana bağlı olmayan, taşınabilen kalıntılardır. Bunların bir kısmı müzelerde sergilenmekte diğerleri ise depolarda koruma altına alınmaktadır (Çağlayan, 1999).

Teknolojik ve bilimsel gelişmelere bağlı olarak bilim dallarının birbirleri ile etkileşimi artmıştır. Bu süreçte arkeoloji bilimi turizm ile etkileşmiş ve arkeoturizm ortaya çıkmıştır (Ayyıldız, 2021). Arkeoturizm kaynağını arkeoloji biliminden almaktadır. Arkeolojik sit alanlarına ve müzelere yapılan gezileri içermektedir. Bu turizmin amaçlarından biri halka geçmiş kültürleri öğretmek kalıntıları koruma bilincini geliştirmektir. Arkeoturizm, yerel ve ülkesel ekonomik kazanç sağlayan bir turizm şeklidir (Gökkadar, 2018). Arkeolojik alan çevresinde yaşayan yerel halkın hayat kalitesi güçlendirilip geliştirilirken aynı zamanda antik kültür ve modern kültür arasında tarihi bağlar kurulabilmektedir (Underberg-Goode, 2014).

Yaşanan ekonomik, sosyal, teknolojik ve kültürel değişimler nedeniyle (Güngör, 2018) turistler turizmde çeşitlilik arayışına girmişlerdir. Bireysel ya da gezi acenteleri aracılığı ile turizme katılan turistlerin gezi motivasyonları zamanla değişiklik gösterebilmektedir (Türker & Yaşar, 2019b). Turistler, farklı kültürel değerleri sunan, bölge kültürü ile etkileşme imkanı sağlayan, deneyim, kültür ve eğlenceyi birlikte sunan turizm çeşitlerine artan bir ilgi göstermektedirler (Ar & Çelik, 2015; Boztoprak, 2021).

Gelişen, dönüşen, şekil ve yön değiştiren, bilgiye ulaşma hızı artan günümüz dünyasında seyahat etme nedeni kıyı turizminden alternatif turizmine doğru bir eğilim göstermektedir (Günden, 2021). Turizm sektöründe son yıllarda değişen anlayışa paralel olarak, turizmi ülke geneline ve tüm yıla yayma girişimleri mevcuttur. Bu amaçla var olan doğal-kültürel değerlerin araştırılması ve turizme kazandırılması çalışmaları devam etmektedir (Türk, 2000).

Gelişen yeni bir turizm şekli olarak arkeoturizm, arkeolojik miras alanlarına yapılan ziyaretleri içermektedir. Faaliyet alanları olan arkeo destinasyonları gezen ziyaretçi sayısındaki artış nedeniyle dünya çapında kazançlı bir pazar olarak görülmektedir. Arkeoturizmin arkasındaki motive edici güçler geçmişe duyulan tutku ve ziyaret edilen bölgede yaşayan antik kültürleri öğrenme isteğidir. Arkeoturizm, ziyaretçilerin geçmişi deneyimlemelerine ve keşfetme heyecanını paylaşmalarına olanak tanır (Chowdhury & Ahmed, 2015). Arkeoturizm, arkeo destinasyon ve arkeoturist gibi terimler yeni olsa bile arkeoturizm uygulamaları turizm sektörü kadar eskidir.

Arkeo destinasyonlar Türkiye'nin büyük bir kültürel varlığıdır. Doğru bir şekilde pazarlanması halinde çok sayıda potansiyel arkeoturist turizm hareketine katılabilir. Tamamı henüz ortaya çıkarılmamış olsa bile, tespit edilmiş durumda çok sayıda arkeo destinasyon mevcuttur. Bu alanlarda turizm dikkatli ve etkin bir şekilde yönetilmezse, bu kaynakların bilimsel ve tarihi değerleri materyaller ile birlikte geri dönülemez biçimde kaybolabilir (Savaşürk, 2021).

Arkeo destinasyonların bir turizm ürünü olarak pazarlanabilmesi için ortaya çıkarılmış kalıntılar turistlerin merak ve ilgisine hitap edecek düzeyde olmalı ve tanıtımı yapılmalıdır. İlave olarak mekanın dönemini yaşatacak etkinlikler düzenlenmeli ve geziler turist rehberleri eşliğinde gerçekleştirilmelidir (Karadağ & Akyurt, 2018). Ayrıca, bu alanların çağdaş tasarım teknikleri ve mimari yöntemler kullanılarak ziyaretçilere sunulması gerekmektedir. Bu nedenle, arkeo destinasyonların alan yönetimi planı kapsamında sunumu ve sergilenmesi için çeşitli araştırmalar ve değerlendirmeler yapılmalıdır (Keskin & Tanaç Zeren, 2022).

Turizm, turist rehberlerinden bağımsız düşünülemez (Ratminingsih vd., 2018). Rehberler turizm endüstrisinde çok önemli bir yere sahiptir. Turizm talebinin heterojen özelliklerini en iyi bilen ve talebi yönlendirebilecek kişiler rehberlerdir (Çokal, 2015). Rehberler sahip oldukları iletişim, hizmet becerileri ve destinasyon bilgileri ile bir geziyi unutulmaz bir deneyime dönüştürerek ziyaretçi sayısını artırabilirler. Destinasyon ile ziyaretçiler arasında duyuşsal ve bilişsel etkileşimi sağlayarak tekrar ziyaret etme ve tavsiye etme oranını yükseltebilirler (Ap & Wong, 2001, s. 551).

Turizmin temel çekiciliklerini oluşturan arkeodestinyonların tanıtımında da rehberler büyük öneme sahiptirler. Yeni turizm eğilimlerine bağılı olarak rehberlerin turizm bilinci oluşturma rollerine her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Turistlerle en çok iletişim halinde olan rehberlerin kültürel aracılık, kültür tanıtımcısı, kültürler arası uzlaştırmacı ve en önemlisi de kültür elçisi olmak gibi rolleri de bulunmaktadır (Çokal, 2015).

İKİNCİ BÖLÜM

ARKEOTURİZM

2.1. Arkeoturizmin Tanımı ve Kapsamı

Geçmişteki insanların bilinmezler ve gizemlerle dolu yaşamları ile ilgili sorulara cevap bulabilmek için geliştirilen bilim dallarından biri arkeolojidir (O'Donovan & Carroll, 2011). Arkeoloji, insanlar ile yerler ve eşyalar arasındaki karmaşık ama güçlü kodları çözmek için dizayn edilmiş ve yetkilendirilmiş bir bilim dalıdır (Hogg vd., 2017). Dünya genelinde 18. ve 19. yüzyılda yapılan kazılar neticesinde profesyonelleşen arkeoloji biliminin temelleri atılmıştır. Bu gelişme modern turizmin başlamasına vesile olmuş ve giderek arkeoloji ile turizm birbiriyle bütünleşmiştir (Oehmichen-Bazán, 2018). Süreç içerisinde bütünleşmeye bağlı olarak arkeolojik turizm ya da arkeoturizm olgusu gelişmiştir (Korstanje, 2019).

Arkeoloji ile turizm kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulan arkeoturizmin kavram ve kapsamı alan yazında giderek popülerlik kazanmaktadır (Erdoğan, 2020a; Prentice, 2001). Arkeoturizm Dünya'da ve Türkiye'de, bilimsel temelde çalışılan yeni bir alt disiplindir. Türkiye'de adı arkeoturizm olmasa da arkeoturizm ile ilgili az sayıda bazı uygulamalar yapılmış, alan yazında birkaç eleştirisel yazı yayınlanmıştır (Erdoğan, 2020a).

Arkeoturizm, daha belirgin ve dar çerçevede arkeolojik alanları ziyaret etmeye ve deneyimlemeye odaklanmış gezileri kapsamaktadır (Piesker, 2018). Arkeolojik alanların bilimsel, estetik, tarihi ve kamusal değeri mevcuttur. Yasalar ve ilgili idari düzenlemelerle kamu denetiminde yönetilmektedirler. Yönetim planları aracılığıyla, disiplinler arası ve bütüncül bir yaklaşımla korunması gereken alanlardır (Savrum, 2013).

Arkeolojik alanlar, İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altındaki, yer üstündeki ve su altındaki ürünlerinin bulunduğu yerlerdir. Yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmelerdir. (Hoggarth vd., 2020). Arkeolojik alanlar arkeoturizm vasıtasıyla buldukları bölgede iş olanakları oluşturarak

ekonomiye katkı sağlamaktadırlar (Tuncer, 2020).

Günümüzde çoğunlukla kamusal olarak finanse edilen arkeolojik kazılar yerel halk için gelir kaynağı sağladığından arkeolojik alanların turistik olarak düzenlenmesi politik açıdan da istenmektedir (Pirson, 2018). İşlevsel bir arkeoturizm planlaması ve çevre yönetimi ile arkeolojik mirasların turizm vasıtasıyla ekonomik getiriye dönüştürülmesi bütünsel kalkınma ve genel refah sağlamaktadır (Erdoğan, 2021b).

Avrupa’da, kurtarma kazıları ya da bilimsel kazılar sırasında ortaya çıkartılan arkeolojik kalıntıları ve alanları topluma sunma çalışmaları özel bir gayret konusunu oluşturmaktadır (Eres & Özdoğan, 2018). Dünya’da hızla gelişip ciddi bir sektör haline gelmeye başlayan arkeoturizme Türkiye’de yeterli ilgi gösterilmemektedir. Sahip olunan zengin yer altı, yer üstü ve su altı arkeolojik mirasları arkeoturizm çerçevesinde turizme kazandırmak için “arkeoturizm planlaması” çalışmaları yapılmalıdır (Erdoğan, 2020b).

2.2. Arkeoturizmin Kültürel Miras Turizmi ile İlişkisi

Bir toplumun yaşam birikimi olan kültür, değişimci, bütünleştirici ve toplumlara özgü idealleştirilmiş kurallar sistemidir. Kültürün aktarılabilir olması ve sürekliliği kültürel miras kavramını öne çıkarmaktadır (Halaç vd., 2020). Geçmişte varlığı bilinen, tarihi süreçten geçerken özünü yitirmemiş olan ve kültürel değer taşıyan unsurlar turizm sektöründe miras olarak değerlendirilmektedir (Diker, 2016). Geçmişten kalanlar anlamını taşıyan miras kavramı daha çok tarih ile ilişkilendirilirken kültürel miras bugün odaklıdır (Halaç vd., 2020).

Kapsamlı bir kavram olan kültürel miras, önceki nesiller tarafından oluşturulmuş, tüm dünya tarafından değerli kabul edildiğine inanılan eserler ve gelenekler olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2020a). Kültürel miras somut ve somut olmayan kültürel miras olarak iki başlık altında incelenmektedir (Kuşçuoğlu & Taş, 2017). Arkeolojik alanlar, antik kentler, kiliseler, anıtlar, camiler, kaleler gibi tarihi değeri olan yapılar somut kültürel miras olarak kabul edilmektedir. El sanatları, gastronomi, müzik, inançlar, festivaller ve sanatsal unsurlar ise somut olmayan kültürel mirasları oluşturmaktadır. Kültürel miras, insan etkisi mevcudiyeti olması sebebiyle doğal mirastan farklılık göstermektedir (Diker, 2016).

Kültürel miras turizmi, farklı kültürlere ait gelenekleri, sanatı, mimariyi, inancı, tarihi ve arkeolojik eserleri görüp tanımak için yapılan seyahatleri içerir (Baykan & Uygur, 2007). Kültürel miras turizmi kültürel sembollere daha fazla önem verilmesine imkan sağlamaktadır. Öğrenme ve keşfetme esas motivasyon kaynağını oluşturmaktadır. Arz ve talep bakımından incelendiğinde kültürel miras turizminin destinasyonlara ekonomik katkı sağlama (Alyakut & Akpulat, 2020), yerel halkın yaşam kalitesini artırma (Uygur & Baykan, 2006), sosyal yaşamı geliştirme (Günden, 2021), turist sayısını artırma ve kültürel miras farkındalığını oluşturma gibi olumlu etkileri olduğu görülmektedir (Somuncu & Yiğit, 2010).

Arkeoturizm, kültürel miras turizminin önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. (Eres & Özdoğan, 2018). Kültürel miras turizmi kapsamında gerçekleştirilen arkeoturizm vasıtasıyla antik kültür ve modern kültür arasında tarihi bağlar kurulabilmektedir (Underberg-Goode, 2014). Arkeoturizmin motivasyonu, geçmişe olan tutku ve ziyaret edilen yerde yaşamış olan insanların kültürlerini öğrenme isteğidir. (Cahyadi, 2016). Bu bakımdan arkeoturizm, kültürel miras turizmine ilgi artışında etkin rol oynamaktadır (Erdoğan, 2021b). Arkeolojik alanlarda geçmişe yolculuğu sağlayan arkeoturizm aynı zamanda kültürel mirasların tanınırlığına ve korunmasına katkı sağlamaktadır (Baram, 2008; Tuncer, 2020).

Anadolu sahip olduğu coğrafi konumu, tarihi, özgün kültür yapısı ve halk kültürü ile arkeolojik kültürel miraslar bakımından zengin bir kaynaktır (Ayyıldız, 2021; Karademir, 2021). Sahip olunan arkeolojik kültürel mirasların çekiciliğini ön plana çıkararak turistlere yönelik cazip destinasyonlar oluşturulabilir. Destinasyonları yeniden tasarlamak veya destinasyonlarda yeni ortamlar oluşturmak bölgede var olan kültüre zaman ve mekan sınırlılığı olmadan erişilebilirliği sağlamaktadır (Akşit, 2013). Turizm ile ilgili yerel ve ulusal çapta politikalar vasıtasıyla arkeolojik kültürel miras destinasyonlarının çekiciliği konusunda yaratıcı girişimlerde bulunulması, sürdürülebilir ekonomik kazanç kaynakları oluşturabilmektedir. Ayrıca yerel halkın yaşam tarzını olumlu etkileyebilmekte ve turizme katma değer sağlayabilmektedir (Gulum, 2015, s. 98).

2.3. Arkeodestinasyonlar

Dünya’da ve Türkiye’de yeni çalışılan bir alt disiplin olan arkeoturizm (Erdoğan, 2020a) kapsamındaki arkeodestinasyon kavramı literatürde bulunan ancak mevzuatta yer almayan bir alan tanımlamasıdır.

Arkeodestinasyonlar, arkeolojik ve tarihsel olarak özel öneme sahip kültür kalıntılarının bulunduğu benzersiz mekanlardır. Arkeodestinasyonlar, turistlerin hayal güçlerine hitap eden, ilham veren, duygulandıran, rahatlatan, gizemli ve büyümlü olma özellikleri nedeniyle turist çekme potansiyeline sahip olan alanlardır (Erdoğan, 2021a).

Geçmişteki yaşamışlıkların kanıtı ve tanığı olan arkeodestinasyonları ziyaret ederek duygusal anlar yaşamak isteyen turist sayısında artışlar gözlenmektedir. Devasa, erişilmez, sıra dışı ya da kutsal arkeodestinasyonlar (şekil 2.1.), özel ilgi turistlerine özel deneyimler sunmaktadırlar. Bazı durumlarda bu yerler turistler için doğal kültürel ve sosyal dinlenme alanları olmaktadır. Bir zamanların güç, ihtişam, asalet ve gösteriş mekanları olan bu alanlar turistlerin duygu durumunu etkileyebilmektedir (Erdoğan, 2021a).

Şekil 2. 1. Göbeklitepe-Urfa (Gümüş, 2018)

Arkeodestinasyonlara gelecek arkeoturist sayısının artması yerel halkın, bölgenin ve de ülkenin eğitsel, kültürel, sosyal ve ekonomik yönden kalkınmasına olumlu etkiler yapabilmektedir (Thomas & Langlitz, 2019). Bu nedenle arkeodestinasyonların muhafaza edilmesi, muhafazasının güvence altına alınması ve sürdürülebilirliğinin desteklenmesi gerekmektedir. Kapsamlı bir planlama ve özel yönetim stratejileri ile korumaya alınmayan arkeodestinasyonlar doğa ve insan tahribatı nedeni ile yok olmaktadır. Alanların restorasyon, restitüsyon rehabilitasyon ve stabilizasyonu yapılmalıdır. Arkeologlar, antropologlar, tarihçiler, turizmciler, mimarlar, toprak uzmanları ve akademisyenlerin iş birliği ile antik zamanının sesi, kokusu ve dokusu yeniden canlandırılmalıdır (Erdoğan, 2021a).

Stratejik coğrafyası, topraklarının ve halklarının kültürel zenginliği nedeniyle Türkiye, arkeodestinasyonlar bakımından oldukça zengindir. İlave olarak, ulusal ve uluslararası arkeoturizm endüstrisinden yüksek bir pay alabilmeyi sağlayabilecek Akdeniz merkezli klasik dünyaya ait arkeolojik kalıntılarının en ilgi çekici örneklerini barındırmaktadır. Bu nedenle arkeodestinasyonlar bakımından odak noktası olan Türkiye, batılı akademisyenler ve batılı arkeoloji enstitüleri için güçlü bir çekiciliğe sahiptir (Erdoğan, 2020a).

Arkeodestinasyonlar turizmde önemli bir destinasyon kaynağıdır. Arkeolojik sit alanlarını (Savrum Kortanoğlu, 2013) ve müzeleri (Erdoğan, 2020a) kapsamaktadır. Literatürde, arkeolojik olmayan tarihi alanlar arkeolojik sit alanlarından ayrı tutulduğundan (Chowdhury & Ahmed, 2015; Srivistava, 2015, s. 32) bu çalışmada arkeolojik olmayan tarihi alanlar arkeodestinasyon kapsamına alınmamıştır. Her arkeolojik sit alanı aynı zamanda tarihi bir alan ancak her tarihi alan aynı zamanda bir arkeolojik sit alanı olmadığından arkeolojik olmayan tarihi alanları kapsam dışında düşünmek zorunluluğu doğmuştur.

2.3.1. Arkeolojik Sit Alanları

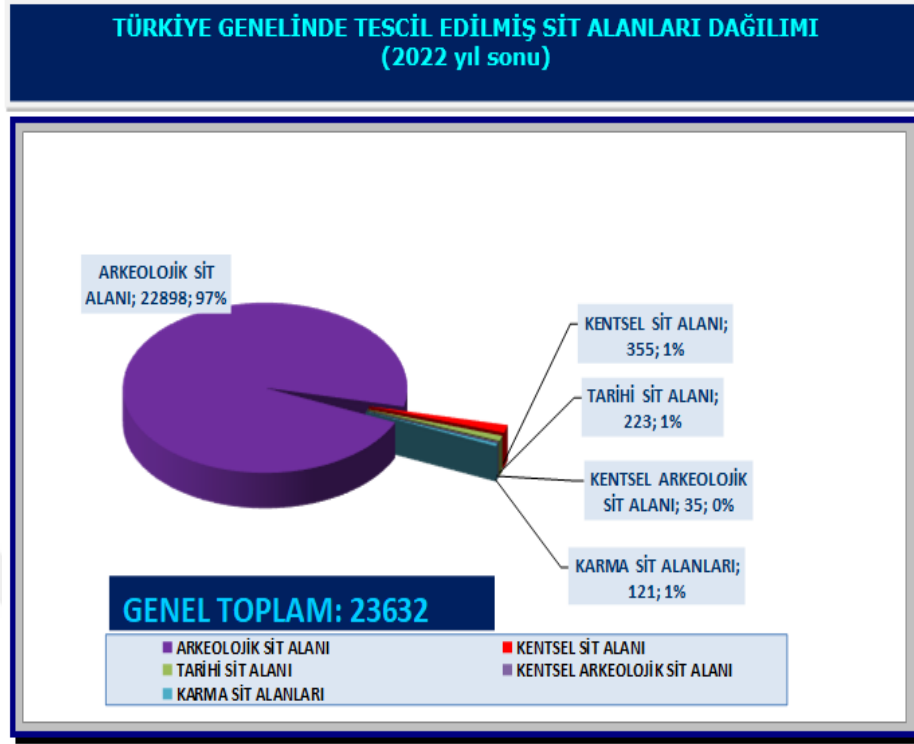
Sit alanları; korunması, sonraki nesillere aktarılması amaçlanan, doğal ve kültürel değer taşıyan yerlerdir. Sit alanlarının tasnifi ve özellikleri aşağıda gösterilmiştir (kvmgm.ktb.gov.tr, 2022).

1. Doğal sit alanları: Olağanüstü güzelliklere sahip, ender bulunan, yer altı, yer üstü ve su altında bulunan alanlardır.
2. Tarihi sit alanları: İnsanlık tarihi, milli tarih ve askeri tarih açısından önemli olayların geçtiği alanlardır.
3. Kentsel arkeolojik sit alanları: Mimari, tarihi, estetik ve sanat öğeleri gibi kültürel ve çevre elemanlarının bir arada bulunduğu alanlardır.
4. Karma sit alanları: Birden fazla sit türünün bir arada bulunduğu alanlardır.
5. Arkeolojik sit alanları:“1989 tarihli Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmeliğin 3/b maddesindeki tanıma göre arkeolojik sit alanları; antik bir yerleşmenin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkarılan korunması gerekli alanlardır.

Diğer bir tanım olarak, 13.03.2012 tarihli 28232 sayılı resmi gazetede yayınlanan Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik'te belirtilen şekli ile arkeolojik sit alanı; “insanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlardır (Savrum Kortanoğlu, 2013).

Arkeolojik sitler, geçmiş ile ilgili sorulara cevap bulunmasını sağlamaları nedeniyle bilimsel açıdan önemli alanlardır. Geçmiş hakkında verilen cevapları öğretebilme işlevleri nedeniyle eğitsel olarak da önemlidirler. Sahip oldukları kültürel katmanlar, kalıntılar ve ekolojik kanıtlar ile güçlü mekânsal ve zamansal ilişkiler kurulmasını sağlarlar. Ait oldukları dönemin insan davranışlarını ve sosyal süreçlerini tanımlamada yardımcı bilgi kaynaklarıdır. Bu nedenle arkeolojik sitlerin sürdürülebilir koruma-geliştirme stratejilerinin koruma politikaları ve uygulamaları ile eşgüdümlü olarak belirlenmesi kritik öneme sahiptir (Savrum Kortanoğlu, 2013).

Türkiye genelinde tescil edilmiş sit alanları dağılımı şekil 2.2.'de gösterilmiştir.

Şekil 2. 2. Türkiye genelinde tescil edilmiş sit alanları dağılımı (kvmgm.ktb.gov.tr, 2022)

Türkiye genelinde tescil edilmiş sit alanları dağılımını incelendiğinde arkeolojik sit alanlarının %97’lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Arkeolojik sit alanları önem ve uygulama ilkeleri bakımından üç dereceye ayrılmıştır.

1) I. Derece Arkeolojik Sit Alanları: Hiçbir yapılaşmaya izin verilmeyen, imar planındaki şekli ile korunan ve bilimsel amaç dışında kazıların yapılamayacağı alanlardır. Ancak zorunlu durumlarda yapılacak alt yapı çalışmaları için müze müdürlüğünün ve varsa kazı başkanının görüşlerine başvurulması gerekmektedir (teftis.ktb.org.tr, 1999).

“...Birinci Derece Arkeolojik Sitlerde; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent kalıntıları ile yerleşim alanları ve sosyal yaşama konu olmuş; taşınmaz kültür varlıklarına ait kalıntılar ve buluntuların veya bunu destekleyen taşınır kültür varlığı buluntularının yoğun olarak yer aldığı alanlardan olması gerekmektedir...” (mevzuat.gov.tr, 2015).

2) II. Derece Arkeolojik Sit Alanı: “Korunması gereken, ancak koruma ve kullanma koşulları koruma kurulları tarafından belirlenecek, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak alanlardır. Bu alanlarda, yeni yapılaşmaya izin verilmemektedir. Ancak, günümüzde kullanılmakta olan tescilsiz yapıların basit onarımları yürürlükteki ilke kararı doğrultusunda yapılabilmektedir” (teftis.ktb.org.tr, 1999).

“...İkinci Derece Arkeolojik Sitlerde; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini kısmen yansıtan yerleşim alanları ve sosyal yaşama konu olmuş alanlardan olması; ancak Birinci Derece Arkeolojik sitler kadar yoğun kültür varlığı kalıntı ve buluntusuna sahip olmayan veya kısmen modern yerleşme birimleri ile de doku bozulmaları görülen arkeolojik alanlardan olması gerekmektedir...” (mevzuat.gov.tr, 2015)

3) III. Derece Arkeolojik Sit Alanı: “Koruma-kullanma kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek arkeolojik alanlardır” (teftis.ktb.org.tr, 1999).

“...Üçüncü Derece Arkeolojik Sitlerde; ender rastlanılan buluntulardan ve/veya bilimsel araştırmalar, çevresel gözlemler ile bilimsel varsayımlar sonucunda kültür varlığı veya kalıntısı bulunma olasılığı olan alanlardan olması veya Birinci ve İkinci Derece Arkeolojik Sitlerle etkileşim içinde ve bu alanların korunmasında uzun ya da kısa vadede kamu yararı olan alanlardan olması gerekmektedir...” (mevzuat.gov.tr, 2015).

“Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik (mevzuat.gov.tr, 2015) tespit ve tescil işlemlerinde değerlendirme bölümü, 4. maddede arkeolojik sit olarak belirlenebilecekler; kaya mezarlıkları, yazılı, resimli-kabartmalı kayalar, resimli mağaralar, höyükler, tümülüsler, ören yerleri, akropol ve nekropoller olarak sıralanmıştır. Ayrıca, yazılı bilgiler, sathi kalıntılar ve bilimsel araştırmalara dayanması zorunluluğu getirilmiştir. İlave olarak, çevresel gözlemler, bilimsel varsayımlar veya topografik açılardan yeterli niteliklere sahip olması kriteri konulmuştur” (Savrum Kortanoğlu, 2013).

TÜRKİYE GENELİNDE DERECELERİNE GÖRE ARKEOLOJİK SİT ALANLARI (2022 Yılı Sonu)	SAYISI
1.DERECE ARKEOLOJİK SİT ALANI	15.307
2.DERECE ARKEOLOJİK SİT ALANI	886
3.DERECE ARKEOLOJİK SİT ALANI	3.157
KARMA DERECELİ ARKEOLOJİK SİT ALANI (1+2, 1+3, 2+3 ve 1+2+3. dereceli olanlar)	2.789
DERECELENDİRME ÇALIŞMALARI DEVAM EDEN ARKEOLOJİK SİT ALANI	759
TOPLAM	22.898

Şekil 2. 3. Türkiye'de derecelerine göre arkeolojik sit alanları (kvmgm.ktb.gov.tr, 2022)

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün şekil 2.3.'de gösterilen verilerine göre 2022 yılı sonu itibariyle Türkiye'de 15.307 adet 1.derece arkeolojik sit alanı, 886 adet 2.derece arkeolojik sit alanı, 3.157 adet 3.derece arkeolojik sit alanı, 2.789 adet karma dereceli arkeolojik sit alanı ve 759 adet derecelendirme çalışması devam eden arkeolojik sit alanı olmak üzere toplam 22.898 adet arkeolojik sit alanı mevcuttur.

2.3.2. Ören Yerleri

Bir arkeodestinyasyon mekanı olarak ören yeri “şehir ya da ev yıkıntısı, kalıntı” anlamına gelmektedir (tdk, 2023). Ören yeri kavramı üzerinde anlam birliği yok gibi görünmektedir. Ören yerinin tam karşılığının netleşmemesi ya da dil alışkanlığı nedeniyle halk arasında kalıntı olmayan bazı doğal alanlara da ören yeri denmektedir. Bu alanların bir dönem tarihi bir yerleşim alanı olmuş olduğu muhtemel görünmektedir.(Sureka, 2013).

Ören yeri kavramsal olarak arkeolojik alan kavramına eş olarak ya da arkeolojik alanın bir alt kavramı olarak değerlendirilmektedir. 1973 tarih ve 1710 sayılı kanunda arkeolojik sit kavramı ile ören yeri kavramı eşit tutulmuştur. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda “ören yeri” ve “arkeolojik sit”

tanımına yer verilmemiş, ören yeri taşınmaz kültür varlıkları arasında gösterilmiştir. 2004 yılında 2863 sayılı kanunda 5226 sayılı kanun ile değişiklik yapılarak “ören yeri” tanımını kanuna eklenmiştir (Öztürk, 2016).

“...Ören yeri”; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli uygarlıkların ürünü olup, topografik olarak tanımlanabilecek derecede yeterince belirgin ve mütecanis özelliklere sahip, aynı zamanda tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa edilmiş, insan emeği kültür varlıkları ile tabiat varlıklarının birleştiği alanlardır...” (korumakurallari.ktb.gov.tr, 2004).

Kültür ve Turizm Bakanlığınca 2022 yılı sonunda tescil edilmiş 22.898 adet arkeolojik sit alanı ve 35 adet kentsel arkeolojik sit alanı bulunmaktadır (kvmgm.ktb.gov.tr, 2022). Ancak bakanlığın Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü internet sayfasında bakanlığa bağlı 144 adet “düzenlenmiş” ören yeri olduğu belirtilmektedir (kvmgm.ktb.gov.tr, 2023). Belirtilen 144 ören yeri, doğal olarak tüm arkeolojik sit alanlarını kapsamamaktadır. Belirtilen ören yerleri turistlerin kontrollü bir şekilde gezebileceği, güvenlik görevlisi bulunan, ücretli ya da ücretsiz girişin kontrollü bir şekilde sağlandığı alanlardır (Şekil 2.4.).

Şekil 2. 4. Alacahöyük-Çorum (Gümüş, 2022)

Türkiye’de birçok ülkeden daha fazla sayıda kültürel çeşitliliğe sahip ören yerleri bulunmaktadır. Son yıllarda arkeolojik miraslara yönelik artan ilgi ve merak, koruma konusunu da beraberinde getirmiştir. İlgili koruma yasalarının yürürlüğe girmesi, Türkiye’de Avrupa ülkelerinden daha geç dönemlerde gerçekleştirilmiştir. Ancak son yıllarda artan koruma ve tanıtım farkındalığı ile ören yerlerinin korunması, tanıtılması ve yeni işlevler kazandırılması konusunda çalışmalar yapılması beklenmektedir (Yılmaz, 2020).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü internet sayfasında yeni yenilenen olarak belirtilen ören yerleri aşağıda gösterilmiştir (kvmgm.ktb.gov.tr, 2023).

- Bitlis-Ahlat Selçuklu Mezarlığı Ören Yeri
- Gaziantep Rumkale
- Kahramanmaraş Germenicia Mozaikli Alan
- Niğde Andaval Ören Yeri
- Trabzon Sümela Ören Yeri
- Mersin Silifke Cennet Cehennem Ören Yeri

Yukarıdaki belirtilen destinasyonlara bakıldığında ören yerleri ile ilgili özel sınıflamalar bulunmamakta ve ören yeri yelpazesinin çok geniş tutulduğu görülmektedir. Bu nedenle ören yeri yelpazesine, arkeoturizm kapsamındaki arkeodestinasyonlar (arkeo ören yerleri) olarak, daha özel bir tasnif açısıyla bakma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, ören yerleri kapsamında olan arkeodestinasyonlardan antik kentler, tümülüs ve höyükler ele alınmıştır.

2.3.2.1. Antik Kentler

Antik kelimesi “İlk Çağ’daki uygarlıklarla, özellikle eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan” şeklinde belirtilmiştir (tdk.gov.tr, 2023). Bu tanıma göre antik kentler şekil 2.5.’te gösterildiği gibi daha çok eski Yunan ve Roma uygarlıklarının yaşantısına ait çeşitli mimari kalıntıların bulunduğu alanlar şeklinde tanımlanabilir (Öztürk, 2016).

Şekil 2. 5. Soli-Pompeipolis-Mersin (Gümüş,2018)

Medeniyetlerin kültürel, sosyal, estetik ve ekonomik yapısının mekandaki ifadesi olan antik kentler, kimliğini tanımlayan özellikleri tarihten almaktadır. İnsanoğlu yerleşik düzene geçtikten sonra sosyal, kültürel ve savunma amaçlı yapıları içeren kentler inşa etmişlerdir. Günümüzdeki antik kentlerde bu yapıların kalıntıları ve izleri gözlenebilmektedir (Tülek, 2021).

Antik kentler antik dönem içinde yalnızca kentsel yerleşim birimlerinin değil aynı zamanda kültür ve uygar yaşamın birer sembolüydüler. Antik kentler mimari gelişimlerini yine kent ortamı içinde gerçekleştirmişlerdir. Yunan antik kentlerinin statik şehircilik anlayışı Roma İmparatorluğu'yla birlikte önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Yunan şehir anlayışındaki hareket özgürlüğü yerini mimari açıdan tanımlanmış mekanları ve bunları bağlayan kontrol edilmiş akslara bırakmıştır (Öztürk, 2016).

Bir arkeodestinasyon olarak antik kentler; cadde, tiyatro, çarşı, kütüphane, stadyum, jimnazyum, konser salonu, nekropol, hamam, okul, hastane, su kemerleri tapınak, sunak, çeşmeler, sarnıçlar, tuvaletler ve kaldırımlar gibi antik mimari yapıların bir arada bulunduğu arkeolojik değerlere sahip açık hava müzeleridir (Ardahanlioğlu, 2021).

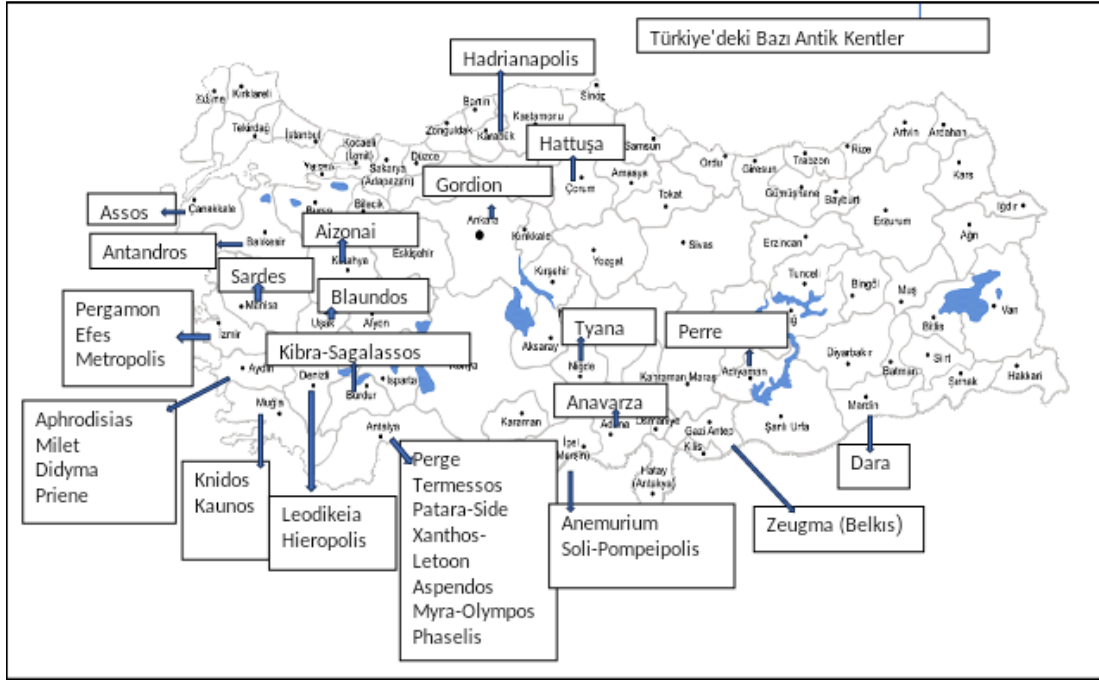

Şekil 2. 6. Efes Antik Kenti-İzmir (kulturportali.gov.tr, 2023)

Bir bölümü şekil 2.6.'da gösterilen Efes Antik Kenti liman caddesi, antik tiyatro, ticari agora, Celsus kütüphanesi, Mazeus kapısı ve Mithridates, mermer caddesi, aşk evi, yamaç evleri, umumi tuvalet (latrina), scholastica banyoları, mozaikli kaldırım, Hadrian tapınağı, Trajan çeşmesi, kuretler caddesi, Herkül kapısı, Memmius anıtı, Domitian tapınağı, sunak, tatlı su boruları, Pollio çeşmesi, konser salonu (odeon), İsis tapınağı, sahne agorası, Varius hamamı bölümlerinden oluşmaktadır (izmir.ktb.gov.tr, 2023).

Anadolu antik kentler bakımından zengin bir bölgedir. Verimli topraklar, zengin su kaynakları, yaşanabilir iklim şartları, Asya ve Avrupa arasında köprü olma durumu, önemli geçitler-yollar, İstanbul ve Çanakkale Boğazları, korunaklı limanlar, zengin yer altı-yer üstü kaynakları ve Mezopotamya'ya yakınlık nedenleriyle Anadolu antik yerleşmeler için tercih edilmiştir.

Türkiye'deki çeşitli zaman ve kültürlere ait antik kentler kalıntı zenginliği, estetik, farklılık, ilginçlik, bilinirlik ve ulaşılabilirlik bakımından farklılık göstermektedirler. Bu nedenle tur rotalarına eklenen ve ziyaretçisi olan antik kent sayısı sınırlıdır (kvmgm.ktb.gov.tr, 2023). Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın il internet sayfalarından derlenen bazı antik kentler şekil 2.7.'de gösterilmiştir.

Şekil 2. 7. Türkiye'deki bazı antik kentler (Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın il internet sayfalarından derlenmiştir)

Derlenen antik kentlerden Assos Çanakkale'de, Antandros Balıkesir'de, Pergamon-Efes-Metropolis İzmir'de, Aphrodisias-Milet-Didyma Aydın'da, Knidos-Kaunos Muğla'da, Leodikeia ve Hieropolis Denizli'de, Perge-Thermessos-Patara-Xantos-Letoon-Aspendos-Myra Antalya'da, Anemurium-Soli Pompeipolis Mersin'de, Zeugma Gazi Antep'de, Dara Mardin'de, Anavarza Adana'da, Tyana Niğde'de, Kibra-Sagalassos Burdur'da, Blaundos Uşak'ta, Sardes Manisa'da, Aizonia Kütahya'da, Hattuşa Çorum'da, Gordion Ankara'da, Hadrianapolis Karabük'te bulunmaktadır.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altında yürütülen çalışmalar neticesinde günümüze kadar UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınan arkeodestinyasyonların çoğunluğunu antik kentler oluşturmaktadır. Bunlardan Hattuşa Antik Kenti 1986, Hieropolis 1988, Xanthos-Letoon Antik Kenti 1988, Pergamon Antik Kenti 2014, Efes Antik Kenti 2014, Aphrodisias Antik Kenti 2017, Gordion Antik Kenti 2023 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kabul edilmiştir (kvmgm.ktb.gov.tr, 2023).

2.3.2.2. Höyükler

Öyük (yığma tepe) kelimesi Divanü-Lugati't Türk'te geçmektedir. Eski Türkçe örüş (yükselmek) veya öri/örki (yüksek) kökünden türediği düşünülmektedir. Plato ve ovalarda görülen höyükler, kültürel katmanlardan oluşmuş, 1-40 metre yükseklikte, 1000-1500 metre genişlikte toprakla örtülü tepelerdir. İnsanların aynı bölgede yüz yıllar hatta bin yıllar boyunca yaşamaları nedeniyle bu tepeler fark edilecek yüksekliklere ulaşmışlardır (Ateş, 2023).

Topraktan yapılan kerpiçlerle inşa edilmiş olan bu yerleşkeler, savaşlar ya da doğal afetlerle yıkılmakta ve toprakla örtülmekteydi (şekil 2.8.). Aynı yere sürekli yeni yerleşimler kurulmasına bağlı olarak üst üste kültür katmanları oluşmuştur. Sürekli aynı yere yerleşimin tercih edilmesinin nedenleri; coğrafi elverişlilik, iklim şartlarının uygunluğu, toprağın verimli oluşu ve su kaynaklarına olan yakınlıktır (Öztürk, 2016). Kültür katmanları en yenisi en üstte, en eskisi en altta olmak üzere sıralanmaktadır. İçerdiği katmanlar ile yerleşimlerin zaman kronolojisini veren höyükler, insanlığın geçmişi ile ilgili uygarlık araştırmalarında en somut bilgi kaynaklarıdır (Savrum Kortanoğlu, 2012, s. 6).

Şekil 2. 8. Yumuktepe-Mersin (Gümü,2022)

Anadolu coğrafi özelliği nedeniyle medeniyetlerin çıkış geçiş, karşılaşma ve kaynaşma noktası olması sebebiyle höyük sayısı bakımından zengindir. Türkiye sınırları içinde farklı noktalarda çok sayıda höyük bulunmaktadır. Çekicilikler

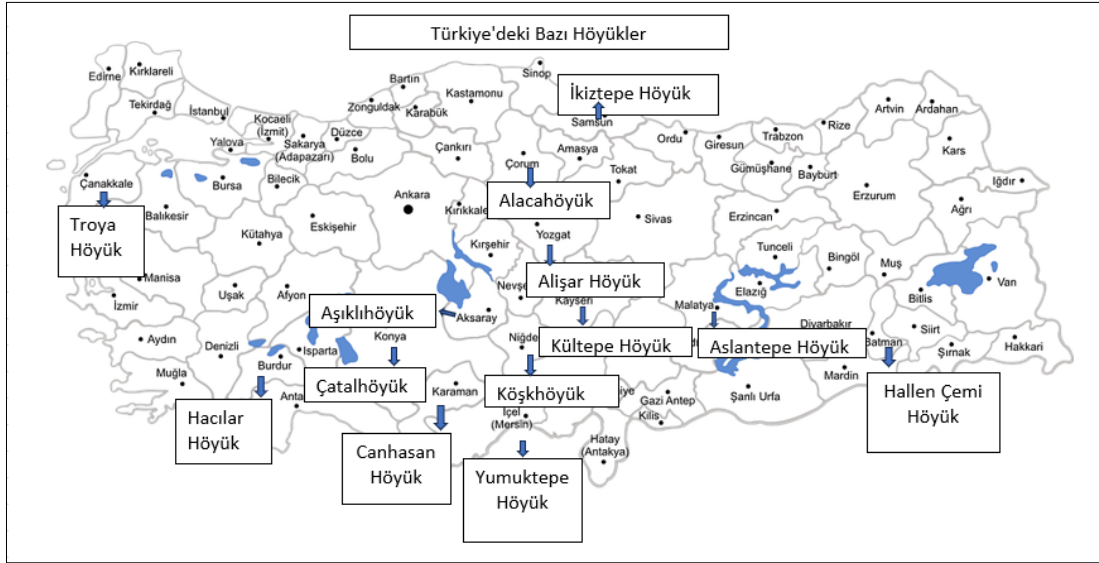
bakımından her höyük farklılık gösterdiğinden bilinen ve ziyaret edilen höyük sayısı sınırlıdır (Parlıtılı, 2016).

Höyüklerin büyük bir kısmı korumasız durumdadır. Genel olarak etraflarında çit ve/veya uyarı levhası dahi bulunmamaktadır. Önemli bir kısmı tarım arazilerinin içerisinde. Büyük bir bölümü define arayıcıları tarafından kısmen veya ciddi hasar verecek şekilde tahrip edilmişlerdir. Yerleşimin bulunmadığı bazı yerlerde arkeolojik faaliyetler, kazı veya bayındırlık işleri yapılırken, bazılarında hiçbir uygulama yapılmamaktadır. Şekil 2.9.'da gösterildiği üzere bu şekildeki höyüklere “terkedilmiş höyük” adı verilmektedir (Aynas, 2022).

Şekil 2. 9. Lisanlı Höyük-Sivas (Aynas, 2022)

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın il internet sayfalarından derlenen bazı höyükler şekil 2.10.'da gösterilmiştir. Derlenen höyüklerden Troya Höyük-Çanakkale'de, Hacılar Höyük-Burdur'da, Aşıklı Höyük-Aksaray'da, Çatalhöyük-Konya'da, Canhasan Höyük- Karaman'da, Yumuktepe Höyük-Mersin'de, Köşk Höyük-Niğde'de, İkiztepe Höyük-Samsun'da, Alacahöyük-Çorum'da, Alışar Höyük-Yozgat'ta, Kültepe Höyük-Kayseri'de, Aslanteppe Höyük-Malatya'da, Hallen Çemi Höyük-Batman'da bulunmaktadır.

Şekil 2. 10. Türkiye’deki bazı höyükler (Kültür ve Turizm Bakanlığının il internet sayfalarından derlenmiştir)

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün sorumluluğu altında yürütülen çalışmalar neticesinde günümüze kadar UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne alınan 21 adet mirastan 3’ü höyüklerden oluşmaktadır. Bu höyüklerden Troya Höyük 1998 yılında, Çatalhöyük 2012 yılında, Aslanteppe Höyük 2021 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne alınmıştır (kvmgm.ktb.gov.tr, 2023).

2.3.2.3. Tümülüsler

Tümülüsler, arkeolojinin en önemli çalışma alanlarından biridir (Avşar, 2016). Anıt mezar da denilebilecek tümülüs, Latince “tumulo” ya da “tumulus” kelimelerinden Türkçe’ye geçmiştir. Oda ya da sandık tipi yeraltı mezar odalarının üzeri toprak ya da ince taş ile örtülerek oluşturulmuş yapay tepelerdir. Bazı yönleri ile höyüklere benzeyen tümülüslerin en belirgin farklılıkları huni şeklinde ve dar açılı tepelere sahip olmalarıdır. Höyük gibi kültür katmanları içermezler. Ayrıca yapının yüzeyinde tuğla, kiremit, küp ve kül gibi malzemeler bulunmamaktadır (Er, 2004).

“Köken ve yapısal form olarak tümülüsler kurgan, megalit anıt ve dolmenler ile yakın benzerlikler gösterirler” (Avşar, 2016). Tümülüslerin yığma tepesi altında planlı mimari ile yapılmış taş ya da ahşap odalar mevcuttur. Bu odaların içinde kral ve kral ailesinden ölenlerin cesetleri ile ölenlere ait yaşam eşyaları bulunmaktadır.

Tümülüsler barındırdıkları değerli yaşam eşyaları nedeniyle her zaman soyguncuların ve defincilerin hedefi haline gelmiştir. İnşa edildikleri zamanda bile soyguna bağlı tahribatın önlenmesi amacıyla gerçek tümülüslerin civarına sahte tümülüsler yapıldığı tahmin edilmektedir (Öztürk, 2016).

Tümülüslerde mimari ögeler; krepis, dromos, ön avlu, sundurma, ön oda, ana mezar odası ve üst örtü sistemleridir. Krepis, basamak anlamındadır. Tümülüsün yığma olan toprağının akışı ve yığma konisinin dağılımını sağlayan basamaklardır. Dromos; Hellence yol demektir. Mezar yapılarında mezar odalarına geçişi sağlayan uzun, dar geçitlerdir” (Avşar, 2016).

Büyük insan gücü ve ekonomik yeterlilik gerektiren bu yapılar muhtemelen toplumun en önem verdiği kişiler için inşa edilmekteydi. Tümülüsün mimari estetiği ve boyu ölen kişinin zenginlik değeri ölçüsünde değişmektedir. Dış görünüş bakımından küçük, orta ve büyük tümülüsler mevcuttur. Düz mezar şeklinde olan normal tümülüsler yanında lahitler ve çeşitli şekillerdeki oda mezarlar içeren tümülüs örnekleri de görülmektedir (Öztürk, 2016).

Güneydoğu Avrupa, Orta Asya ve Anadolu’da tümülüsler yoğun olarak bulunmaktadır. Bu tümülüslerin büyük bölümünün birbirleri ile kronolojik ve kültürel bağlantısı yoktur (Parlıtılı, 2016). Anadolu’da 1000’den fazla tümülüs bulunmaktadır. Ancak, açılan ve dokümantasyonu yapılan tümülüs sayısı azdır. Diğer tümülüsler yüzey araştırmaları ile kayıt altına alınmıştır. Kayıt altında olan tümülüslerin çoğu hem antik dönemlerde hem de sonraki dönemlerde definciler tarafından tahrip edilmiştir (Avşar, 2016).

“Tümülüsleri sayısal çokluğuna göre sıraladığımızda; İç Anadolu Bölgesi, Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi, Karadeniz Bölgesi, Akdeniz Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi şeklinde bir sıralama yapmamız mümkündür”. Bu bölgelerde, M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren Frig tümülüsleri, M.Ö.7.yüzyıl itibariyle Lidya tümülüsleri, M.Ö. 6. yüzyıl itibariyle Greko-Pers tümülüsleri, M.Ö. 4. Yüzyıl itibariyle de şekil 2.11.’de gösterildiği üzere Helenistik tümülüs örnekleri görülmektedir (Avşar, 2016).

Şekil 2. 11. Nemrut Tümlüsü-Adıyaman-Kahta (Gümüş, 2020)

Nemrut Tümlüsü'ü M.Ö. 69-39 yıllarında hüküm süren Kommagene Kralı 1. Antiochos'a aittir. Doğu ve batı olarak iki ayrı terastan oluşur. Doğu terasında bir adet sunak mevcuttur. Teraslarda tanrıların heykelleri ve önde heykel sahibi ile ilgili steller bulunmaktadır. Heykellerin arkasında stellerin sahiplerine ilişkin yazıtlar mevcuttur. Stellerin önünde kurban kesme yerleri (altarlar) bulunmaktadır. Kral I. Antiochos kült kitabesinde atalarını ve kendisini tanrılarla ilişkilendirmiştir (Avşar, 2016).

Nemrut Tümlüsü 1987 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır. Ayrıca 2023 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınan Gordion Antik Kenti etrafında 100'e yakın tümlüs bulunmaktadır. Açılan birkaç tümlüsten biri olan Kral Midas Tümlüsü ziyaret edilebilmektedir (kvmgm.ktb.gov.tr, 2023).

2.3.3. Müzeler

“Müzeler, uygarlık tarihine ait her türlü objenin, bilimsel kurallar altında sergilenerek halkın beğenisine sunulduğu yerlerdir. Kültürel birikimi zenginleştiren, araştırmacıların çalışmalarını kolaylaştıran ve tarihi verilerin gelecek kuşaklara aktarıldığı mekanlardır” (kvmgm.ktb.gov.tr, 2023). Müzeler, uluslararası literatürde arkeoturizm kapsamındaki bir arkeo destinasyon olarak gösterilmeye başlanmıştır (Srivastava, 2015, s. 32).

Müzeciliğin Türkiye’de 1881’de Osman Hamdi Bey’in müze müdürü olmasıyla gelişmeye başladığı kabul edilmektedir. Türkiye’de Müzecilik evrelerini aşağıdaki şekilde belirtmek mümkündür (Karataş, 2022).

1. Sultan Abdülmecit Dönemi
2. Osman Hamdi Bey Dönemi
3. Cumhuriyet Dönemi
4. Son Dönem

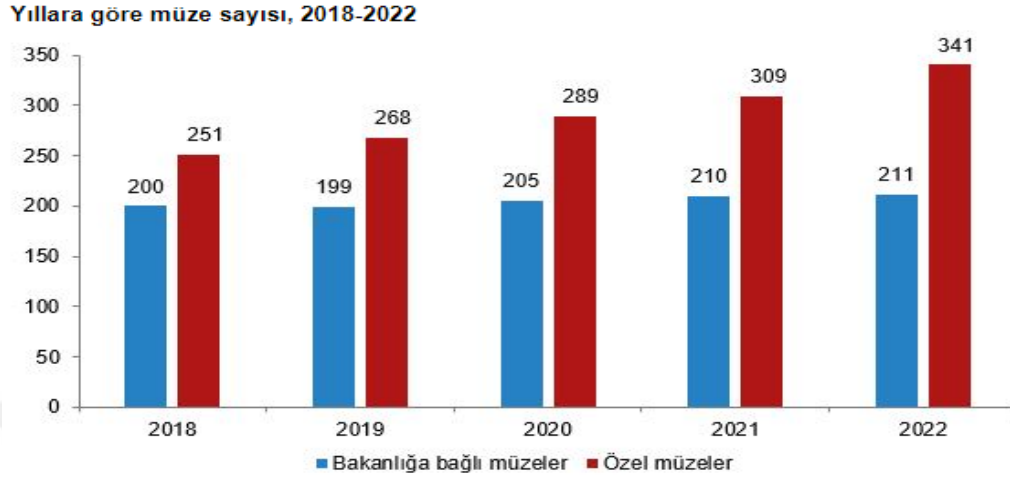
Osmanlı’nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet Dönemi başlarında açılan müzelerden bazılarının isimleri ve açılış yılları aşağıda gösterilmiştir (Çiçek, 2022).

- İstanbul Arkeoloji müzesi-1891
- Topkapı Müzesi-1924
- Ankara Etnografya Müzesi-1925
- İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi-1927
- Ayasofya Müzesi-1934
- İstanbul Kariye Müzesi-1948

Müzecilik kapsamında son dönem diye adlandırılan 1960 ve sonrası yıllarda müze açılışlarına hız verilmiş, müzelerin teknoloji ile uyumuna önem verilmiştir. 20. ve 21.yüzyıllarda müzecilikte klasik anlayıştan (toplama, koruma, depolama, sergileme) yeni müzecilik anlayışına geçilmiştir. Yeni müzecilik anlayışında ziyaretçilerin müzede geçirdikleri zamanı artırma ve geçmiş ile geleceği bir arada gösterebilme çabası mevcuttur. Türkiye, 1946 yılında kurulmuş olan Uluslararası Müzeler Konseyi ICOM’a 1956 yılında üye olmuştur (Bahçeci, 2022).

Zengin tarih ve kültür birikimine sahip olan Türkiye’de zaman içinde inşa edilen yeni müze binalarının yanı sıra günümüze ulaşan taşınmaz kültür varlıkları da restore edilmekte ve pek çoğu "müze" olarak ziyarete açılmaktadır (kvmgm.ktb.gov.tr, 2023). Müze sayısı 2022 yılında 2021 yılına göre %6,4 artarak 552 olmuştur. Şekil

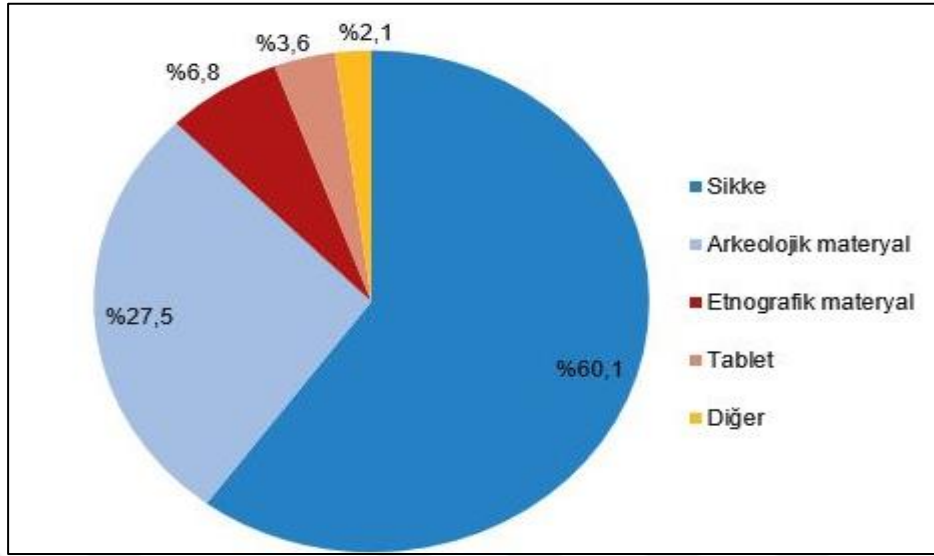
2.12.'de gösterildiği üzere müzelerin 211 tanesi Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde, 341 tanesi ise özel müze kategorisinde yer almaktadır (tuik.gov.tr, 2023).

Şekil 2. 12. Yıllara göre müze sayısı 2018-2022 (tuik.gov.tr, 2023)

Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, gerçek-tüzel kişiler ve vakıflar Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan izin alarak her çeşit taşınır kültür varlıklarını içeren özel müzeler açabilirler (2863. kanun, 26. md.). Özel müzeler devlet müzesi niteliğindedir. Turizm Bakanlığı'nın denetiminde faaliyet göstermektedirler (kvmgm.ktb.gov.tr, 2023).

Müzelerdeki eser sayısı incelendiğinde eserlerin %0,8 artarak 3 milyon 750 bin 120'ye ulaştığı görülmektedir. Bakanlığa bağlı müzelerdeki eser sayısı geçen yıla göre %0,7 artarak 3 milyon 325 bin 643 olmuştur. Özel müzelerdeki eser sayısı %1,6 artarak 424 bin 477 olarak belirlenmiştir. Şekil 2.13.'de gösterildiği üzere bakanlığa bağlı müzelerdeki eserlerin %60,1'i sikke, %27,5'i arkeolojik materyal, %6,8'i etnografik materyal, %3,6'sı tablet şeklindedir. Diğer olarak belirtilen %2,1 oran ise mühürler, mühür baskıları, arşiv belgeleri ve el yazmalarına karşılık gelmektedir (tuik.gov.tr, 2023).

Şekil 2. 13. Bakanlığa bağlı müzelerdeki eserlerin dağılımı (tuik.gov.tr, 2023)

Bakanlığa bağlı müzelerdeki eser dağılımını incelendiğinde en yüksek oranı arkeolojik eserlerin oluşturduğu görülmektedir. Şekil 2.14.'te Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı Hatay Arkeoloji Müzesi'nde bulunan iki arkeolojik eser olarak Antakya Lahdi ve Kral I.Şuppiluliuma heykeli gösterilmiştir.

Şekil 2. 14. Hatay Arkeoloji Müzesi (Gümüş, 2019)

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü müze ziyaretçi sayılarını ören yeri ziyaretçi sayıları ile birlikte vermektedir (şekil 2.15.). Müze ve ören yeri ziyaretçi sayıları 2022 yılında %97,1 artarak 45 milyon 822 bin 525 olmuştur. Ziyaretçilerin %67,5'i bakanlığa bağlı müze ve ören yerlerini ziyaret etmiştir. Bakanlığa bağlı ücretli

müze ve ören yerlerini ziyaret edenlerin sayısı 17 milyon 796 bin 860 ve toplam ziyaretçiler içindeki payı %38,8 olmuştur. Özel müze ziyaretçi sayısı %125,3 artarak 14 milyon 890 bin 214 olarak belirlenmiştir (tuik.gov.tr, 2023).

Şekil 2. 15. Müze ve ören yeri ziyaretçi sayıları-2013-2022 (tuik.gov.tr, 2023)

Bakanlığa bağlı ücretli müze ve ören yerleri ziyaretlerinden 1 milyar 76 milyon 7 bin 587 TL gelir elde edilmiştir. Bakanlık tarafından satılan müze kartı sayısı 2 milyon 930 bin 232 olmuştur (tuik.gov.tr, 2023).

2.4. UNESCO-Türkiye Dünya Mirası Listesi'ndeki Arkeodestinasyonlar

“UNESCO kelimesi, İngilizce “United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization” kelimelerinin baş harfleri alınarak oluşturulmuş ve dilimizde “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu” biçiminde karşılanmıştır. Merkezi Paris'te bulunan UNESCO'nun misyonu; eğitim, doğa bilimleri, sosyal-beşeri bilimler, kültür, bilgi ve iletişim aracılığıyla insan zihninde barış bilincini oluşturmaktır. Türkiye 20 Mayıs 1946 tarihli ve 4895 sayılı kanunla UNESCO sözleşmesini kabul etmiştir. Madde 7 gereğince UNESCO Genel Direktörlüğünün Türkiye'deki tek ve yasal temsilcisi niteliğinde olan UNESCO Türkiye Millî Komisyonu 25 Ağustos 1949 tarihinde faaliyete geçmiştir” (unesco.org.tr, 2023).

“UNESCO 17. Genel Konferansında (1972) Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’yi kabul etmiştir. Türkiye sözleşmeye 16.03.1983 tarihinde resmen taraf olmuştur. Dünya Mirası Komitesi (DMK) tarafından belirlenen Dünya Mirası Listesi'nde Dünya Miras Alanı olarak ilan edilen 1199 miras yer almaktadır. Bunlardan 933’ü kültürel, 227’si doğal ve 39’u karma (doğal ve kültürel) miraslardır. Türkiye’nin bu listede 19’u kültürel, 2’si karma olmak üzere 21 miras alanı bulunmaktadır”. UNESCO-Türkiye Dünya Miras Listesi’nde bulunan alanlar, buldukları iller ve listeye kabul tarihleri aşağıda gösterilmiştir (unesco.org.tr, 2023).

1. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas) 1985
2. İstanbul'un Tarihi Alanları (İstanbul) 1985
3. Göreme Millî Parkı ve Kapadokya (Nevşehir) 1985 (Karma Miras Alanı)
4. Hattuşa: Hitit Başkenti (Çorum) 1986
5. Nemrut Dağı (Adıyaman) 1987
6. Hieropolis-Pamukkale (Denizli) 1988 (Karma Miras Alanı)
7. Xanthos-Letoon (Antalya-Muğla) 1988
8. Safranbolu Şehri (Karabük) 1994
9. Troya Arkeolojik Alanı (Çanakkale) 1998
10. Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne) 2011
11. Çatalhöyük Neolitik Alanı (Konya) 2012
12. Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (Bursa) 2014
13. Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir) 2014
14. Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (Diyarbakır) 2015
15. Efes (İzmir) 2015
16. Ani Arkeolojik Alanı (Kars) 2016
17. Aphrodisias (Aydın) 2017

18. Göbekli Tepe (Şanlıurfa) 2018

19. Arslantepe Höyüğü (Malatya) 2021

20. Gordion (Ankara) 2023

21. Anadolu'nun Orta Çağ Dönemi Ahşap Hipostil Camiileri 2023

- Konya-Eşrefoğlu Camii
- Kastamonu-Mahmut Bey Camii
- Eskişehir-Sivrihisar Camii
- Afyon-Afyon Ulu Camii
- Ankara-Arslanhane Camii

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altında yürütülen çalışmalar neticesinde günümüze kadar UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınan 21 mirastan 13 adedinin arkeodestinyasyon olduğu görülmektedir (kvmgm.ktb.gov.tr, 2023). UNESCO-Türkiye Dünya Mirası Listesi'nde bulunan arkeodestinyasyonlar, buldukları iller ve listeye kabul tarihleri aşağıda gösterilmiştir (kvmgm.ktb.gov.tr adresinden derlenmiştir).

1. Hattuşa Antik Kenti (Çorum) 1986
2. Nemrut Tümülüsü (Adıyaman) 1987
3. Hieropolis Antik Kenti (Denizli) 1988
4. Xanthos-Letoon Antik Kenti (Antalya) 1988
5. Truva Höyük (Çanakkale) 1998
6. Çatalhöyük(Konya) 2012
7. Pergamon Antik Kenti (İzmir) 2014
8. Efes Antik Kenti (İzmir) 2014
9. Ani Arkeolojik Alanı (Kars) 2016
10. Aphrodisias Antik Kenti (Aydın) 2017

11. Göbeklitepe Tapınağı (Urfa) 2018
12. Arslantepe Höyük (Malatya) 2021
13. Gordion Antik Kenti (Ankara) 2023

2.5. UNESCO-Türkiye Geçici Dünya Mirası'ndaki Arkeodestinyasyonlar

“UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme kapsamında taraf devletler, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmesi uygun olan varlıklara ilişkin envanterlerini (geçici liste) UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne iletmekle yükümlüdürler. UNESCO Dünya Miras Merkezi'nce yayınlanan bu listede yer alan varlıklara ilişkin hazırlanan adaylık dosyaları Dünya Miras Komitesi'ne sunulmaktadır. Geçici Listeler hazırlanırken varlıkların Dünya Miras Komitesi'nce belirlenen kriterleri karşılama durumları ile mimari, tarihi, estetik ve kültürel, ekonomik, sosyal, sembolik ve felsefi özellikleri de dikkate alınmaktadır” (kvmgm.ktb.gov.tr, 2023).

“İlk kez 1994 yılında UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne iletilen geçici liste 2000, 2009, 2011-2021 ve 2023 yıllarında güncellenmiş olup bu listede 4 karma (kültürel/doğal), 3 doğal ve 72 kültürel olmak üzere toplam 79 adet varlık bulunmaktadır. Amaç; evrensel, kültürel, doğal değerleri dünyaya tanıtmak ve korunmaları için uluslararası kaynaklardan da yararlanılarak gelecek kuşaklara en iyi şekilde aktarmaktır” (kvmgm.ktb.gov.tr, 2023).

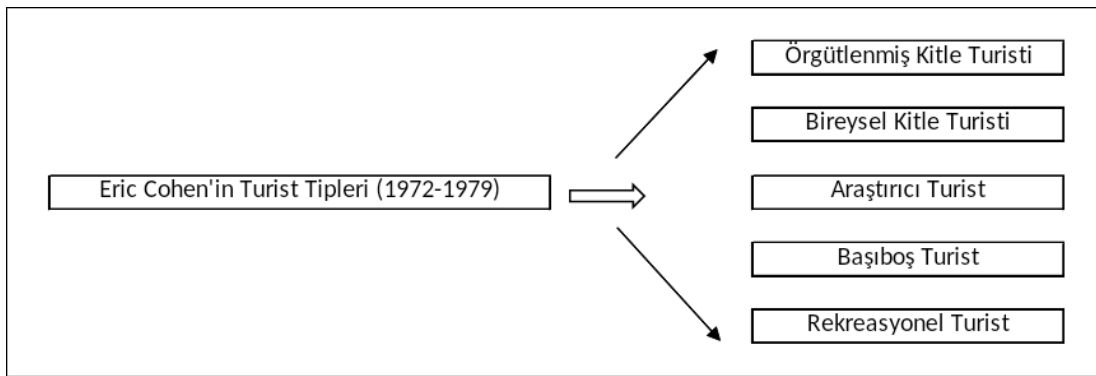
UNESCO-Türkiye Dünya Mirası Geçici Listesi'nde onaylanmayı bekleyen 79 kültürel varlıktan 16 adedi arkeodestinyasyonlardan oluşmaktadır. Geçici listedeki arkeodestinyasyonların isimleri, bulunduğu iller ve geçici listeye alınma tarihleri aşağıda verilmiştir (kvmgm.ktb.gov.tr adresinden derlenmiştir).

1. Likya Uygarlığı Antik Kentleri (Antalya ve Muğla)-2009
2. Perge Antik Kenti (Antalya) 2009
3. Sagalassos Antik Kenti (Burdur) 2009
4. Aizanoi Antik Kenti (Kütahya) 2012
5. Zeugma Antik Kenti (Gaziantep) 2012

6. Laodikeia Antik Kenti (Denizli) 2013
7. Sardes Antik Kenti (Manisa) 2013
8. Anavarza Antik Kenti (Adana) 2014
9. Kaunos Antik Kenti (Muğla) 2014
10. Korykos Antik Kenti (Mersin) 2014
11. Stratonikeia Antik Kenti (Muğla) 2015
12. Kibyra Antik Kenti (Burdur) 2016
13. Assos Antik Kenti (Çanakkale) 2017
14. Priene Antik Kenti (Aydın) 2018
15. Kültepe Höyük (Kayseri) 2014
16. Karatepe-Aslantaş Arkeolojik Alanı (Osmaniye) 2020

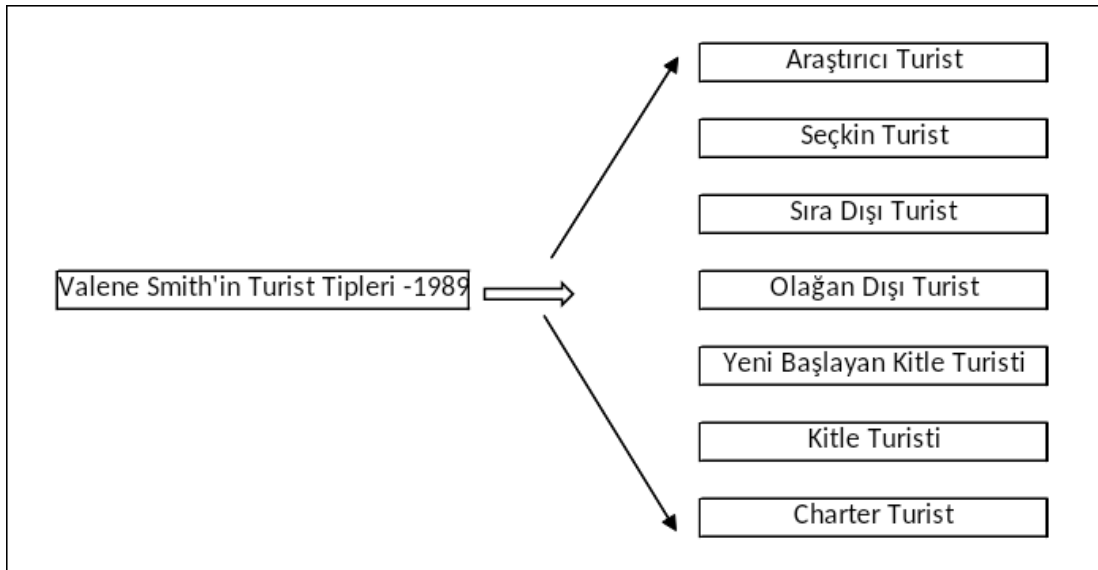
2.6. Arkeoturistler ve Özellikleri

Tarihsel süreçte, turistler benzerlik ve farklılıklarına göre sınıflandırılarak turist tipolojileri oluşturulmuştur. Literatürde en çok kabul gören çalışmalar; Eric Cohen (1972, 1979), Plog (1974, 2001) ve Valene Smith (1989) tipoloji çalışmaları olduğu söylenebilir. Eric Cohen turist tipleri şekil 2.16'da gösterilmiştir.

Şekil 2. 16. Eric Cohen'in turist tipleri (Cohen, 1972; Düzgün & Akın, 2022)

- Örgütlenmiş Kitle Turisti: Tüm gezi programının belli bir düzende ve önceden belli olmasını isteyen, herhangi bir konuda risk yaşamak istemeyen, rutine ayak uydurup yenilik arayışı az olan turist tipidir.
- Bireysel Kitle Turisti: Örgütlenmiş kitle turistleri gibi kalabalık gruplar halinde gezmek isteyen ancak kendisine ayıracak özel zamanının ve belirli oranda bireysel hareket edebilecek alanının olmasını isteyen turist tipidir.
- Araştırmacı (Kâşif) Turist: Hazır seyahat programlarıyla gezmek istemeyen, kendi başına geziler düzenleyen, rahatlığı çok önemsemeyen, gittiği yerlerde insanlarla ilişki kurmayı seven turist tipidir. Bu turist tipi gittiği bölgeye tam uyum sağlamak istemez, olumsuz bir durumda bölgeden hemen ayrılabilir.
- Başıboş Turist: Sabit bir gezi programı ve rotası olmayan, herkesin gittiği yerlerden farklı yerlere gitmek isteyen, yenilik arayan, turizm işletmeleri ile bağlantıya geçmeyen, ziyaret ettiği bölgelerdeki yerel kültüre ait gelenekleri tecrübe etmekten hoşlanan turist tipidir.
- Rekreatif (Vakit Öldüren) Turist: Günlük yaşamın stresinden kurtulmak ve boş zamanlarını fiziksel aktivitelerle geçirmek isteyen turist tipidir. Valene Smith'in turist tipleri ise şekil 2.17'de gösterilmiştir.

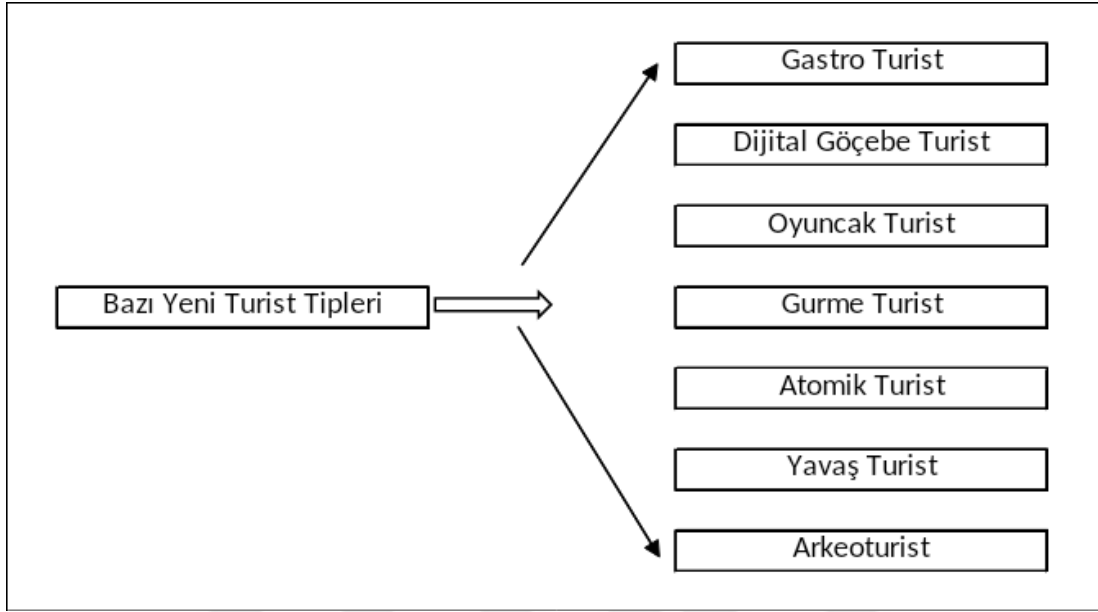

Şekil 2. 17. Valene Smith'in turist tipleri (Smith, 1989)

- Araştırmacı (kâşif) Turistler: Yeni yerler görmek ve yeni bilgiler edinmek isteyen turistlerdir. Sayıları az olmakla beraber gittikleri destinasyonlarda bir antropolog gibi davranırlar. Yerel halkın yaşamına hızlı uyum sağlarlar ve teknolojiden ayrılamazlar.
- Seçkin (Elit) Turistler: Sayıları az olup dünyanın birçok yerini gezmiş turistlerdir. Yerel kültüre kolay uyum sağlarlar ve yerelin imkânlarından faydalanmayı severler. Seyahat acentelerinin hazırladıkları özel imkanlardan yararlanırlar.
- Sıra Dışı Turistler: Yoğun olarak gidilen yerlerden farklı yerlere gitmek, farklı deneyimler yaşamak isterler. Gittikleri bölgelere kolay uyum sağlarlar.
- Olağandışı Turistler: Organize turlara katılmak ve aynı zamanda otantik yerleri de görmek isterler. Yerel kültürlere ilgi duyarlar ancak sıradan bir yiyeceği yöresel yiyeceğe tercih edebilirler.
- Yeni Başlayan Kitle Turistleri: Küçük gruplar halinde ya da bireysel gezmek isterler. Turist rehberi eşliğinde gezmeyi tercih ederler ve sayıları giderek artmaktadır.
- Kitle Turisti: Genelde orta sınıftan oluşurlar, kalabalık gruplar halinde veya paket tur programlarına dahil olarak gezerler. Sahip oldukları yaşam standartlarında hizmet beklerler.
- Charter Turist: Kalabalık gruplar şeklinde birçok turizm işletmesinin bir arada bulunduğu bölgeleri gezerler. Tüm programı seyahat acentesi yapar ve turist rehberi eşliğinde standart bir hizmet sunulur. Yeni bir ülke ya da destinasyon görmekten ziyade yer değiştirmeyi amaçlarlar.

“Bilgi, iletişim, teknoloji ve modernitenin etkisiyle insanların beklentileri değişmekte ve turizm sektörü de bu beklentilere yönelik olarak ürünlerini çeşitlendirmektedir. Bu çeşitlendirmede en çok dikkat edilen konulardan biri seyahat motivasyonudur. Her insanın birbirinden farklı sosyal, kültürel ve psikolojik durumları olduğundan turistlerin seyahat motivasyonlarını belirleyebilmek önem arz etmektedir” (Düzgün & Akın, 2022). Postmodern turizm paradigması sürecinde turist

davranışlarında da değişimler olmuştur. Turist tiplerinde farklılaşma olduğu ve yeni turist tiplerinin ortaya çıktığı gözlenmiştir (şekil 2.18.).

Şekil 2. 18. Bazı yeni turist tipleri (Düzgün & Akın, 2022; Lwoga & Mwankunda, 2020; Sert vd., 2020)

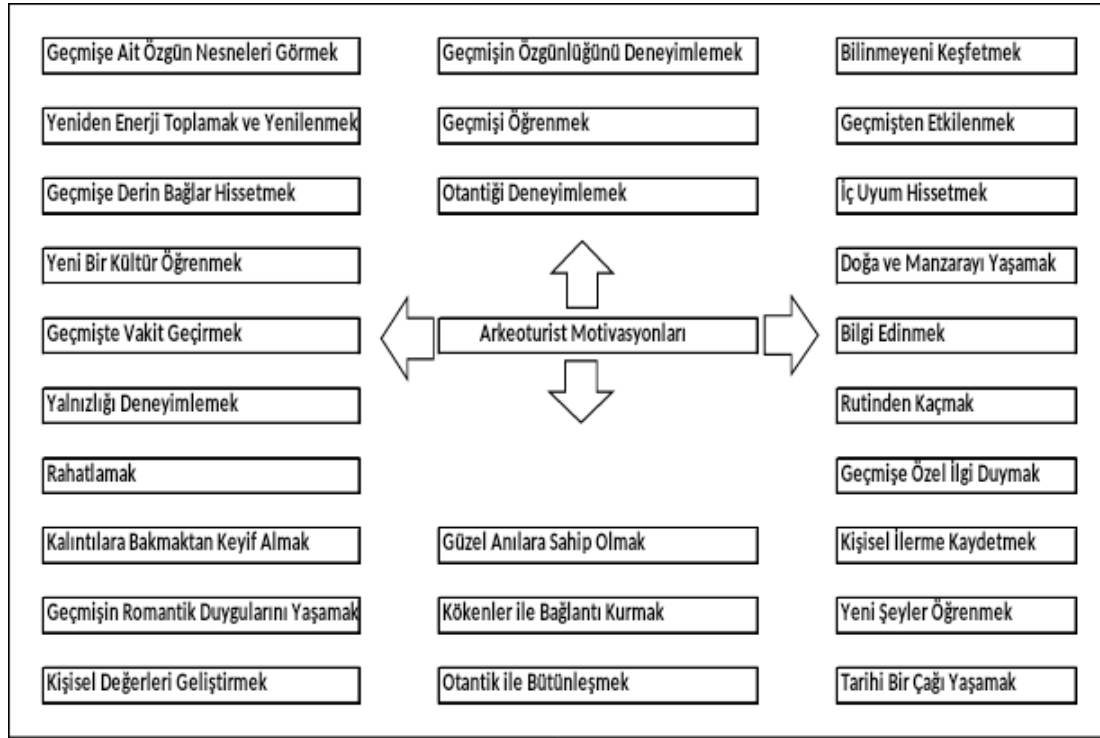
Yeni turist tiplerinden olan gastro turist, dijital göçebe turist, oyuncak turist, gurme turist, atomik turist, yavaş turist ve arkeoturistler ile ilgili tanımlar aşağıda verilmiştir.

- Gastro Turist: Tatil deneyiminde, yerel tatları, kokuları ve dokuları tanımak ve yaşamak isteyen turist tipidir (Sert vd., 2020).
- Dijital Göçebe Turist: “Gelişmiş teknolojiler ve uzaktan çalışma imkanları sayesinde elde ettikleri özgürlüğü dünyayı keşfetmek için kullanan turistlerdir. Dijital göçebeler, taşınabilir bilgi iletişim teknolojilerinden ve internet erişiminden etkin bir şekilde yararlanmaktadırlar. Sosyokültürel ve ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, ulusal ve uluslararası turizmi geliştirebilmek amacıyla ortaya atılmış yeni bir yaklaşım biçimi olarak düşünülebilir” (Düzgün & Akın, 2022).

- Oyuncak Turist: Turizm literatüründe yeni yer alan bir kavramdır. Özellikle Uzak Doğu ülkelerinde yaygın olmaya başlamıştır. Avrupa ülkelerinde de bu kavramı kabul etme eğilimi vardır (Sert vd., 2020). Seyahate çıkmaya sağlığı ve ekonomik durumu uygun olmayan kişiler en sevdikleri oyuncacı kendileri yerine uygun fiyata geziye göndermektedirler. Geziye gönderme 20 dolar, fotoğraf paylaşma 34 dolar tutmaktadır. Seyahat acenteleri oyuncak turistin gezi fotoğraf ve videolarını sahibi ile paylaşmaktadırlar. Oyuncak sahibi kendisi geziye gitmiş gibi haz duymaktadır (Lee, 2015).
- Gurme Turist: “Yemekler konusunda tutkulu olup, seyahat etmelerinin asıl nedeni yiyecek olan turist tipleridir. Yeme-içmeye düşkün bu turistler tüm bunların yanı sıra artan isteklerini ve üst düzey beklentilerini yansıtan ve yemekleri çeşitli şekillerde tecrübe etmek isteyen bir turist tipi olarak ortaya çıkmaktadırlar” (Kırıcı Tekeli & Demirel, 2020).
- Atomik Turist: Bu turistler Çernobil ve Fukushima gibi nükleer felaket bölgelerine veya ABD, Oak Ridge, Hanford, Rocky Flats, Los Alamos gibi nükleer silahların doğum yerleri ve üretim yerlerini gezmeyi severler. İlk atom bombasının atıldığı yer olan New Mexico'daki Trinity Ulusal Tarihi Simgesel Yapı, yılda yalnızca iki kez halka açık olmasına rağmen popüler turistik yerlerden biri haline gelmiştir (oah.org, 2023).
- Yavaş Turist: Yavaş felsefesini (yavaş yemek, yavaş yaşam, yavaş ticaret, yavaş şehir, yavaş para) gezilerine de uygulamak isteyen turistlerdir. Yerel kültüre, tarihe ve çevreye saygılıdırlar. Çeşitliliğe, yerel halka ve diğer turistlere değer verirler (Aydın & Eren, 2019). Uçak ve araba ile yolculuk yerine düşük karbonlu araçlarla gezmeyi tercih ederler (Olçay, 2020).
- Arkeoturistler: Arkeoloji ile ilgili destinasyonlara özel ve yoğun ilgi duyan turistlerdir. Arkeodestinasyonlara yapılan gezileri benzersiz bir deneyim ve meditasyon olarak görmekte dirler. Geçmişe duydukları merakı duygusal anlamda tutku boyutunda yaşamaktadırlar. Benzersiz deneyimler arzuladıkları için birçok arkeolojik alanın bulunduğu yerlerin egzotik doğasından da

etkilenmektedirler (Srivastava, 2015, s. 32). Arkeodestinasyonlar bu turistler için bir doğal, kültürel ve sosyal dinlenme alanlarıdır (Erdoğan, 2021a).

Arkeoturist motivasyonlarının tarihsel, arkeolojik ve duyuşsal kaynaklı olduğu görülmektedir. Arkeolojik kalıntılar arkeoturistler için çok farklı anlamlar taşımaktadır. Tarihsel olarak geçmişe yolculuk yapmaktan haz almaktadırlar. Bu alanların kişisel ve psikolojik gelişimleri üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu düşünmektedirler. Bir araştırma sonucu belirlenen arkeoturist motivasyonları şekil 2.19'da gösterilmiştir.

Şekil 2.19. Arkeoturist motivasyonları (Lwoga & Mwankunda, 2020)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURİST REHBERLİĞİ

3.1. Turist Rehberliği ve İlgili Tanımlar

Turist rehberliği ve ilgili tanımlar ruhsatname, çalışma kartı, eylemli turist rehberi, eylemsiz turist rehberi, bölgesel turist rehberi, ülkesel turist rehberi şeklinde aşağıda belirtilmiştir (tureb.org.tr, 2023).

Turist Rehberliği: “Turist rehberliği hizmeti; kişi veya grup hâlindeki yerli veya yabancı turistlerin gezi öncesinde seçmiş oldukları dil kullanılarak ülkenin kültür, turizm, tarih, çevre, doğa, sosyal veya benzeri değerleri ile varlıklarının kültür ve turizm politikaları doğrultusunda tanıtılarak gezdirilmesidir”.

Ruhsatname: Mesleğe kabul edilmeyi hak eden turist rehberlerine, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından verilen belgedir.

Çalışma Kartı: (kokart) Rehberlere, kayıtlı oldukları oda tarafından, bir yıl geçerli olmak üzere, aktif çalışma izni için verilen karttır. Rehberler mesleklerini icra süresince çalışma kartlarını boyunlarına asmak ya da görünür şekilde yakalarına ilâştirmek zorundadırlar.

Eylemli Turist Rehberi: Çalışma kartına sahip olduğu için aktif olarak turist rehberliği hizmeti sunma hak ve yetkisine sahip olan rehberlerdir.

Eylemsiz Turist Rehberi: Ruhsatname sahibi olan fakat çalışma kartı için başvuru yapmayan turist rehberleridir. Bu turist rehberleri çalışma kartı almadıkları yıl için turist rehberliği hizmeti sunamazlar. Aralıksız 8 yıl eylemsiz olan rehberlerin tekrar rehberlik yapabilmeleri için TUREB tarafından düzenlenen sınavı başarmış olmaları gerekmektedir.

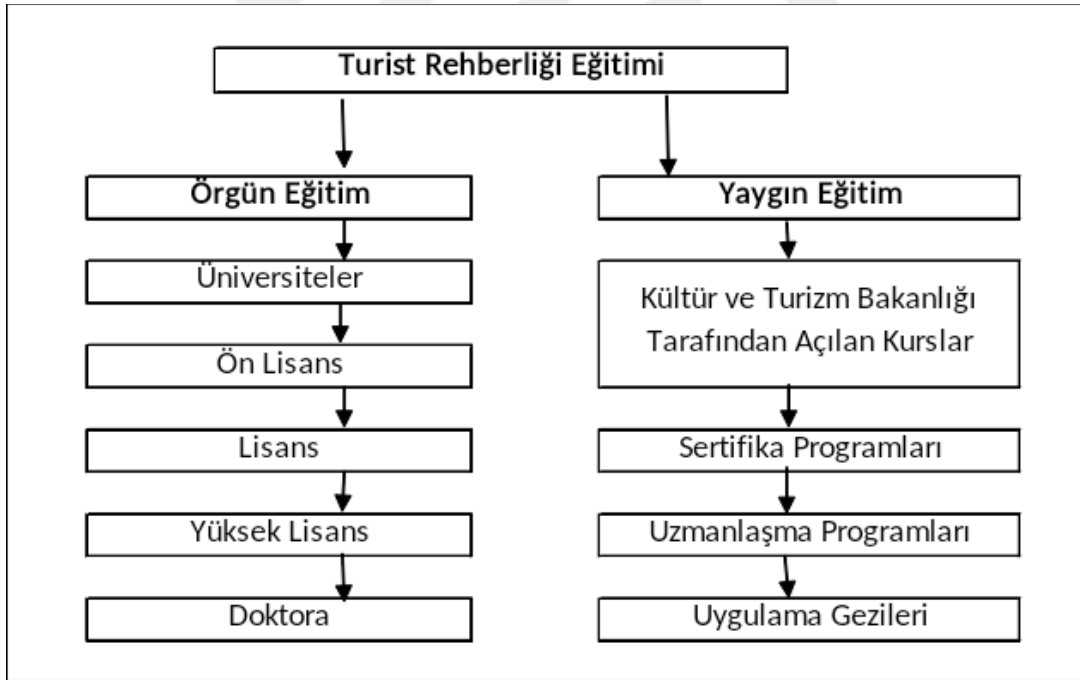
Bölgesel Turist Rehberi: Ruhsatnamesinde ve çalışma kartında belirtilen coğrafi bölge veya bölgelerde çalışma hak ve yetkisine sahip olan turist rehberleridir.

Ülkesel Turist Rehberi: Ruhsatnamesinde ve çalışma kartında ülke genelinde çalışma hak ve yetkisine sahip olduğu belirtilen turist rehberleridir.

3.2. Turist Rehberliği Eğitimi

“Turizm sektörü hizmete dayalı bir sektördür. Bu hizmetin ön şartları, iyi yetişmiş, turizm konusunda bilinçli ve turizm sevgisi olan çalışanların varlığıdır. Geçmiş Osmanlı İmparatorluğuna dayanan turist rehberliği, cumhuriyet döneminde farklı eğitim aşamalarından geçmiştir” (Eker & Zengin, 2016).

“Türkiye’de turizm eğitimi 1950’li yıllarda birkaç kamu kurumunun bir araya gelerek düzenlediği meslek kursları ile başlamıştır. 1970’li yıllarda üniversiteler bünyesinde eğitim vermeye başlanmıştır. 1990’lı yıllarda otel işletmeciliği, seyahat işletmeciliği, yiyecek- içecek hizmetleri, rehberlik ve animasyon hizmetleri alanında bölümler açılarak branşlaşmaya geçilmiştir. Uzun yıllar Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından açılan kurslarda verilen rehberlik eğitimi 1990’lı yılların ikinci yarısı itibarı ile yükseköğrenime taşınmıştır” (Eker & Zengin, 2016).

Şekil 3. 1. Türkiye’de turist rehberliği eğitimi (Pelit vd., 2023)

Türkiye’de örgün eğitim sistemi içerisinde turizm/turist rehberliği eğitimi; ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde verilmektedir (şekil 3.1.). Bu kapsamda, Türkiye’deki üniversiteler bünyesinde; 44 normal, 6 ikinci öğretim ve 3 de uzaktan eğitim programı olmak üzere toplam 53 programda ön lisans düzeyinde turizm

rehberliği programı bulunmaktadır (osym.gov.tr, 2022). Lisans düzeyinde ise 50 turizm rehberliği, 2 seyahat işletmeciliği ve turizm rehberliği programı olmak üzere toplam 52 turizm rehberliği programı mevcuttur (osym.gov.tr, 2022).

Turizm/turist rehberliği eğitiminde hem niteliği artırmak hem de üniversitelerin rehberlik bölümlerine alanında uzman akademik personeller yetiştirmek amacıyla rehberlik eğitiminin lisansüstü düzeyde de verilmesine karar verilmiştir (Ergül, 2020). ‐Lisansüstü turist/turizm rehberliği programında, 11 turizm/turist rehberliği tezli ve 7 tezsiz, 4 seyahat işletmeciliği ve turizm rehberliği tezli ve tezsiz, 1 rekreasyon ve turist rehberliği tezli olmak üzere toplam 23 eğitim programı bulunmaktadır. Ayrıca, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi ve Mersin Üniversitesi turizm rehberliği alanında doktora eğitim programına 2023 yılında sahip olmuştur. Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde de ise Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde turizm rehberliği doktora programı açılması için Yüksek Öğretim Kurumu'na (YÖK) başvuruda bulunulmuştur‐(Pelit vd., 2023).

Yaygın eğitim 2012 yılına kadar Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından açılan kurslar kapsamında verilmekteydi. Ancak, 2012 yılında açıklanan meslek yasasına göre bu kurslar ihtiyaç görülmesi durumunda düzenlenmektedir (mevzuat, 2012).

Üniversitelerin turizm rehberliği bölümlerinden mezun olan öğrencilerin mesleğe başlayabilmeleri için Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından düzenlenen yabancı dil sınavından (YDS) en az 75 puan almaları gerekmektedir. Alternatif olarak, TUREB tarafından düzenlenen yabancı dil sınavına katılma imkanı da mevcuttur. İlave olarak, mezunların rehberlik ruhsatnamesi alabilmeleri için TUREB'in düzenlediği 7 bölge eğitim gezilerinden en az bir bölge eğitim gezisine katılmaları gerekmektedir (tureb.org.tr, 2023).

Turizm rehberliği eğitiminde üniversiteler arasında müfredat standardı bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Ön lisans, lisans ve yüksek lisans düzeyinde turizm rehberliği eğitimi veren üniversitelerin müfredatları birbirleri arasında; ders isimleri, ders dönem ve kredileri, derslerin seçmeli ya da zorunlu olması, ders içerikleri gibi konularda farklılıklar göstermektedir. Üniversiteler, akademisyen kadrosuna göre

farklı üniversitelerin müfredatına ekleme ya da çıkarma yaparak yeni müfredatlar oluşturabilmektedirler (Kardaş, 2020).

3.3. Turist Rehberlerinin Özellikleri

Turist rehberi; resmi gazetede yayınlanan 6326 sayılı Turist Rehberleri Meslek Kanunu'na uygun olarak mesleğe kabul edilen ve bu mesleği icra etme hak ve yetkisine sahip kişidir. İlgili meslek kanununa göre rehber olabilmek için aşağıda belirtilmiş olan niteliklere sahip olmak gerekmektedir (tureb.org.tr, 2023).

- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak
- 18 yaşından büyük olmak
- Üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun olmak
- En az bir yabancı lisan için girilmesi gerekli sınavdan geçer not almak
- TUREB 7 bölge eğitim gezilerinden en az bir bölge gezisine katılmak
- Sabıka kaydı olmamak
- Daha önce meslekten çıkarılmış olmamak

Rehberler hizmet verdikleri süreçte ülke çıkarına ve milli onura aykırı söz ve davranışlarda bulunmamak, turistik eser hırsızlığına yardım ve yataklık etmemek, yüz kızartıcı suç işlememek, mesleki işlemlerde sahtecilik ve yalan beyanda bulunmamak ile mükelleftirler (tureb.org.tr, 2023).

Rehberler turistlere destinasyonlar hakkında etkin ve verimli bilgiler verirler. Aynı zamanda eğitimci, çevirmen, arabulucu, hikaye anlatıcı, aktör, organizatör ve karar verici niteliklerine sahip turizm elçileridir. Turun sorunsuz gerçekleşmesinden ve turistlerin güvenliğinden sorumludurlar (Çetin & Yarcın, 2017).

Turizm sektöründe kilit konumda olan rehberler dünya çapında hizmet vermektedirler. Yapılan araştırmalarda turist rehberlerinin “kültür elçisi” olarak belirtildiği görülmektedir. Rehberler yerel halk, turistler, yöneticiler ve turizm çalışanları başta olmak üzere tüm turizm paydaşları ile irtibat ve iş ilişkisi içinde

bulunmaktadırlar. Bu nedenle rehberler turistlere yalnızca bir gezi deneyimi sunmakla kalmazlar aynı zamanda turizmin gelişimine de katkı sağlamaktadırlar (Weiler, 2001).

Son zamanlarda artan yerli turist artışına bağlı olarak turist rehberliği mesleği daha çok tanınmaktadır. Aldıkları eğitim süresince ve mesleklerini icra sırasında rehberler tarih, arkeoloji ve sanat tarihi alanında önemli derecede bilgi sahibi olmaktadır. Bu bilgi birikiminin anlatım kalitesini etkilemesi turistler arasında rehberlere karşı takdir ve hayranlık duyguları geliştirmektedir (Demirel vd., 2021).

Rehberler liderlik ve sosyalleştirme rollerine sahip kişilerdir. Liderlik rolü duygusal zeka, çatışma çözme yeteneği ve grup dinamiklerini yönetme becerisi gerektirir. Turist rehberi, şekil 3.2.'de gösterildiği üzere grubun lideridir. Sosyal etkileşimi başlatır ve tur içindeki çatışmaları en aza indirir. Eğlenceyi, mizahı, animasyonu, grup uyumunu ve disiplini sağlar (Cohen, 1985).

Şekil 3. 2. Turist rehberi (Bostan, 2019; Gümüş, 2022)

Yetenekli bir rehber deneyimler üretirken zaman ve mekansal anlamda geçmişi ile bugünü, eski ile yeni, görünen ile görünmeyeni ve özneler ile nesnelere bir araya getirir (Jonasson & Scherle, 2012, s. 67). Ziyaretçilerin sürdürülebilirlik davranışlarını artırma üzerine rehberlerin önemli derecede dolaylı ya da dolaysız etkileri olduğu saptanmıştır (Alazaizeh vd., 2019, s. 1708). Rehberler sürekli yeni şeyler öğrenmek, yeteneklerini geliştirmek, meslek ile bağlantılı bilim dalları hakkında bilgilerini

artırmak ve güncellemek zorundadırlar. Çok çeşitli alt yapıya sahip turistlerle etkili iletişim kurabilmek için sosyalizasyon becerileri konusunda bilgi sahibi olmalıdırlar (Xu vd., 2018).

Seyahat acenteleri tarafından satışa sunulan turların turist rehberi eşliğinde yapılacağıının broşürde belirtilmesi turistlerde kalite algısı oluşturmaktadır. Turist rehberleri ülkesinin ve birlikte çalıştığı seyahat acentesinin imajına olumlu etki yapmaktadır. Turistlerin tur memnuniyetinde turist rehberlerinin etkisi büyük olmaktadır. Destinasyonun tanıtımına, pazarlamasına ve destinasyon sadakatine katkı sağlamaktadırlar (M. Yıldırım, 2021, s. 7).

Rehberlerin akıcı bir konuşma yeteneğine, ikna gücüne, sosyal ilişki becerisine sahip olmaları ve seyahat etmekten hoşlanmaları beklenmektedir. Rehberler sürdürülebilir turizm bilincine sahip olmalı ve güncel olaylardan haberdar olmalıdır. Yurt içi ve yurt dışı gelişmeleri takip etmeli, doğayı korumalı ve desteklemelidir. Mesleğini sevmeli ve mesleki sorumluluklarını yerine getirmelidir (Eraş, 2020).

3.4. Turist Rehberleri Birliği ve Odalar

Turist rehberleri birliği (TUREB); bütün birimleri ile ülke turizminde rehberlerin daha etkin ve yetkin rol almaları, ülkenin kültür ve turizm politikaları doğrultusunda tanıtılması, yasa dışı rehberlik faaliyetlerinin önlenmesi amacıyla 1998 yılında 6326 sayılı Turist Rehberleri Meslek Kanunu uyarınca kurulmuştur. Kuruluşundan sonra “Turist Rehberliği Meslek Yasası” çıkarılması için çalışmalara başlanmıştır. TUREB, 2012 yılında başarıya ulaşmış ve 22.06.2012 tarihinde TBMM’nin kabul ettiği ve halen yürürlükte olan yasal haklara sahip olmuştur (tureb.org.tr, 2023).

TUREB’e bağlı 13 rehber odası mevcuttur. 6326 sayılı kanunun sekizinci maddesinin ikinci fıkrasında; “Oda olmayan illerde en az 50 turist rehberinin oda merkezinin bulunacağı ili belirten başvurusu üzerine bakanlık tarafından tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olan bölgesel odalar kurulabilir” denilmektedir. Aynı maddenin devamında, bölgesel turist rehberliği odalarının, odalar hakkındaki genel hükümlere tabi olduğu ve mesleki çatı kuruluş olan TUREB’in üyesi olduğu da belirtilmektedir (tureb.org.tr, 2023).

Turist rehberleri 6326 sayılı kanunun 33. maddesi gereği, yerleşim yerinin bulunduğu ilde kurulmuş odalardan birine, yerleşim yeri olan ilde oda kurulmamışsa en yakın ilde kurulmuş odalardan birine üye olmak zorundadırlar. Hangi odaların hangi illerdeki turist rehberlerini üye olarak kayıt yapabilecekleri bakanlıkça belirlenmiştir. Odaların görevi; rehberlik ahlakını, disiplinini ve dayanışmasını korumak ve geliştirmektir. Meslekle ilgili bilgi ve haberleri derleyerek ilgililere ulaştırmaktır (tureb.org.tr, 2023). Rehber odaları ve yetkili oldukları bölgeler şekil 3.3.'te gösterilmiştir.

Şekil 3. 3. Rehber odaları (tureb.org.tr, 2023)

Rehber odalarının ismi bulunduğu ilin isminin ilk heceleriyle ilişkilendirilerek belirlenmiştir.

- İRO: İstanbul Rehberler Odası
- BURO: Bursa Rehberler Odası
- ÇARO: Çanakkale Rehberler Odası
- İZRO: İzmir Rehberler Odası
- ATRO: Aydın Rehberler Odası
- MURO: Muğla Rehberler Odası
- ARO: Antalya Rehberler Odası
- ADRO: Adana Rehberler Odası
- GARO: Gaziantep Rehberler Odası

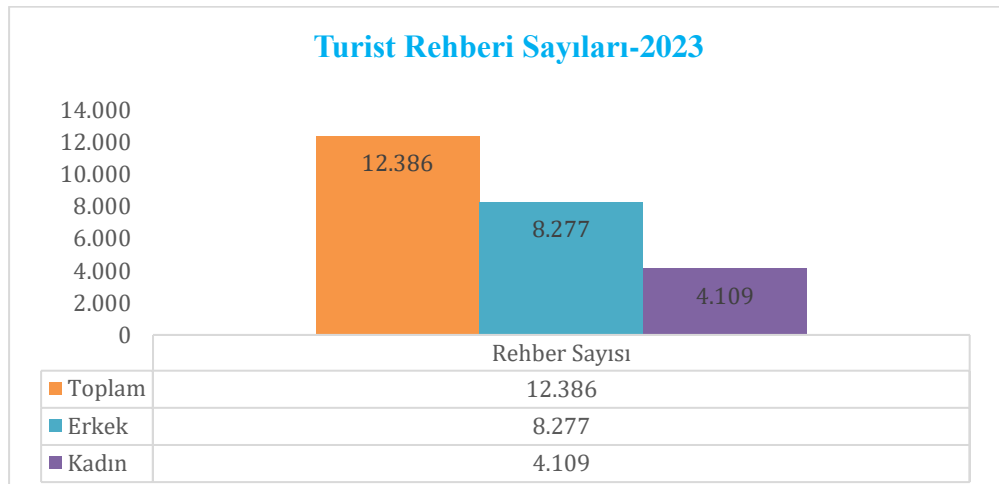
- ANRO: Ankara Rehberler Odası
- NERO: Nevşehir Rehberler Odası
- ŞURO: Şanlıurfa Rehberler Odası
- TRO: Trabzon Rehberler Odası

3.5. Turist Rehberleri İstatistikleri

Turist Rehberleri Odaları Birliği her yıl resmi internet sayfasında aşağıda belirtilen konularda turist rehberlerine ait istatistikleri güncellemekte ve yayınlamaktadır (tureb.org.tr, 2023).

1. Turist Rehberi Sayıları
2. Odalara Kayıtlı Rehber Sayıları
3. Lisanlara Göre Rehber Sayıları

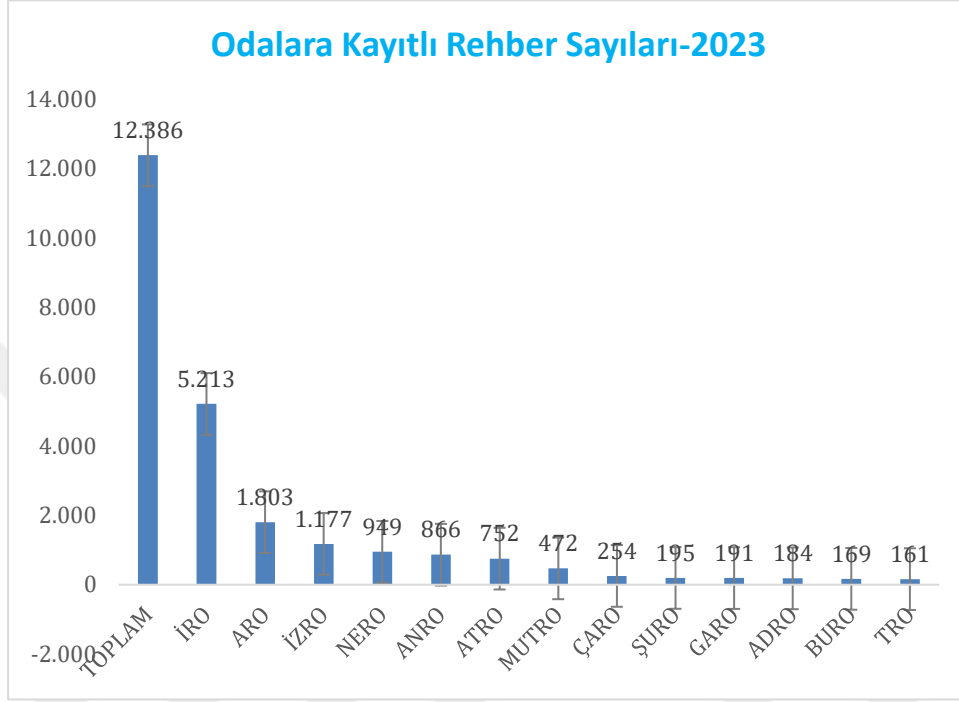
Türkiye’de 2023 yılı için, şekil 3.4.’de gösterildiği üzere, 12 bin 386 turist rehberinden 8 bin 277 kişi erkek, 4 bin 109 kişi kadın rehber olarak belirlenmiştir.

Şekil 3. 4. Turist rehberi sayıları-2023 (tureb.org.tr, 2023)

Türkiye’de 2023 yılı için, şekil 3.5.’te gösterildiği üzere, rehber odalarına bağlı toplam 12 bin 386 turist rehberi bulunmaktadır. En fazla üye rehber sayısına sahip oda 5 bin 213 rehber ile İstanbul Rehberler Odası (İRO) ilk sırayı almaktadır. En az üye

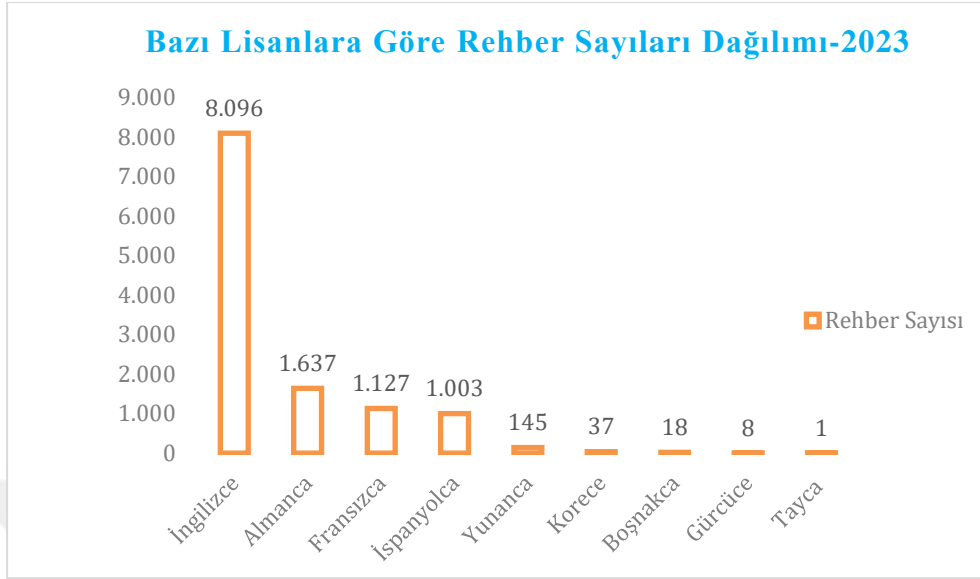
rehber sayısına sahip oda ise 161 rehber ile Trabzon Rehberler Odası (TRO) son sırayı almaktadır.

Şekil 3. 5. Odalara kayıtlı rehber sayıları-2023 (tureb.org.tr, 2023)

Yabancı ülkelerden gelen ya da ülke içinde yaşamakta olup Türkçe bilmeyen turistlere turizm açısından sahip olunan değerleri tanıtan rehberler birer turizm elçisidir. Türkiye’de rehberlerin lisan dağılımı 37 lisan şeklinde görülmektedir. En az bir lisan bilmesi gereken rehberlerden bazıları birden fazla lisan ile hizmet verebilmektedir. TUREB internet sayfasında birden fazla lisan bilen rehber sayısı ile ilgili istatistik bulunmamaktadır. Ancak 3, 4 ya da 5 lisanda hizmet verebilen rehberler bulunmaktadır. Hizmet verilecek ek lisan için de YDS sınavından en az 75 puan almak veya TUREB lisan sınavını başarmış olmak gerekmektedir. Turizm Rehberliği müfredatlarına bakıldığında başta İngilizce olmak üzere Rusça, Almanca, Fransızca, İspanyolca, Japonca, Arapça, Farsça ve Çince gibi yabancı lisan eğitimi verildiği görülmektedir (Kardaş, 2020).

Bazı lisanlara göre rehber sayıları dağılımı şekil 3.6.’da gösterilmiştir.

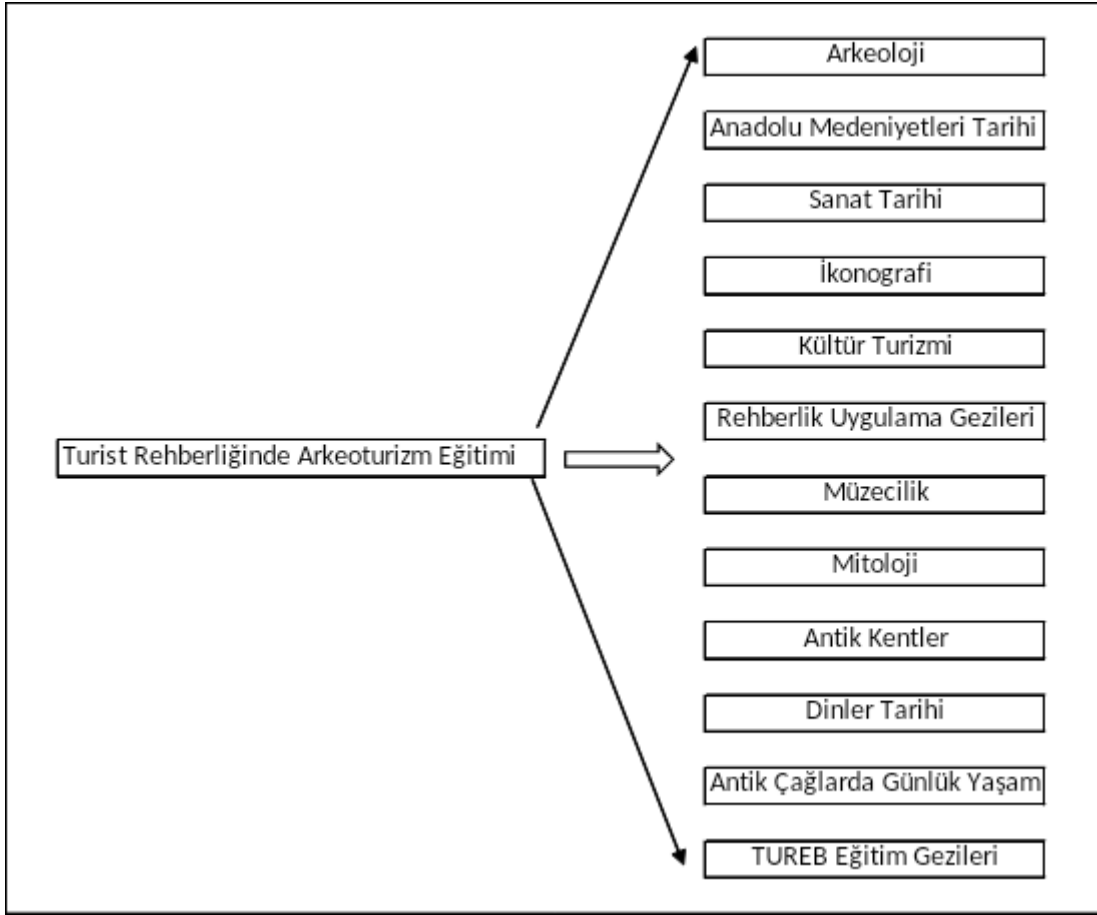

Şekil 3. 6. Bazı lisanlara göre rehber sayıları-2023 (tureb.org.tr, 2023)

Rehberlerin 2023 yılı için lisan dağılım istatistiğine göre ilk 6 sırada gelen lisanların sırasıyla İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, Rusça ve Japonca olduğu görülmektedir. İngilizce lisanındaki yığılmanın nedeni global kullanımdaki geçerliliği ile ilişkilendirilebilir. Dünya çapında, herhangi bir yabancı dil bilmeyen orta yaş nüfusun da turizm faaliyetlerine katılmaya başlamasına bağlı olarak diğer dünya lisanlarını bilen turist rehberlerine ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Rehberlerin lisan dağılımında son 6 sırada ise Slovakça, Arnavutça, Hintçe, Litvanca, İzlandaca ve Tayca gelmektedir (tureb.org.tr, 2023).

3.6. Turist Rehberleri ve Arkeoturizm

Üniversitelerin Turist/Turizm rehberliği bölümleri, Türkiye'nin turistik varlıkları hakkında yerli ve yabancı turistlere bilgi verecek rehberler yetiştirmek üzere kurulmuştur. Rehberlerin kültürel varlıklardan olan arkeolojik mirasları tanıtabilmesi için doğru, eksiksiz ve güvenilir bilgiler edinmesi gerekir. Bu süreç rehberlik eğitimi aşamasında tamamlanmalıdır (Şahin & Ulusoy, 2020). Eğitim sürecinde rehberlere arkeoturizm eğitimi ile ilgili 12 temel ders verilmektedir (şekil 3.7.).

Şekil 3. 7. Turist rehberliğinde arkeoturizm eğitimi (Kardaş, 2020)

Rehberlerin arkeoturizm eğitimine dolaylı olarak katkı yapan dersler ise aşağıda belirtilmiştir (Kardaş, 2020).

- Turizm Kaynakları ve Çevre Koruma
- Turizmde Kültürel Değerler
- Turizm Coğrafyası
- Güzel Sanatlar
- Flora-Fauna

İlave olarak rehberlerin sosyal ve genel kültürlerine katkı yapması için aşağıda gösterilen dersler verilmektedir. Bu derslerin de rehberlerin iyi bir arkeodestinyon anlatımcısı olmasına katkı yaptığı gözlenmiştir (Kardaş, 2020).

- Yaratıcı Drama
- Diksiyon
- Protokol ve Görgü Kuralları

Rehberlik eğitimi süresince alınan derslerden olan arkeoloji, Anadolu medeniyetleri tarihi, sanat tarihi, ikonografi, kültür turizmi, rehberlik uygulama gezileri, müzecilik, mitoloji, antik kentler, dinler tarihi, antik çağlarda günlük yaşam ve TUREB eğitim gezileri rehberlerin arkeodestinyasyon anlatım bilgi ve becerilerini geliştirmektedir. Bu kapsamda verilen derslerin her birinin hedef ve kazanımları aşağıda belirtilmiştir.

Arkeoloji Dersi: “Etimolojik olarak, arkeoloji, Antik Yunanca “arkhaios” (eski) ve “logos” (bilim) kelimelerinin birleşmesiyle oluşan “eskinin bilimi” şeklinde açıklanabilir. Arkeoloji, eski kültür ve medeniyetlerin günümüze ulaşabilmiş maddi kalıntılarını inceleyerek yeniden kurmaya çalışan bilim dalıdır. Eski kültürlere ait kalıntıların büyük bir bölümü toprak altında kaldığından arkeolojiyi kazı bilimi olarak da tanımlamak mümkündür” (ankara.edu.tr, 2023).

“Arkeoloji bilimi, eski çağlarda oluşturulan maddesel kültür kalıntılarını inceleyerek geçmişimizi aydınlatmayı amaç edinmiştir. Prehistorik, protohistorik ve historik çağların karanlık kalmış noktaları arkeoloji yardımıyla aydınlatılabilir. Bu nedenle arkeolojinin tarihle kopmaz bir bağı mevcuttur. Tarih ile sürekli bir iş birliği içindedir. Arkeoloji, tarih çerçevesi içinde ele alındığı zaman değer kazanır. Aksi takdirde amaçsız bir bilim haline dönüşebilir” (ankara.edu.tr, 2023).

Arkeoloji dersi vasıtasıyla rehberler, arkeoloji terminolojisini ve temel kavramlarını öğrenirler. Tarihsel dönemleri mimari, heykeltıraş, seramik stillerine ve özelliklerine göre anlatabilirler. Arkeolojik veriler ışığında farklı kültürleri karşılaştırır, arkeolojik belgeler ışığında toplumların sosyal, kültürel ve dinsel yapılarını açıklayabilirler (ankara.edu.tr, 2023).

Turist rehberliğinde arkeoloji dersi arkeolog akademisyenler tarafından verilmektedir. Teorik arkeoloji bilgileri, müze ve destinasyon uygulama gezileri ile desteklenmektedir. Rehberler yalnızca arkeoloji bilimi hakkında değil turizm ile ilgili arkeolojinin alt disiplinleri hakkında da eğitim almaktadır. Bu nedenle rehberler

arkeoloji ve turizm bağlantısından ortaya çıkan arkeoturizm hakkında teorik ve pratik olarak bilgi edinmektedirler (ankara.edu.tr, 2023).

Anadolu Medeniyetleri Tarihi Dersi: Rehberler bu ders vasıtasıyla Prehistorik Dönem'lerden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecini de kapsayacak şekilde Anadolu Medeniyetleri tarihi ve arkeolojik geçmişindeki önemli kültürel ve tarihsel gelişmeler hakkında genel bilgi ve bakış açısı kazanmaktadır (Kardaş, 2020). Paleolitik Çağ, Mesolitik Çağ, Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı, Demir Çağı, Persler, Helenler, Büyük İskender ve Halefleri, Roma Devri ve Anadolu'daki Türk devletlerini sanat, din, cinsiyet, yerleşim ve ticaret açısından değerlendirebilmektedirler. Geçmiş, bugün ve gelecek algısında tarih bilinci kazanan rehberler turistlerin kendilerini kuşatan kültür dünyaları hakkında meraklarını anlatımlarıyla giderebilmektedirler (pau.edu.tr, 2019).

Sanat Tarihi Dersi: “Görsel sanatların tarihsel evrimini inceleyen akademik bir disiplindir. Kültür mirası olan sanat eserlerini, sanatçısını ve o sanat eseriyle ilişkili bilgileri inceler. Sanat Tarihi, geçmişin sanat eserleri üzerinde düşünmemizi sağlamaktadır. Eski medeniyetlerden kalmış taşınabilir veya taşınamaz hatıraları değerlendirip tarih ve kültür tarihi içindeki yerlerine yerleştirir. Somut verileri objektif değerlendirerek bilimsel bilgiye dönüştürür. Geçmişte yaşamış insanın düşüncelerini, kaygılarını, mücadelelerini ve ürünlerini günümüz insanına tanıtmayı amaçlar” (Dilmaç, 2019).

Sanat tarihi dersi vasıtasıyla rehberler, sanatın çeşitli alanları hakkında temel bilgi sahibi olma; insan faaliyetinin farklı alanlarını sanat tarihi açısından ele alma ve ifade etme yeteneğini geliştirirler. Sanat eserlerini, kültürlerin yaşadığı coğrafya, dönemin yaşam ve düşünce biçimleri ile eserin öz nitelikleri arasında ilişkiler kurarak tanımlayabilirler. Rehberlerin, arkeolojik miraslar üzerindeki görsel sanatın renk, şekil ve dokusu üzerinden geçmişteki toplulukların dini, ekonomik, sosyal, kültürel ve estetik değerlerini turistlere anlatabilmesi gerekmektedir. Bu amaçla sanat tarihi turist rehberliği öğretim programına alınmıştır (sanattarihi.usak.edu.tr, 2023).

İkonografi Dersi: “Grekçe ikon (eikon) resim ve grafik (graphia) yazım sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Resimleri inceleme ve yorumlama

yöntemidir. İkonografik analiz, görsel temsillerin anlamını anlamak ve yorumlamaktır. İkonografi ve görsel okuryazarlık arasında sıkı bir ilişki vardır. İkonografinin temelini genelde dini resimler ve semboller oluşturur. Sanat tarihine ışık tutan ikonografi, bir görselde kullanılan tüm sembolleri çözümleyerek o görselin yapıldığı döneme dair bilgiler sunar (Alemdar, 2019).

Metal objeler üzerine, mühürlere, duvarlar üzerine, kakma ya da kabartma olarak taş bloklar üzerine veya kaya yüzeyine işlenmiş görseller için ikonografik anlatım becerisi gerekmektedir Rehberler ikonografi eğitimi vasıtası ile arkeolojik miraslar üzerindeki görsellerin sembolik anlamlarını inceleyip tanımlarlar. Resimlerin, sosyal ve kültürel olarak inşa edilmiş motifler ve semboller aracılığıyla anlatmak istediği hikayeleri turistlere aktarırlar (Akgün, 2023). Van-Çavuş Tepe’de bulunan Urartular’a ait bronz obje üzerindeki askeri geçit sahnesini gösteren bir ikonograf şekil 3.8’de gösterilmiştir.

Şekil 3. 8. Bir ikonografi örneği (Akgün, 2023)

Kültür Turizmi Dersi: Doğal, tarihsel ve arkeolojik varlıklar, güncel sanat eserleri, kültürel etkinlikler ve bazı sosyoekonomik olgular kültür turizmi ürünleridir (Ayyıldız, 2021) Turist rehberliğinde kültür turizmi kapsamında arkeoturizm eğitimi verilmektedir. Kültür turizmi ürünü olan arkeolojik miraslar özelde arkeoturizm ürünleri olarak adlandırılmaktadır. Rehberlerin arkeolojik mirasların bulunduğu

arkeodestinasyonları turistlere tanıtabilmesi, geçmişteki insanların bilinmezler ve gizemlerle dolu yaşamları ile ilgili sorulara cevap verebilmeleri için kültür turizmi eğitimi görmektedirler (Seyhan, 2014).

Rehberlik Uygulama Gezileri Dersi: Eğitim programında bulunan zorunlu bir uygulamadır. Her öğretim döneminde belli sayıda destinasyonlara geziler yapılarak pratik rehberlik becerileri geliştirilir. Gezi rotalarında çok sayıda arkeodestinasyon yer aldığı için rehberler arkeoturizm bilgi ve becerilerini artırma imkanı bulmaktadırlar.

Müzecilik Dersi: “Müzelerin önemini gerekliliğini, işlevlerini ve çeşitlerini öğretmeye yönelik bir derstir. Müzelere yapılan uygulama gezileri ile rehberlere kalıntılar ve eserler tanıtılır. Müzecilik eğitiminin amaçlarından biri rehberlerin turistlere arkeolojik kalıntıların karakterini, kültürel düşünce ve yapısını anlatabilmelerini sağlamaktır. Ayrıca, rehberlerin arkeolojik kalıntılara ilgi duyması, değer vermesi ve koruma bilinci geliştirmesi sağlanmaktadır” (pau.edu.tr, 2023).

Mitoloji Dersi: “Mitoloji; tarih öncesi tanrılarının efsanevi serüvenlerini anlatan ve bir topluluğun duygularını, anlayışını ve özlemlerini göstermesi bakımından değeri olan mitlerin, efsanelerin bütünüdür” (sozluk.gov.tr, 2023).

“Mitoloji dersi kapsamında sanat eserlerinde kullanılan semboller tanıtılmaktadır. Mitolojik, dinsel kimliklerin ve olayların hikâyeleri öğretilmektedir. Dünya kültürleri mitolojileri kapsamında Yunan, Roma ve Türk mitolojisi ile ilgili bilgiler verilmektedir. Mitolojik anlatımların sanat eserlerine yansımaları konuları incelenmektedir (pau.edu.tr, 2023). Arkeoloji ile Mitoloji ilişkisi ve diğer dünya kültürlerinin mitolojilerinin birbirlerine etkisi anlatılmaktadır. Bu dersin amacı rehberlerin mitoloji ile ilgili kişi ve olayları bilmesi ve turizm ile ilişkilendirebilme becerisini kazanmasıdır. Rehberlerin arkeolojik miraslar üzerinde bulunan mitolojik sahneleri turistlere anlatabilmesi sağlanmaktadır” (fbu.edu.tr, 2023).

Antik Kentler Dersi: “Günümüze kadar gelebilmiş, kent özelliklerine taşıyan, tarih, kültür ve arkeolojik değeri olan kalıntıların bulunduğu alana antik kent denilmektedir. Antik kentler dersi toplumlarının siyasi, sosyal, kültürel özelliklerini, günlük yaşamını, düşünüş tarzını, geleneklerini, dinini ve felsefesini ele almaktadır.

Antik tarih, siyasi ve askeri tarihle birlikte bir bütün olarak değerlendirilmektedir” (ktu.edu.tr, 2023).

Antik kentler arkeoturizmde önemli bir arkeodestinasyondur. Bu ders vasıtasıyla rehberler antik kent toplumlarının yaşayış tarzı, dünyayı algılama biçimi ve günlük hayatı gibi konularda bilgi sahibi olmakta ve bilgilerini turistlere sunabilmektedirler (ktu.edu.tr, 2023).

Dinler Tarihi Dersi: “Bu ders ile dinin tanımı, tasnifi, önemi, geçmişteki ve yaşayan dünya dinleri hakkında bilgiler verilir. Rehberler, dinin, insanlık tarihi içindeki yerini ve önemini kavrar. Dinleri benzer, farklı ve ortak noktaları açısından karşılaştırabilir. Toplumların sosyal, kültürel ve sanat alanlarındaki din etkisini görerek arkeolojik miras kalıntılarını bu bağlamla ilişkili olarak sunabilir (uludağ.edu.tr, 2023).

Din, soyut bir alana yönelik olarak görülse de maddi alanı şekillendirmede önemli bir etkidir. Göbeklitepe Tapınağı'nın gün yüzüne çıkarılmasından sonra arkeoloji ve dinler tarihi arasında disiplinler arası bir çalışma yapmanın gerekliliğine her zamandan çok ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Dinler tarihi ve arkeoloji arasında oluşturulacak din arkeolojisi yeni kuramların ortaya çıkmasına imkan sağlayabilir. Arkeolojik verilerin yorumlanmasının sadece maddi kültür üzerinden yapılması doğru olmadığından (Toprak, 2020) rehberlik eğitiminde dinler tarihi de öğretim programına alınmıştır.

Antik Çağlarda Günlük Yaşam Dersi: Bu ders vasıtasıyla rehberler antik çağlarda günlük yaşamın nasıl olduğunu yorumlayabilmektedirler. Günlük kullanımdaki su sistemleri, hamam yapıları ve kullanımı, konut yapıları ve kullanımı, tapınak yapıları, ibadet şekilleri ve defin törenleri hakkında bilgiler edinilmektedir. Rehberler, antik çağlara ait evlenme, çocuk doğumu, çocuk bakımı, çocuk eğitimi, giyim-kuşam ve yemek türleri hakkında turistlere açıklamalar yapabilecek kazanımlar edinmektedirler (uludağ.edu.tr, 2023).

TUREB Eğitim Gezileri: “Turist Rehberliği Meslek Yönetmeliği'ne göre rehberlerin mesleğe başlayabilmeleri için Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın gözetimi ve denetimi altında yurt içi uygulama gezilerinden en az bir bölge gezisine katılmaları

zorunludur. Bu gezilerin süresi her bir bölge için en az altı takvim günüdür. 7 bölge uygulama gezisini tamamlayanlar ülkesel turist rehberi unvanına, diğerleri ise bölgesel turist rehberi unvanına sahip olmaktadır. Güzergâhı, programı ve tarihleri önceden plânlanan gezide görev alacak kişiler TUREB tarafından belirlenmekte ve gezi tarihleri en az bir ay önceden resmi internet sitesinde duyurulmaktadır” (tureb.org.tr, 2023).

Üniversitelerin turist rehberliği bölümü öğrencilerinin uygulama gezisine katılmaları için ders ve kredi sayısının en az %50’sini geçmeleri, yüksek lisans öğrencilerinin ise ders dönemini bitirmiş ya da mezun olmaları gerekmektedir (tureb.org.tr, 2023).

“Rehberler almış oldukları teorik bilgileri gezilerde uygulamalı olarak görmektedirler. Uygulama gezisi, rehberlik mesleğini icra etmek isteyenlerin edindikleri ilk deneyimdir. Bu gezi sayesinde öğrenciler, bir yandan sahada nerede ve nasıl davranılması gerektiğini öğrenirken, diğer yandan turist konumunda oldukları için tur esnasında gözlem yapabilme fırsatına da sahip olmaktadır. Uygulama gezileri sayesinde verilen eğitimler ile rehber adaylarının meslek ve sektör hakkında bilgi sahibi olmaları hedeflenmektedir. Bu nedenle, turist rehberliği eğitiminde uygulama gezilerinin teorik eğitimi pekiştirmedeki katkısı son derece önemlidir” (Pelit vd., 2023).

Uygulama gezisine katılacak olan rehber ya da rehber adayları gezi giderlerini kendileri karşılamaktadırlar (Pelit vd., 2023). Gezi ücretleri Eylül 2022 tarihinde bir bölge gezisi 8 bin TL, Ocak 2023’te 9 bin TL, Ağustos 2023’te 17 bin TL olarak belirlenmiştir. Tek kişilik oda konaklamasında ücret farklılığı bulunmaktadır (tureb.org.tr, 2023).

TUREB eğitim gezileri yoğun eğitim ağırlıklıdır. Rotaların önemli bir kısmını antik kentler, höyükler, tümülüsler ve müzelerden oluşan arkeodestinyasyonlar oluşturmaktadır. TUREB eğitim gezilerinden Ege Bölgesi için uygulanan örnek bir rota aşağıda belirtilmiştir (Korkmaz, 2019).

- Kütahya: Çini Müzesi, Anadolu Kültür Sanat ve Arkeoloji Müzesi, Çavdarhisar, Aizonai Antik Kenti

- Uşak: Sart Harabeleri, Kula Evleri
- Denizli: Pamukkale Doğal Sit Alanı, Hierapolis Antik Kenti, Laodikeia Antik Kenti
- İzmir: Efes Antik Kenti, Selçuk Şirince Köyü, Artemis Tapınağı, Sen Jan Bazilikası, İsa Bey Camisi, Meryem Ana Evi, İzmir Arkeoloji Müzesi, Kadifekale Agora, Pergamaon Antik Kenti, Ödemiş Birgi Kasabası
- Muğla: Letoon-Xanthos Antik Kentleri, Fethiye, Saklı Kent, Kaunos Antik Kenti, İz Tuzu Plajı, Strantonikeia Antik Kenti, Gümüş Kesen Mozolesi, Bodrum Kalesi, Halikarnassos, Euromos Antik Kenti

Yukarıda belirtilen rota örneğinde gösterildiği üzere TUREB Ege Bölgesi eğitim gezisini oluşturan 30 destinasyondan 14 adedini (2 müze, 10 antik kent ve 2 tapınak) arkeodestinasyonlar oluşturmaktadır.

Rehberler, uygulama gezisi ile aldıkları teorik eğitimi pratiğe dönüştürmektedirler. Bireysel özelliklerinden hangilerinin eksik ya da yeterli olduğunu görerek, kendilerini değerlendirmektedirler. Rehberlik rollerine yönelik çıkarımlar yapmaktadırlar. Mesleğe karşı yaklaşımlar ve tutumlar belirlenmektedir. Mesleğin nasıl icra edileceğini uygulamalı olarak görmektedirler. Gezi esnasında doğru bilginin nerede ve nasıl kullanılması gerektiğini gözlemlemektedirler. Gezilen bölgeyle ilgili bilgi sahibi olmakta, turistlere karşı nasıl davranacaklarına dair fikir sahibi olmaktadır. Tur organizasyonuna ve tekniğine dair fikirler elde etmektedirler (Kalm vd., 2019).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TURİST REHBERLERİNİN ARKEODESTİNASYONLARA YÖNELİK ALGILARI DOĞRULTUSUNDA ARKEOTURİZMİN İÇ PAZARDAKİ ETKİNLİĞİNİN ARTIRILMASINA İLİŞKİN BİR MODEL ÖNERİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

4.1. Yöntem

“Araştırma yöntemi, sorun çözümü için gerekli verilerin toplanması, analizi ve yorumlanması işlemlerini içerir” (Güzeldemir, 2015, s. 12). Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; sosyal olguları araştırmayı ve anlamayı amaçlayan, bir araştırma şeklidir. “Nitel araştırmalar genelde küçük gruplar üzerinden yapılmasına rağmen olgu ve durumlar derinlemesine analiz edilebilmektedir” (A. Yıldırım & Şimşek, 2008, s. 67).

4.1.1. Araştırmanın Deseni

Nitel araştırmalarda öyküleyici, fenomenoloji, kuram oluşturma, durum çalışması ve etnografi olmak üzere beş temel desen vardır (Çelebi, 2021, s. 72). Durum çalışması bir durumu tanımlayıp yorumlama araştırmalarında kullanılır. Gözlem görüşme ve dokümanlar gibi veri toplama teknikleri kullanılmaktadır (Toraman, 2023, s. 22). Bu araştırmada, araştırma amaçlarına uygunluğu nedeniyle nitel araştırma desenlerinden olan durum çalışması deseni kullanılmıştır.

4.1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

“Araştırmanın evreni; araştırma sırasında araştırmacının gerçekte ilgilendiği ve hakkında bir şeyler öğrenmek istediği topluluklar, gruplar veya olaylara işaret eden kavramdır. Araştırmanın örnekleme; araştırmacının hakkında bilgi sahibi olduğu evrenden aldığı ve evreni temsil ettiğine inanılan gruptur. Örnekleme yöntemi; olasılıklı ve olasılıklı olmayan örnekleme yöntemi şeklinde iki ana başlıkta toplanır. En çok kullanılan olasılıklı örnekleme yöntemleri; basit rastgele örnekleme, sistematik örnekleme, katmanlı örnekleme, küme örnekleme ve çok aşamalı küme örneklemedir. Olasılıklı olmayan örnekleme ise amaca yönelik örnekleme, elverişli örnekleme ve

kartopu örneklemelerinden oluşur. Elverişli örnekleme; mevcut olan ve ulaşılması kolay ögeleri içerir (Güler vd., 2015, s. 99). Bu araştırmada örnekleme yöntemi olarak olasılıklı olmayan örneklemeden elverişli örnekleme tekniği kullanılmıştır.

Bu araştırmanın evreni Türkiye Rehberler Birliği'ne (TUREB) bağlı tüm rehberler (12.386 rehber), araştırmanın örnekleme ise çeşitli rehber odalarına bağlı 20 turist rehberidir.

4.1.3. Araştırmanın Katılımcıları ve Sayıları

Araştırmanın katılımcıları çeşitli rehber odalarına kayıtlı turist rehberlerinden oluşmaktadır. “Turist rehberliği ile ilgili lisansüstü tez araştırmalarında en fazla veri toplanan grup turist rehberleridir. Tezlerin konusu itibariyle bu beklenen bir sonuçtur” (Arikan, 2020, s. 65). Araştırmanın katılımcı sayısı ulaşılabilmiş 20 turist rehberidir. Nitel araştırmalarda katılımcı sayısından daha çok katılımcıların araştırma için uygunluğu önemlidir (Patton, 1990).

Katılımcılar: 20 Turist Rehberi

4.1.4. Görüşme Sorularının Belirlenmesi ve Hazırlanması

Görüşme sorularının içeriğinin ve sayısının belirlenmesinde literatürden, Mersin Üniversitesi, Turist Rehberliği Bölümü, Aksaray Üniversitesi, Turist Rehberliği Bölümü ve Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turist Rehberliği Bölümü akademisyenlerinin görüşlerinden faydalanılmıştır.

Görüşme soruları; katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin 7 soru ve araştırmanın amacına ilişkin açık uçlu olmak üzere yarı yapılandırılmış 8 sorudan oluşmaktadır. Açık uçlu sorular ile araştırmacı, keşfetme ve elde edilen verilerle kuram oluşturma imkanına sahip olmaktadır (A. Yıldırım & Şimşek, 2008, s. 89). Soru sayısı en fazla 10 olabilmekle beraber en uygunu 3-5 soru sorulmasıdır (Sönmez &

Alacapınar, 2019, s. 187). Görüşme soruları; 1) Odak grup soruları 2) Yapılandırılmış sorular 3) Yapılandırılmamış sorular 4) Yarı yapılandırılmış sorular şeklinde olabilir. “Yarı yapılandırılmış sorular üzerinde yanıtlayıcının kısmen düzeltme ve düzenleme hakkı vardır. Nitel araştırmalarda genellikle yarı yapılandırılmış sorular kullanılmaktadır” (Sönmez & Alacapınar, 2019, s. 187). Hazırlanan yarı yapılandırılmış açık uçlu görüşme soruları şekil 4.1.’de belirtilmiştir.

Araştırmanın Görüşme Soruları
1. Arkeodestinyasyon kavramını nasıl tanımlarsınız? Açıklayabilir misiniz?
2. Arkeodestinyasyon denilince ilk aklınıza gelen turistik mekan hangisidir?
3. Türkiye'deki en ilgi çekici arkeodestinyasyon sizce hangisidir? Tespitinizi paylaşır mısınız?
4. Arkeodestinyasyonlar için en önemli çekicilik hakkında görüşünüz nedir?
5. Turistler için en önemli arkeodestinyasyon gezme motivasyonu nedir? Gözleminiz hakkında bilgi verir misiniz?
6. Arkeodestinyasyon gezilerinizde karşılaştığınız en önemli problem nedir?
7. Yerli turistlerin arkeodestinyasyonlara karşı ilgisi hakkında ne düşünüyorsunuz? Gözleminizi anlatabilir misiniz?
8. Turistlerin arkeodestinyasyon bilinci en etkili şekilde nasıl artırılabilir? Açıklayabilir misiniz?

Şekil 4. 1. Araştırmanın görüşme soruları

4.1.5. Araştırma Verilerinin Toplanması

Bu araştırmada durum çalışma deseni kapsamında yüz yüze görüşme tekniği ile veriler toplanmıştır. Nitel araştırmada en çok kullanılan bilgi toplama yöntemi görüşme yöntemidir (Yıldırım, 1999). Görüşme; bir konu hakkında kişilerden duygu ve düşüncelerini alma tekniğidir. Hem nitel hem de nicel çalışmalarda kullanılabilmesine rağmen genelde nitel çalışmalarda kullanılır (Sönmez & Alacapınar, 2019, s. 187). “Araştırmacı, bireylerin kişisel deneyimlerinden ve görüşlerinden yararlanmanın araştırma problemi için en iyi yaklaşım olduğunu düşünüyorsa görüşme tekniği metodundan yararlanabilir” (Oral & Çoban, 2020, s. 290). Durum çalışması deseni çerçevesinde en çok kullanılan veri toplama tekniklerinden biri görüşme tekniğidir (Akar & Önder, 2005).

“Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar tarafından en yaygın tercih edilen ve kullanılan görüşme alanları kafeler ya da başka halka açık alanlardır” (Toraman, 2023). Katılımcı ve araştırmacının ortak kararı olarak görüşme halka açık

mekanlarda yapılmıştır. “Görüşme kayıtları ses kaydı, video kaydı ya da not alma tekniklerinden yararlanılarak yapılmaktadır” (Toraman, 2023, s. 26). Katılımcıların isteği üzerine görüşme kayıtları not alınarak yapılmıştır. Veriler, Haziran 2023-Temmuz 2023 ayları içinde toplanmıştır. Görüşmenin birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise araştırma amacına uygun olarak hazırlanan yarı yapılandırılmış açık uçlu 8 soru sorulmuştur. Görüşmeler 15-20 dakikalık zaman aralığında gerçekleştirilmiştir.

4.1.6. Araştırma Verilerinin İstatistiksel Analizi

“Nitel veri analizi, sayısallaştırılmak istenmeyen metin formundaki verilerin analizi anlamına gelmektedir. Esasında birtakım sayısallaştırmalar yapılabilmekteyse de bunlar analizde ikincil kalmaktadır, analizin öncelikli amacı değildir”.(Coşgun İlgar & İlgar, 2014). Nitel araştırma analiz metotları giderek daha yenilikçi olmaya başlamıştır (Wincup, 2017). Zaman ve emeğin verimli kullanılmasını sağlayan nitel bilgisayar programları 1980 yıllarından itibaren bulunmakta ve bu yazılımlarda büyük gelişmeler gözlenmektedir. En yaygın kullanılan yazılımlardan bazıları; ATLAS.ti, HYPERRESEARCH, MAXQDA, NVİVO, QDAMİNER, QUALRUS ve TRANSANA WINMAX adındaki yazılımlardır (Ünlüer, 2020).

Nitel araştırmalarda kullanılan bilgisayar programları çoğunlukla otomatik olarak veriler üzerinde çalışmamaktadır. Bu yazılımlar daha çok araştırmacının yönlendirmesi dahilinde süreci kolaylaştıran programlardır. Veri analizindeki süreç, elle kodlama veya bilgisayar kullanma için aynıdır. Araştırmacı, bir metin kesitini veya bir görüntü kesitini tanımlar, bir kod etiketi belirler ve sonra veri tabanında aynı kod etiketine sahip tüm metin kesitleri için arama yapar. Bu süreçte kodlama ve kategorilere ayırma işlemini bilgisayar programı değil araştırmacı yapmaktadır (Coşgun İlgar & İlgar, 2014).

Bu araştırmada kullanılan MAXQDA 2022 bilgisayar nitel veri analiz programının ilk sürümü Almanya’da bulunan Verbi Software tarafından 1989 yılında piyasaya sürülmüştür. Araştırmacının sistematik bir şekilde nitel testleri değerlendirmesine ve yorumlamasına yardımcı olan bilgisayar tabanlı bir yazılım programıdır. Ayrıca, teori geliştirmek ve kuramsal sonuçları test etmek için güçlü bir

araçtır. Görüşme tekniğinde olduğu gibi, yüksek miktarda nitel verilerin toplandığı tekniklerin veri analizi için geliştirilmiştir (Coşgun İlgar & İlgar, 2014).

Bu araştırmada, elde edilen görüşme verilerinin analizi MAXQDA 2022 nitel veri analiz programı ile yapılmıştır. Şekil 4.2.'de gösterildiği gibi, katılımcı cevapları 15 ana tema ve 81 alt tema altında toplanarak 298 kod oluşturulmuştur. Elde edilen veriler grafik görseline aktarılmış ve sonuçlar tablo halinde rapor edilmiştir.

Kod Sistemi	298
<ul style="list-style-type: none"> Katılımcıların Bağlı Olduğu Odalar Katılımcıların Eylemlilik-Eylemsizlik Durumu Katılımcıların Bölgesel-Ülkesel Çalışma Durumları Katılımcıların Mesleki Deneyimi Katılımcıların Eğitim Durumu Katılımcıların Yaşları Katılımcıların Cinsiyeti Arkeodestinyasyon Bilincini Artıracak En Önemli... <ul style="list-style-type: none"> Turizm Bakanlığının Gezi Rotalarını Denetle... Basın Yayın ve Sosyal Medya Tanıtımlarının ... 	<ul style="list-style-type: none"> 20 20 20 20 20 20 20 0 2 3

Şekil 4. 2. MAXQDA 2022 programında veri temaları

4.1.7. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Araştırmada bilgisayar programı kullanılması araştırmacıya, verilere yakın durma imkanı vermesiyle geçerlik konusunda önemli destek sağlamaktadır. İlave olarak, analize tamlik ve kesinlik sağlamasıyla da güvenirlilik konusunda destek sağlamaktadır (Coşgun İlgar & İlgar, 2014). Bu araştırmanın, güvenirliliği ve geçerliliği bilgisayar programı MAXQDA 2022 kullanımıyla desteklenmiştir.

Araştırmanın geçerli ve güvenli olması için uygun yöntem, teknik ve taktikler kullanılması, verilerin mümkün mertebede aslına uygun sunulması gerekir (Sönmez & Alacapınar, 2019, s. 169). Araştırmanın geçerliliği ve güvenirliliği araştırmada kullanılan yöntemin araştırılan olguyu ölçebilmesidir (Çelebi, 2021). Bu araştırmada, araştırılan olguyu ölçebilecek uygun yöntem olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Uygun teknik olarak durum çalışması deseni kapsamında yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır.

Nitel araştırmanın geçerliliği ve güvenirliliği; elde edilen sonuçların açık, anlaşılır ve tutarlı olması (Beck, 2009; Sönmez & Alacapınar, 2019), araştırmacının yorumlarının, çıkarımlarının veya araştırma sonuçlarının veri kaynaklarındaki başka araştırmacılar tarafından da desteklenebilir olması şeklinde tanımlanmaktadır (Çelebi, 2021, s. 188). Bu araştırmanın yorum, çıkarım ve sonuçları aşağıdaki veri kaynaklarında belirtilen araştırmacılar tarafından desteklenmektedir.

1. (Afkhami, 2021) Department of Archaeology, University of Mohagheh Ardabili, Iran, Archaeological tourism; characteristics and functions, Journal of Historical Archaeology & Anthropological Sciences, Volume 6 Issue 2 – 2021
2. (Karadağ & Akyurt, 2018) Kültür Turizminde Antik Kentlerin Destinasyon Çekiciliği Açısından Değerlendirilmesi. Asos Journal, 6(85), 170–183.
3. (Odum & Oguamanam, 2020) Archaeotourism and archaeological heritage in Igboland, Nigeria. African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure, 9(4), 639–654. <https://doi.org/10.46222/ajhtl.19770720-42>

4. (Akşit, 2013) Yaratıcı Turizm. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(31), 786–795.
5. (Keskin & Tanaç Zeren, 2022) Arkeolojik Alanlarda Mimari Düzenlemelerin ve Sunum Tekniklerinin Türkiye'deki Örnekler Üzerinden Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi

4.1.8. Araştırmanın Etiği

Nitel araştırmalarda birincil etik kural katılımcılardan katılım onayının alınmasıdır (Toraman, 2023). Katılımcılara ortak üye gruplar üzerinden ulaşılmış ve onam formu aracılığı ile araştırmanın konusu paylaşılmıştır. Verilerin bilimsel amaçla kullanılacağı, katılımın gönüllülük esasına dayandığı, çalışmadan istedikleri anda çekilebilecekleri ve kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı bilgisi verilmiştir.

Araştırmada katılımcıların kişisel veri koruma hassasiyetlerine özen gösterilmiştir. Kişisel veriler kişinin açık rızası olmadan paylaşılamaz (mevzuat.gov.tr, 2016). Araştırma süresince, araştırma ana etik kuralları olan 1) Bilinçli onay, 2) Özel hayata saygı ve zarar vermeme, 3) Aldatmama-yanıltmama, 4) Verilere sadık kalma (H. Şimşek, 2016) kurallarına özen gösterilmiştir.

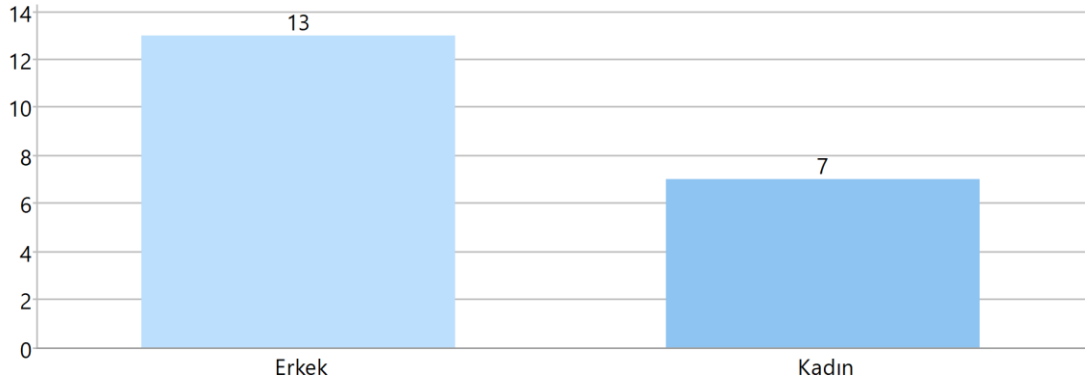
4.2. Bulgular

Turist rehberlerinin arkeodestinyonlara yönelik algılarını belirlemek ve bu doğrultuda arkeoturizmin gelişimine yönelik etkili pazarlama stratejileri önermek amacıyla yapılan bu çalışmada aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

4.2.1. Katılımcılarının Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri olarak cinsiyetleri (şekil 4.3.), yaşları (şekil 4.4.), turist rehberliği eğitim durumları (şekil 4.5.), mesleki deneyimleri (şekil4.6.), bölgesellik-ülkesellik çalışma durumları (şekil 4.7.), eylemlilik-eylemsizlik durumları (şekil 4.8.) ve bağlı olunan rehber odalarına (şekil 4.9.) yönelik bulgular aşağıda yer almaktadır.

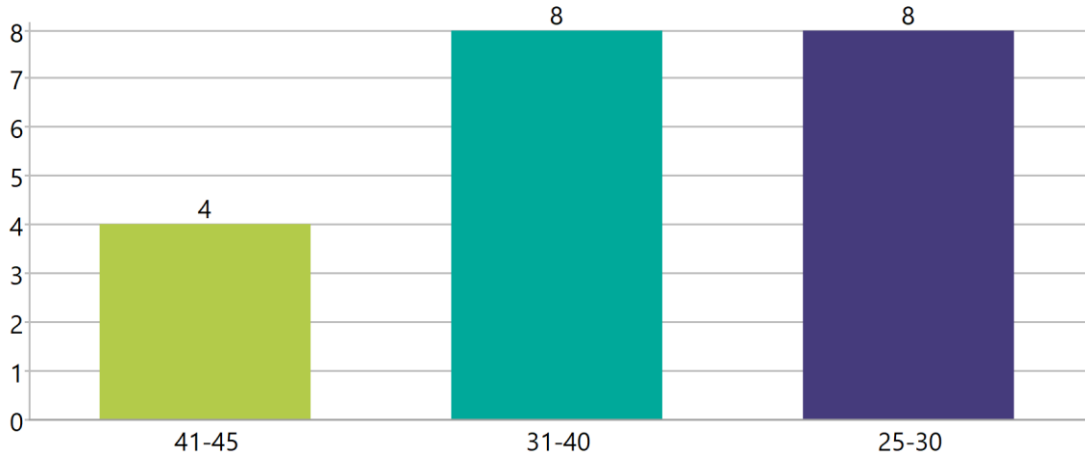
Katılımcıların Cinsiyeti

Şekil 4. 3. Katılımcıların cinsiyeti

Katılımcılar 13 erkek ve 7 kadın turist rehberinden oluşmaktadır (şekil 4.3.).

Katılımcıların Yaşları

Şekil 4. 4. Katılımcıların yaşları

Katılımcılardan 4 kişi 41-45 yaş aralığında, 8 kişi 31-40 yaş aralığında, 8 kişi 25-30 yaş aralığındadır (şekil 4.4.).

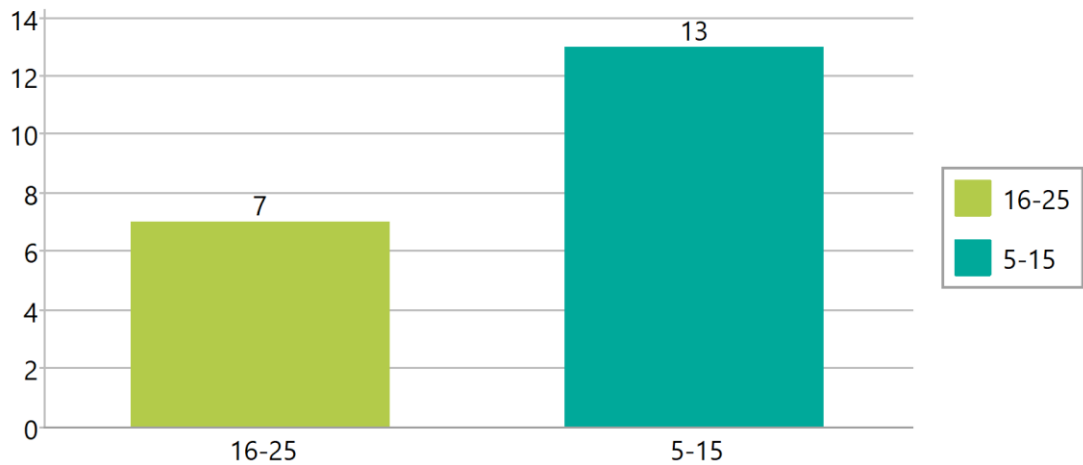
Katılımcıların Eğitim Durumu

Şekil 4. 5. Katılımcıların eğitim durumu

Katılımcılardan 2 kişi yüksek lisans düzeyinde rehberlik eğitimini, 14 kişi lisans düzeyinde rehberlik eğitimini, 4 kişi ön lisans düzeyinde rehberlik eğitimini tamamlamıştır (şekil 4.5.).

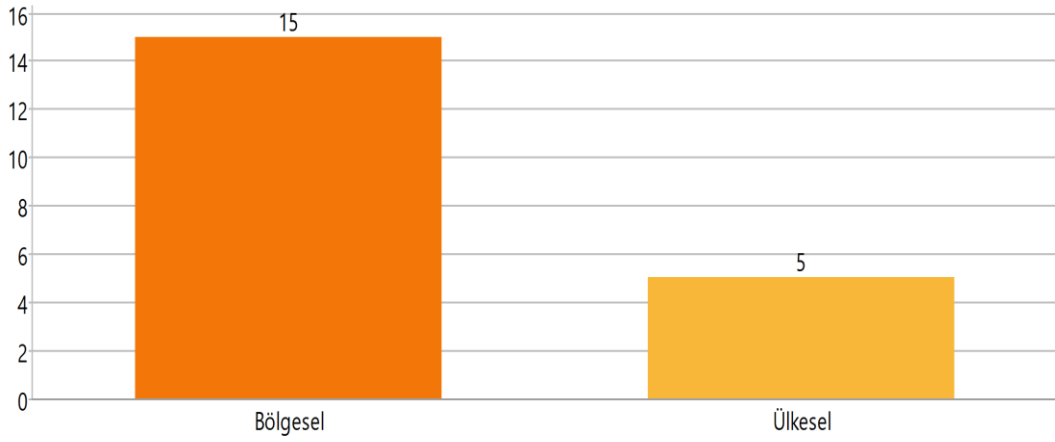
Katılımcıların Mesleki Deneyimi

Şekil 4. 6. Katılımcıların mesleki deneyimi

Katılımcılardan 7 kişi 16-25 yıl arasında mesleki deneyime, 13 kişi 5-15 yıl arasında mesleki deneyime sahiptir (şekil 4.6.).

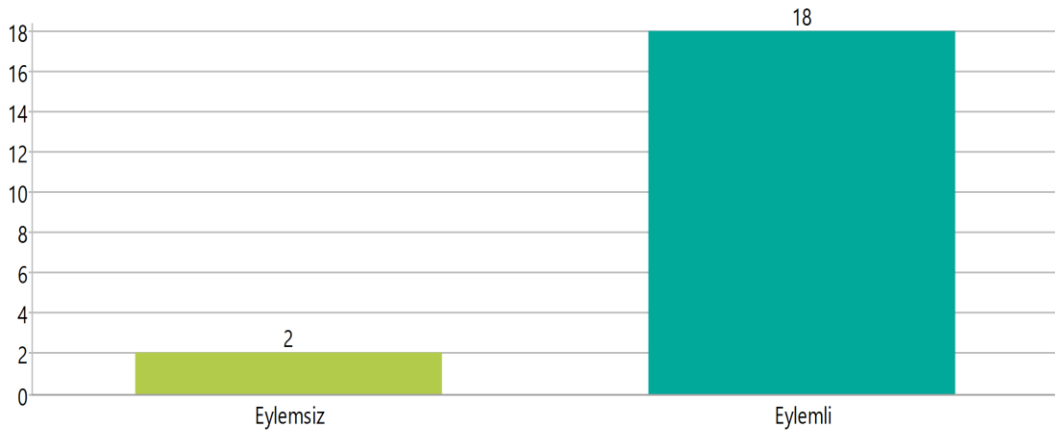
Katılımcıların Bölgesel-Ülkesel Çalışma Durumları

Şekil 4. 7. Katılımcıların bölgesel-ülkesel çalışma durumları

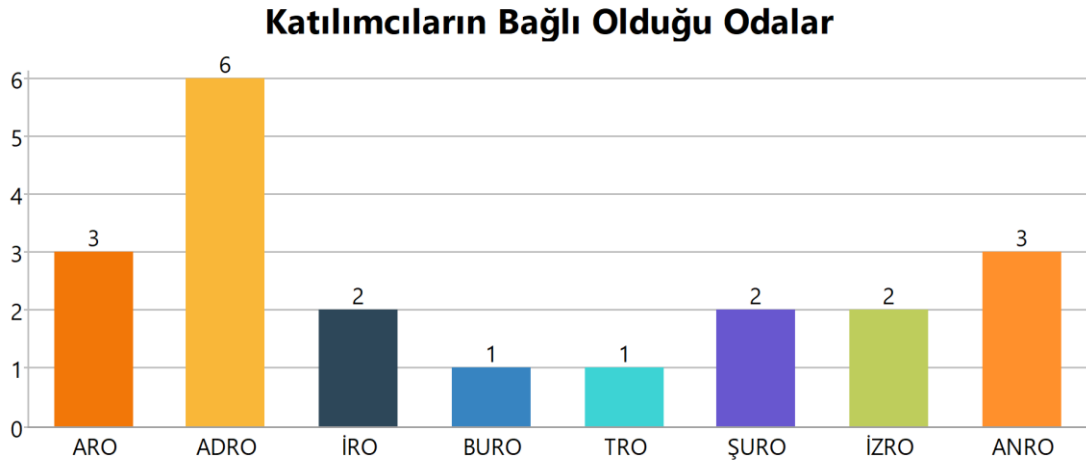
Katılımcılardan 15 kişi bölgesel, 5 kişi ülkesel turist rehberidir (şekil 4.7.).

Katılımcıların Eylemlilik-Eylemsizlik Durumu

Şekil 4. 8. Katılımcıların eylemlilik-eylemsizlik durumu

Katılımcılardan 2 kişi eylemsiz, 18 kişi eylemli turist rehberidir (şekil 4.8.).

Şekil 4. 9. Katılımcıların bağlı olduğu odalar

Rehber odaları olarak katılımcılardan 3 kişi ARO'ya, 6 kişi ADRO'ya, 2 kişi İRO'ya, 1 kişi BURO'ya, 1 kişi TRO'ya, 2 kişi ŞURO'ya, 2 kişi İZRO'ya, 3 kişi ANRO'ya kayıtlıdır (şekil 4.9.).

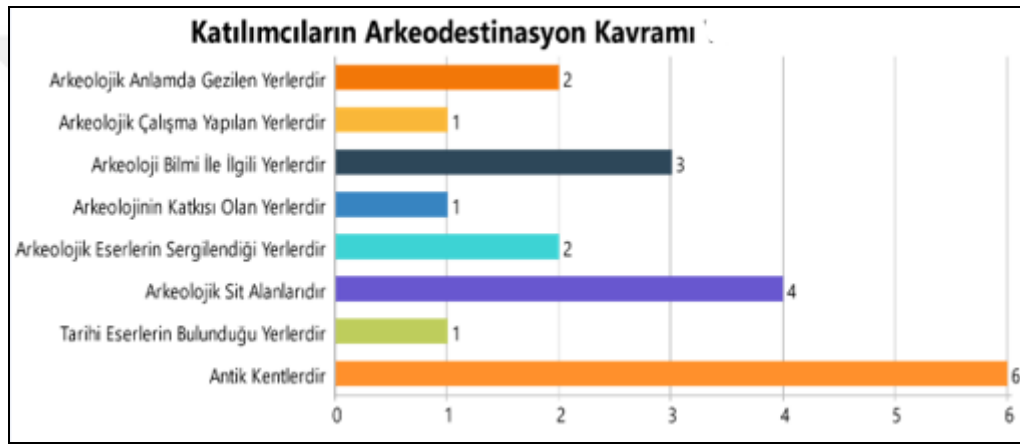
4.2.2. Katılımcıların Arkeodestinyasyon Algısına Yönelik Bulgular

Katılımcıların arkeodestinyasyon algısına yönelik bulgular aşağıda belirtilen başlıklar üzerinden elde edilmiştir.

- Arkeodestinyasyon kavramına yönelik bulgular
- İlk akla gelen arkeodestinyasyon mekanına yönelik bulgular
- En ilgi çekici bulunan arkeodestinyasyona yönelik bulgular
- En önemli arkeodestinyasyon çekiciliğine yönelik bulgular
- En önemli arkeodestinyasyon gezme motivasyonuna yönelik bulgular
- Arkeodestinyasyonlardaki en önemli probleme yönelik bulgular
- Yerli turistlerin arkeodestinyasyon ilgisine yönelik bulgular
- Arkeodestinyasyon bilincini artıran en önemli etkene yönelik bulgular

4.2.2.1. Arkeodestinasyon Kavramına Yönelik Bulgular

Arkeodestinasyon kavramı hakkında 2 kişi; arkeolojik anlamda gezilen yerlerdir, 1 kişi; arkeolojik çalışma yapılan yerlerdir, 3 kişi; arkeoloji bilimi ile ilgili yerlerdir 1 kişi; arkeolojinin katkısı olan yerlerdir, 2 kişi; arkeolojik eserlerin sergilendiği yerlerdir, 4 kişi; arkeolojik sit alanlarıdır, 1 kişi tarihi eserlerin bulunduğu yerlerdir, 6 kişi; antik kentlerdir cevabını vermiştir (şekil 4.10.). Katılımcıların arkeodestinasyon kavramına yönelik istatistik ise şekil 4.11.'de gösterilmiştir.

Şekil 4. 10. Katılımcıların arkeodestinasyon kavramı

Alt Kodların İstatistiği

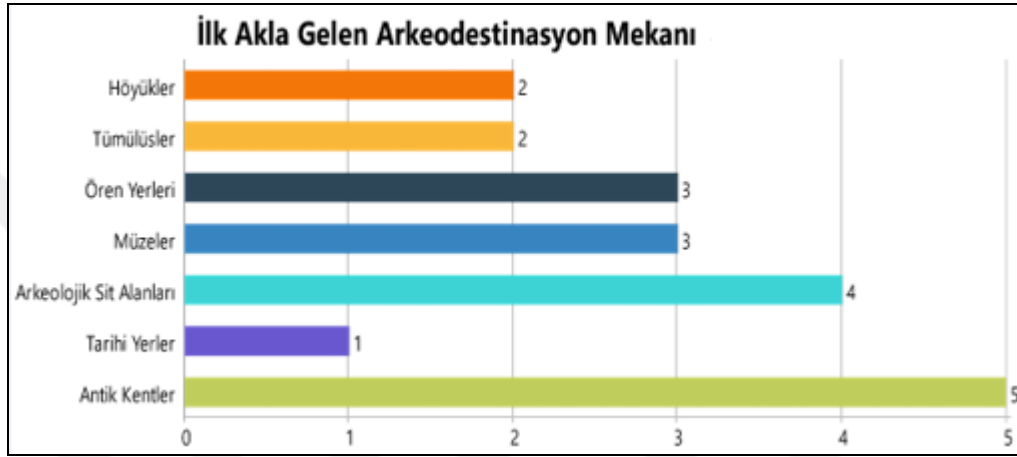
Kod: ← Katılımcıların Arkeodestinasyon Kavramı Veri Analizi

	Bölümler	Yüzde
Arkeolojik Anlamda Gezilen ...	2	10,0
Arkeolojik Çalışma Yapılan ...	1	5,0
Arkeoloji Bilmi İle İlgili Yerlerdir	3	15,0
Arkeolojinin Katkısı Olan ...	1	5,0
Arkeolojik Eserlerin Sergilendiğ...	2	10,0
Arkeolojik Sit Alanlarıdır	4	20,0
Tarihi Eserlerin Bulunduğu ...	1	5,0
Antik Kentlerdir	6	30,0
TOPLAM	20	100,0

Şekil 4. 11. Arkeodestinasyon kavramı istatistiği

4.2.2.2. İlk Akla Gelen Arkeodestinyasyon Mekanı ile İlgili Bulgular

Arkeodestinyasyon olarak ilk akla gelen mekan hakkında katılımcılardan 2 kişi; höyükler, 2 kişi; tümölüsler, 3 kişi; ören yerleri, 3 kişi; müzeler, 4 kişi; arkeolojik sit alanları, 1 kişi; tarihi yerler, 5 kişi; antik kentler cevabını vermiştir (şekil 4.12.). İlk akla gelen arkeodestinyasyon mekanı istatistiğı ise şekil 4.13.'de gösterilmiştir.

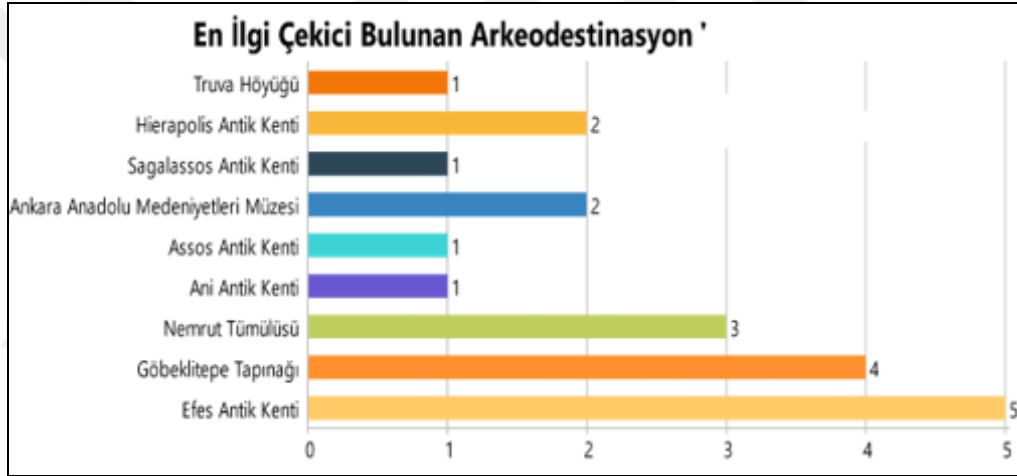
Şekil 4. 12. İlk akla gelen arkeodestinyasyon mekanı

İlk Akla Gelen Arkeodestinyasyon Mekanı Veri Analizi		
	Bölümler	Yüzde
Höyükler	2	10,0
Tümölüsler	2	10,0
Ören Yerleri	3	15,0
Müzeler	3	15,0
Arkeolojik Sit Alanları	4	20,0
Tarihi Yerler	1	5,0
Antik Kentler	5	25,0
TOPLAM	20	100,0

Şekil 4. 13. İlk akla gelen arkeodestinyasyon mekanı istatistiğı

4.2.2.3. Türkiye’de En İlgi Çekici Bulunan Arkeodestinyasyon ile İlgili Bulgular

Türkiye’de en ilgi çekici bulunan arkeodestinyasyon ile ilgili katılımcılardan 1 kişi Truva Höyüğü, 2 kişi Hierapolis Antik kenti, 1 kişi Sagalassos Antik Kenti, 2 kişi Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 1 kişi Assos Antik Kenti, 1 kişi Ani Antik Kenti, 3 kişi Nemrut Tümölüsü, 4 kişi Göbeklitepe Tapınağı, 5 kişi Efes Antik Kenti cevabını vermişlerdir (şekil 4.14.). En ilgi çekici bulunan arkeodestinyasyon istatistiğı ise şekil 4.15.’de gösterilmiştir.

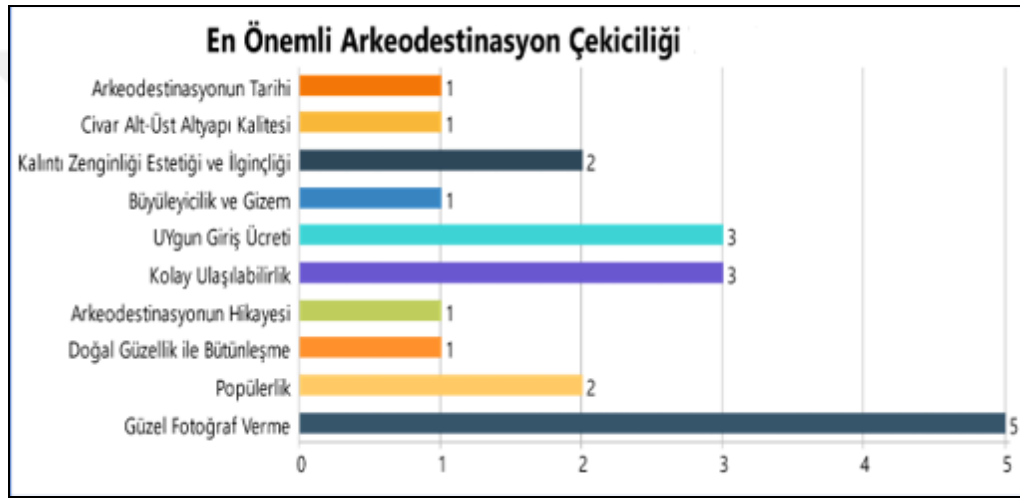
Şekil 4. 14. En ilgi çekici bulunan arkeodestinyasyon

En İlgi Çekici Bulunan Arkeodestinyasyon Veri Analizi		
	Bölümler	Yüzde
Truva Höyüğü	1	5,0
Hierapolis Antik Kenti	2	10,0
Sagalassos Antik Kenti	1	5,0
Ankara Anadolu Medeniyetleri ...	2	10,0
Assos Antik Kenti	1	5,0
Ani Antik Kenti	1	5,0
Nemrut Tümölüsü	3	15,0
Göbeklitepe Tapınağı	4	20,0
Efes Antik Kenti	5	25,0
TOPLAM	20	100,0

Şekil 4. 15. En ilgi çekici bulunan arkeodestinyasyon istatistiğı

4.2.2.4. En Önemli Arkeodestinyasyon Çekiciliği ile İlgili Bulgular

En önemli arkeodestinyasyon çekiciliği ile ilgili katılımcılardan 1 kişi; arkeodestinyasyonun tarihi, 1 kişi; civar alt-üst altyapı kalitesi, 2 kişi; kalıntı zenginliği, estetiği ve ilginçliği, 1 kişi; büyüleyicilik ve gizem, 3 kişi; Uygun giriş ücreti, 3 kişi; kolay ulaşılabilirlik, 1 kişi; arkeodestinyasyonun hikayesi, 1 kişi; doğal güzellik ile bütünleşme, 2 kişi; popülerlik, 5 kişi; güzel fotoğraf verme şeklinde cevap vermişlerdir (şekil 4.16.). En önemli arkeodestinyasyon çekiciliği istatistiği şekil 4.17.'de gösterilmiştir.

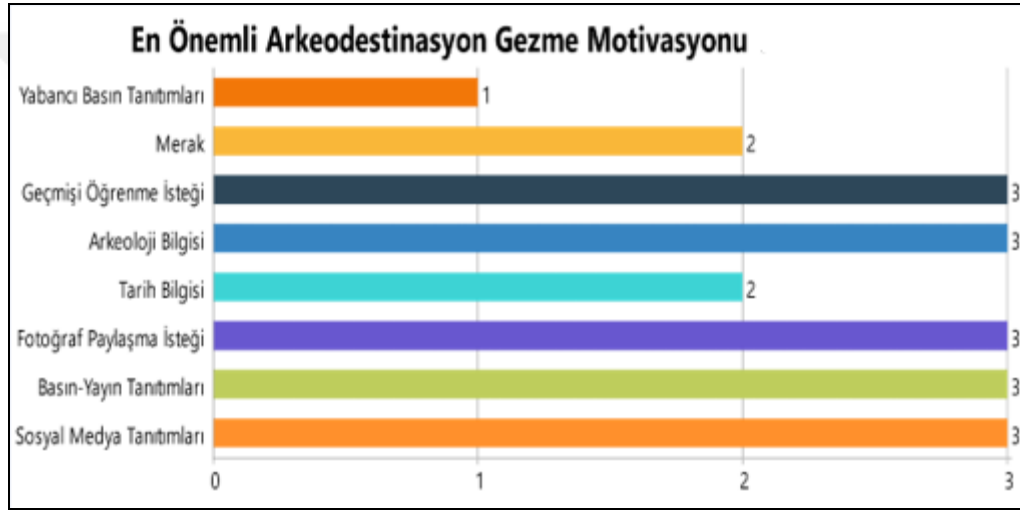
Şekil 4. 16. En önemli arkeodestinyasyon çekiciliği

En Önemli Arkeodestinyasyon Çekiciliği Veri Analizi		
	Bölümler	Yüzde
Arkeodestinyasyonun Tarihi	1	5,0
Civar Alt-Üst Altyapı Kalitesi	1	5,0
Kalıntı Zenginliği Estetiği ve ...	2	10,0
Büyüleyicilik ve Gizem	1	5,0
Uygun Giriş Ücreti	3	15,0
Kolay Ulaşılabilirlik	3	15,0
Arkeodestinyasyonun Hikayesi	1	5,0
Doğal Güzellik ile Bütünleşme	1	5,0
Popülerlik	2	10,0
Güzel Fotoğraf Verme	5	25,0
TOPLAM	20	100,0

Şekil 4. 17. En önemli arkeodestinyasyon çekiciliği istatistiği

4.2.2.5. En Önemli Arkeodestinyasyon Gezme Motivasyonu ile İlgili Bulgular

En önemli arkeodestinyasyon gezme motivasyonu ile ilgili katılımcılardan 1 kişi; yabancı basın tanıtımları, 2 kişi; merak, 3 kişi; geçmişini öğrenme isteği, 3 kişi; arkeoloji bilgisi, 2 kişi; tarih bilgisi, 3 kişi; fotoğraf paylaşma isteği, 3 kişi; basın yayın tanıtımları, 3 kişi; sosyal medya tanıtımları cevabını vermiştir (şekil 4.18.). En önemli arkeodestinyasyon gezme motivasyonu istatistiği şekil 4.19.'da gösterilmiştir.

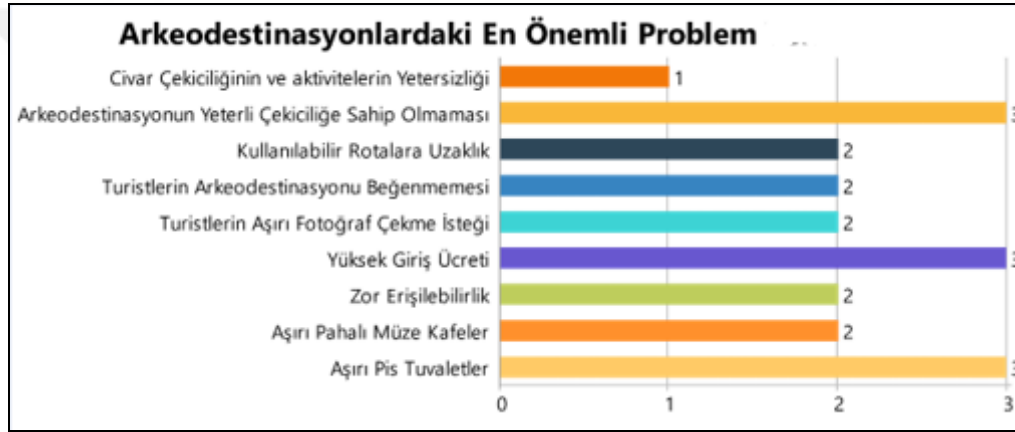
Şekil 4. 18. En önemli arkeodestinyasyon gezme motivasyonu

En Önemli Arkeodestinyasyon Gezme Motivasyonu Veri Analizi		
	Bölümler	Yüzde
Yabancı Basın Tanıtımları	1	5,0
Merak	2	10,0
Geçmişini Öğrenme İsteği	3	15,0
Arkeoloji Bilgisi	3	15,0
Tarih Bilgisi	2	10,0
Fotoğraf Paylaşma İsteği	3	15,0
Basın-Yayın Tanıtımları	3	15,0
Sosyal Medya Tanıtımları	3	15,0
TOPLAM	20	100,0

Şekil 4. 19. En önemli arkeodestinyasyon gezme motivasyonu istatistiği

4.2.2.6. Arkeodestinyonlardaki En Önemli Problem ile İlgili Bulgular

Arkeodestinyonlardaki en önemli problem ile ilgili katılımcılardan 1 kişi; civar çekiciliğinin ve aktivitelerin yetersizliği, 3 kişi; arkeodestinyonun yeterli çekiciliğe sahip olmaması, 2 kişi; kullanılabilir rotalara uzaklık, 2 kişi; turistlerin arkeodestinyonu beğenmemesi, 2 kişi; turistlerin aşırı fotoğraf çekme isteği, 3 kişi; yüksek giriş ücreti, 2 kişi; zor erişilebilirlik, 2 kişi; aşırı pahalı müze kafeler, 3 kişi; aşırı pis tuvaletler cevabını vermiştir (şekil 4.20.). Arkeodestinyonlardaki en önemli problem istatistiği şekil 4.21.'de gösterilmiştir.

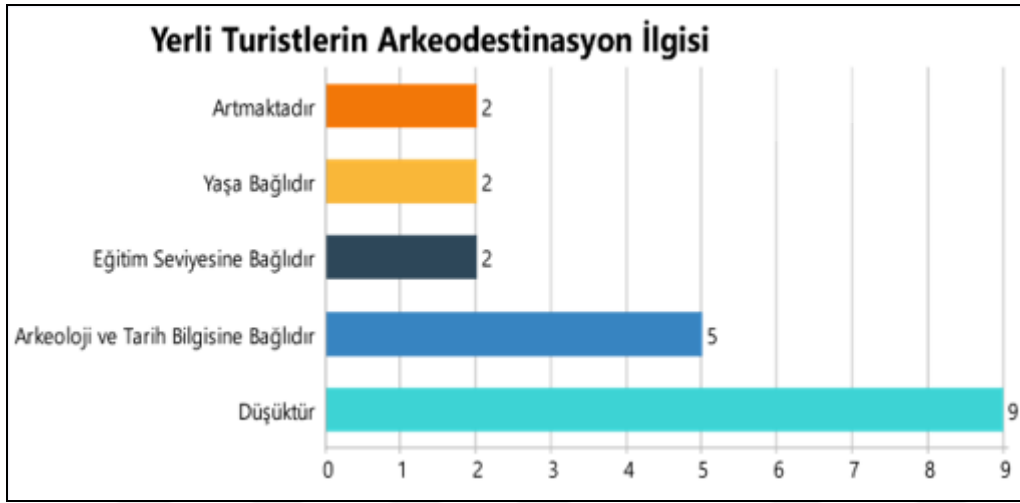
Şekil 4. 20. Arkeodestinyonlardaki en önemli problem

Arkeodestinyonlardaki En Önemli Problem Veri Analizi		
	Bölümler	Yüzde
Civar Çekiciliğinin ve ...	1	5,0
Arkeodestinyonun Yeterli ...	3	15,0
Kullanılabilir Rotalara Uzaklık	2	10,0
Turistlerin Arkeodestinyonu ...	2	10,0
Turistlerin Aşırı Fotoğraf Çekm...	2	10,0
Yüksek Giriş Ücreti	3	15,0
Zor Erişilebilirlik	2	10,0
Aşırı Pahalı Müze Kafeler	2	10,0
Aşırı Pis Tuvaletler	3	15,0
TOPLAM	20	100,0

Şekil 4. 21. Arkeodestinyonlardaki en önemli problem istatistiği

4.2.2.7. Yerli Turistlerin Arkeodestinyasyon İlgisi Hakkında Bulgular

Yerli turistlerin arkeodestinyasyon ilgisi ile ilgili katılımcılardan 2 kiři; artmaktadır, 2 kiři; yařa bağlıdır, 2 kiři; eğitim seviyesine bağlıdır, 5 kiři; arkeoloji ve tarih bilgisine bağlıdır, 9 kiři; dūřüktür cevabını vermiştir (şekil 4.22.). Yerli turistlerin arkeodestinyasyon ilgisi istatistiği şekil 4.23.'de gōsterilmiřtir.

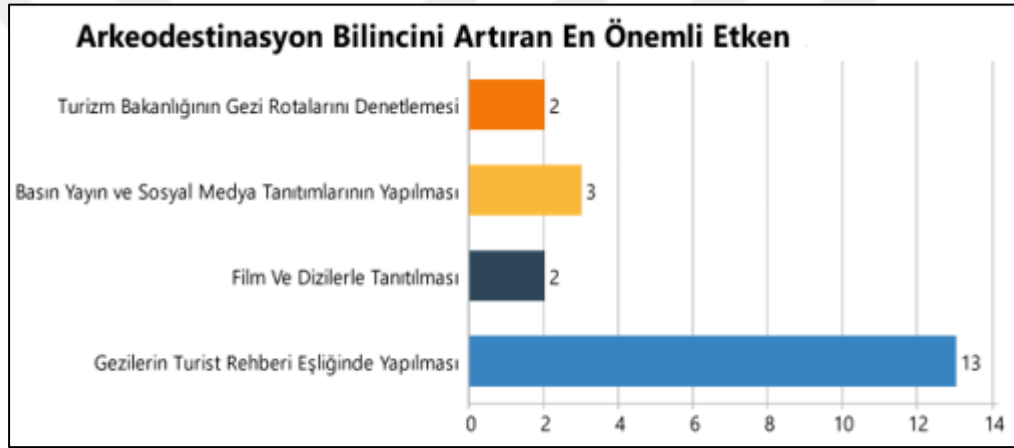
şekil 4. 22. Yerli turistlerin arkeodestinyasyon ilgisi

Yerli Turistlerin Arkeodestinyasyon İlgisi Veri Analizi		
	Bōlūmler	Yūzde
Artmaktadır	2	10,0
Yaşa Bağlıdır	2	10,0
Eğitim Seviyesine Bağlıdır	2	10,0
Arkeoloji ve Tarih Bilgisine ...	5	25,0
Dūřüktür	9	45,0
TOPLAM	20	100,0

şekil 4. 23. Yerli turistlerin arkeodestinyasyon ilgisi istatistiği

4.2.2.8. Turistlerin Arkeodestinyasyon Bilincini Artıran En Önemli Etken Bulguları

Turistlerin arkeodestinyasyon bilincini artıran en önemli etken ile ilgili katılımcılardan 2 kişi; Turizm Bakanlığı'nın gezi rotalarını denetlemesi, 3 kişi; basın yayın ve sosyal medya tanıtımlarının yapılması, 2 kişi; film ve dizilerde tanıtılması, 13 kişi; gezilerin turist rehberi eşliğinde yapılması cevabını vermiştir (şekil 4.24.). Arkeodestinyasyon bilincini artıran en önemli etken istatistiği şekil 4.25.'te gösterilmiştir.

Şekil 4. 24. Arkeodestinyasyon bilincini artıran en önemli etken

Arkeodestinyasyon Bilincini Artıran En Önemli Etken Veri Analizi		
	Bölümler	Yüzde
Turizm Bakanlığının Gezi ...	2	10,0
Basın Yayın ve Sosyal Medya ...	3	15,0
Film Ve Dizilerle Tanıtılması	2	10,0
Gezilerin Turist Rehberi Eşliğin...	13	65,0
TOPLAM	20	100,0

Şekil 4. 25. Arkeodestinyasyon bilincini artıran en önemli etken istatistiği

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ - TARTIŞMA – ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

Arkeodestinasyonlar sosyal kültürel ve tarihi değeri yüksek mekanlar olarak miras ve kimliklerin ayrılmaz bir parçasıdır. Turizm sektöründe ekonomik potansiyeli olan bu mekanların ziyaretçi sayısını artırmak için güncel turist taleplerine göre pazarlama stratejileri geliştirmek zorunluluğu oluşmuştur. Bu araştırmada, arkeoturizmin iç pazardaki etkinliğini artırmaya yönelik öneriler geliştirmek için turist rehberleri ile görüşme yapılmıştır. Rehberler, turizm paydaşları içinde destinasyon ve turist bilgisi bakımından en uygun kaynaklar olarak varsayılmaktadır.

Araştırmaya katılmayı kabul eden rehberler ile yüz yüze görüşüldü ve kendilerine 8 soru yöneltildi. Arkeodestinasyon kavramını açıklamaları istenen soruya aşağıdaki cevapları verdiler.

- Arkeolojik Anlamda Gezilen Yerlerdir
- Arkeolojik Çalışma Yapılan Yerlerdir
- Arkeoloji Bilmi ile İlgili Yerlerdir
- Arkeolojinin Katkısı Olan Yerlerdir
- Arkeolojik Eserlerin Sergilendiği Yerlerdir
- Arkeolojik Sit Alanlarıdır
- Tarihi Eserlerin Bulunduğu Yerlerdir
- Antik Kentlerdir

Katılımcılar arkeodestinasyon kavramını mekânsal kapsamda açıkladılar. Tüm cevaplar arkeoloji ile ilişkilidir. Arkeodestinasyon denilince ilk aklınıza gelen mekan sorusuna ise aşağıdaki cevapları verdiler.

Arkeolojik sit alanları gibi geniş kapsamlı cevaplar yanında antik kentler şeklinde spesifik arkeodestinyasyonlara işaret eden cevaplar elde edildi. Türkiye'deki en ilgi çekici bulunduğunuz arkeodestinyasyon sorusuna aşağıdaki cevaplar verildi.

En ilgi çekici olarak belirtilen mekanlar mevcut durumda turizm rotalarına en çok alınan ve ziyaretçisi olan arkeodestinyasyonlardır. En önemli bulunan arkeodestinyasyon çekiciliği ile ilgili soruya katılımcılar aşağıdaki cevapları verdiler.

- Arkeodestinasyonun Tarihi
- Civar Alt-Üst Altyapı Kalitesi
- Kalıntı Zenginliği Estetiği ve İlginçliği
- Büyüleyicilik ve Gizem
- UYGun Giriş Ücreti
- Kolay Ulaşılabilirlik
- Arkeodestinasyonun Hikayesi
- Doğal Güzellik ile Bütünleşme
- Popülerlik
- Güzel Fotoğraf Verme

Seyahat acentelerinin düzenlediği geziler genel olarak karma gruplardan oluşmaktadır. Bu gruplarda demografik özellikleri çok farklı turistler birlikte seyahat etmektedirler. Orta yaş üstü ve 18 yaş altı turistler için uzun yürüyüşler ve tırmanma sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle arkeodestinasyonlara ulaşımı kolaylaştıracak tüm çalışmaların yapılması ziyaretçi sayısını artırabilir.

Turistler içerisinde herhangi bir destinasyona girerken para ödemek istemeyenler vardır. Bu isteksizliğin nedeni her zaman ekonomik değildir. Hediyeleşme ya da yeme-içmeye bol para harcayan ama giriş ücretine tepki gösteren turistler de mevcuttur. Özellikle müze gezilerinde giriş ücreti vermek yerine müze bahçesinde oturmayı tercih eden turistler bulunmaktadır. Bu nedenle arkeodestinasyonlara giriş ücretinin kaldırılması ya da çok düşük tutulması ziyaretçi sayısını artırabilir.

Arkeodestinasyonun, önemli ve bilinen tarihi bir olayla ilişkilendirilip tanıtılması potansiyel turistlerde merak ve ilgi uyandırabilir. Turistler mekanı gezerken kendi normalleri dışında bir şeyler görüp şaşırarak ve büyülenmek isterler. Kalıntıların bol, estetik ve ilginç olmasını beklerler. Turistler için kalıntıların replika olması sorun değildir. Önemli olan görsel anlamda geçmişe yolculuk yapma deneyimidir. Kalıntı bakımından zengin olmayan mekanların replikalar ile desteklenmesi ziyaretçi sayısını olumlu etkileyebilir. Mevcut durumda müzelerin iç tasarımında birçok kalıntı replikası görsel anlamda kullanılmaktadır. Örneğin; Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Göbeklitepe Tapınağı'na ait T stel replikası, Mersin Arkeoloji Müzesi'nde Adam Kayalar replikası ve Efes Antik Kenti'nde Celsus kütüphanesi girişinde 4 adet kadın heykeli replikası sergilenmektedir. Arkeodestinasyon tasarımı için arkeoloji

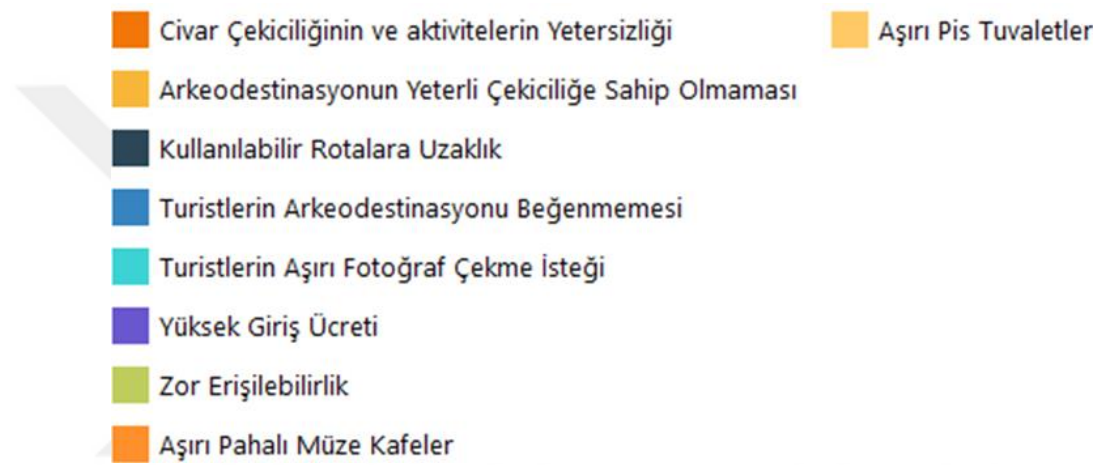
bölümlerinde “arkeodestinyon tasarımı” eğitiminin verilmesi ya da iç mimarlardan destek alınması ziyaretçi sayısını artırabilir.

Mevcut durumda, gezilen yerlerin fotoğraflarının sosyal medyada paylaşılma eğilimi yüksektir. Turistler, sosyal medya sayfalarında paylaşabilecekleri güzel ya da ilginç fotoğraf verecek destinasyonlara ilgi duymaktadırlar. Destinasyonun tarihi, coğrafyası ya da hikayesinden ziyade fotoğraf çekme ve paylaşma isteğinde olan turistler vardır. Örneğin Çorum-Alacahöyük antik kent girişinde bulunan iki sfenks replika olmasına rağmen turistler sfenksler önünde fotoğraf çekme yarışına girmektedir. Antik kenti ve hemen yanındaki müzeyi ziyaret etmeyen ya da çok hızlı bir şekilde dolaşan turistler olabilmektedir. Bu nedenle arkeodestinyonların dikkat çekici fotoğraflar çekme imkanı sağlayacak şekilde tasarlanması potansiyel turistlerin gezme niyeti üzerinde etki oluşturabilir. Bu konuda fotoğraf sanatçılarında destek alınması faydalı olabilir.

Turistler doğal güzellik ile bütünleşmiş arkeodestinyonları manzara etkisiyle daha güzel olarak algılamaktadır. Örnek olarak, Assos antik kenti tek başına çok çekici değildir. Ancak Ege Denizi kıyısında olması ve Midilli adası manzarası antik kente muhteşemlik katmaktadır. Bu nedenle doğal güzellik ve manzara ile bütünleşen arkeodestinyonların tasarımına öncelik verilmesi ziyaretçi sayısını artırabilir. Turistlerin en önemli arkeodestinyon gezme motivasyonu olarak katılımcılar aşağıdaki cevapları verdiler.

- Yabancı Basın Tanıtımları
- Merak
- Geçmiş Öğrenme İsteği
- Arkeoloji Bilgisi
- Tarih Bilgisi
- Fotoğraf Paylaşma İsteği
- Basın-Yayın Tanıtımları
- Sosyal Medya Tanıtımları

Katılımcılar basın-yayın ve sosyal medya tanıtımlarını ayrı cevaplar olarak verdiler. Arkeodestinyasyonun basın-yayın ve sosyal medyada yer alması kişilerin merak duygusunu artırmayı, arkeoloji ve tarih hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayabilir. Bu programlarla Göbeklitepe Tapınağı örneğinde olduğu gibi arkeodestinyasyonun yabancı basın-yayımda da yer alması yerli turistlerin ilgi ve merakını etkileyebilmektedir. Arkeodestinyasyonlarda karşılaşılan problemler sorusuna katılımcılar aşağıdaki cevapları verdiler.

Bazı arkeodestinyasyonlarda turistlerin kullanabileceği temiz lavabolar bulunmamakta ya da kullanılamaz durumda olmaktadır. Mekana ayrılan zamanın mekanı gezmek için kullanılabilmesi için ulaşılabilir temiz lavaboların olması gerekmektedir. Örneğin Çorum-Yazılıkaya'da mevcut tuvaletler kullanılmayacak durumda olduğundan mekanı gezmeye ayrılan sürenin önemli bir kısmı alternatif tuvalet arayışı ile geçmekte ve destinyasyon imajı zarar görmektedir.

Özellikle müze kafelerin tek alternatif olduğu arkeodestinyasyonlarda temel yeme-içme ihtiyaçlarının karşılanması normal fiyatların çok üstünde olmaktadır. Turistlerin destinyasyonlarda temel ihtiyaçlarını kolay ve uygun karşılayamaması anlatımlarına ve paylaşımlarına yansıtacağından potansiyel ziyaretçi sayısı olumsuz etkilenebilir.

Arkeodestinyasyonun iç tasarımı kadar civar çekicilik de diyebileceğimiz dış tasarımı da önemlidir. Var olan potansiyel civar çekiciliklerin turist taleplerini

karşılacak şekilde düzenlenip kullanıma sunulması ziyaretçi sayısını artırabilir. Yerli turistlerin arkeodestinyonlara olan ilgisi ile ilgili soruya katılımcılar aşağıdaki cevapları verdiler.

- Artmaktadır
- Yaşa Bağlıdır
- Eğitim Seviyesine Bağlıdır
- Arkeoloji ve Tarih Bilgisine Bağlıdır
- Düşüktür

Yerli turistlerin arkeodestinyon gezme isteğinin düşük olmasının nedenlerinden biri seyahat acenteleridir. Düzenledikleri gezilerin rehber eşliğinde yapılması zorunluluğu vardır. Ancak rehber istihdam edilmeden yapılan turlar (kaçak turlar) rehberlerin turizm konusunda turistleri bilinçlendirmesini ve yönlendirmesini engellemektedir. Turistlerin arkeodestinyon bilincini etkileyecek en önemli etken sorusuna katılımcılar aşağıdaki cevapları verdiler.

- Turizm Bakanlığının Gezi Rotalarını Denetlemesi
- Basın Yayın ve Sosyal Medya Tanıtımlarının Yapılması
- Film Ve Dizilerle Tanıtılması
- Gezilerin Turist Rehberi Eşliğinde Yapılması

Gezi düzenleme ve rota belirleme yetkisine sahip olan acentelerin bir işletme olarak birincil amacı kar etmek ve müşteri memnuniyetidir. Acentelerin rotalarında arkeodestinyonların ne oranda yer aldığı denetlenmesi gerekmektedir. Özendirici

düzenlemelerle acentelerin rotalara arkeodestinasyonları daha sık almaları sağlanarak ziyaretçi sayısı artırılabilir.

Turistlerin turizm konusunda eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi rehberler aracılığı ile sağlanabilir. Gezilerin rehberler eşliğinde yapılması turistlerin destinasyonlara bakış açısını değiştirip yönlendirebilir. Virane gözüyle bakılan arkeodestinasyonlar rehber anlatımıyla yaşanmışlıkların değerli yaptığı bir mekana dönüşebilir. Devrik sütunlar, eski taşlar turistler için yeni anlamlar ifade edebilir.

5.2. Öneriler

Yapılan araştırma sonucu “turist rehberlerinin arkeodestinasyonlara yönelik algıları doğrultusunda arkeoturizmin iç pazarda etkinliğinin artırılmasına ilişkin bir model önerisi” aşağıda sunulmuştur (şekil 5.1.).

Arkeoloji bölümlerinde "arkeodestinasyon tasarımı" eğitimi verilmeli, arkeo-tasarımcılar yetiştirilmelidir
Arkeodestinasyon tasarımı için iç mimarlardan destek alınmalıdır
Orijinal kalıntılar yeterli değil ise arkeodestinasyonların görseli kalıntı replikaları ile zenginleştirilmelidir
Replikalar estetik ve güzel fotoğraf vermeli, görsel olarak güncel turist taleplerini karşılamalıdır
Arkeodestinasyon tasarımının iyi fotoğraf vermesi için fotoğraf sanatçılarından destek alınmalıdır
Doğal güzellik ve manzara ile bütünleşen arkeodestinasyonların tasarımına öncelik verilmelidir
Arkeodestinasyonların basın-yayın aracılığı ile tanıtımı artırılmalıdır
Arkeodestinasyonların sosyal medya üzerinden tanıtımları artırılmalıdır
Arkeodestinasyonun tanıtımı tarihsel ve bilinen bir olayla ilişkilendirilmelidir
Her mekanın bir hikayesi olmalıdır
Arkeodestinasyonların filmler ve diziler aracılığı ile tanıtımı artırılmalıdır
Arkeodestinasyonların yabancı basın-yayında da yer alması sağlanmalıdır
Seyahat acentelerinin gezi rotaları denetlenmelidir
Geziler turist rehberi eşliğinde yapılmalıdır
Arkeodestinasyonlara kolay ulaşım için gerekli tüm çalışmalar yapılmış olmalıdır
Arkeodestinasyonlara giriş ücreti kaldırılmalı ya da en düşük fiyatta olmalıdır
Müze kafelerin fiyatları uygun olmalıdır
Uygun fiyatlı ve erişilebilir civar konaklama-yeme-içme mekanları olmalıdır
Temiz ve ulaşılabilir tuvaletler olmalıdır

Şekil 5. 1. Araştırmanın model önerisi

KAYNAKÇA

- Afkhami, B. (2021). Archaeological tourism; characteristics and functions . *Journal of Historical Archaeology & Anthropological Sciences*, 6(2), 57–60. <https://doi.org/10.15406/jhaas.2021.06.00246>
- Akar, R., & Önder, F. (2005). Eğitim Araştırmalarında Örnek Olay (vaka) Çalışmaları: Tanımı, Türleri, Aşamaları ve Raporlaştırılması. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 126–139.
- Akdemir, S. (2019). Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Türkiye ve Dünya’da Altyapı - Üstyapı Projelerinde Arkeolojik Miras Yönetimi Uygulama Örnekleri ve Standartları. Yüksek Lisans Tezi, 169.
- Akgün, R. (2023). Urartu Sanatında İkonografik Öğeler. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, 318.
- Akşit, N. (2013). Yaratıcı Turizm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 786–795.
- Alazaizeh, M. M., Jamaliah, M. M., Mgonja, J. T., & Ababneh, A. (2019). Tour guide performance and sustainable visitor behavior at cultural heritage sites. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(11), 1708–1724. <http://10.0.4.56/09669582.2019.1658766>
- Alemdar, N. (2019). Semavi Dinlerde Yaratılış ve İkonografik Yansımaları. İçinde Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- Alyakut, Ö., & Akpulat, Ö. (2020). Kültür Turizmi Ekseninde Yaratıcı Turizm, E-kitap, Turcademy. Pegem Akedemy Yayıncılık. <https://www.turcademy.com/tr/kitap/kultur-turizmi-ekseninde-yaratici-turizm-9786257052467>
- Ap, J., & Wong, K. K. F. (2001). Case study Case study on tour guiding: professionalism, issues and problems. *Tourism Management*, 22, 551–563.
- Ar, H., & Çelik, S. (2015). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında Turist Rehberlerinin Rollerine Yönelik Turist Algıları Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 14.
- Ardahanlioğlu, Z. R. B. (2021). (JoSReSS) The Evaluation of Ancient Architectural Potential as an Important Part of Cultural Heritage in the Scope of Cultural Tourism : The Example of Fethiye and Seydikemer Kültürel Mirasın Önemli Bir Parçası Olan Antik Mimari Potansiyelin Kültür Turi. 7, 69–84. <https://doi.org/10.26579/josrss.170>
- Arikan, I. (2020). Turist rehberliği konulu ulusal lisansüstü tezlerin bibliyometrik profili (1989-2018) 1. *Journal of Institute of Social Sciences Cilt*, 11, 45–69. <https://yokatlas.yok.gov.tr/>

- Avşar, G. (2016). Anadolu Tümölüslerinin Tipolojik Açıdan İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Arkeoloji Anabilim Dalı.
- Aydın, Ş., & Eren, D. (2019). Alternatif Turizm. Detay Yayıncılık.
- Aynas, D. (2022). Evaluating The Conservation Problems of Tells in Şanlıurfa, A Thesis Submitted to in Architectural Restoration. A Thesis Submitted to the Graduate School of Engineering and Sciences of İzmir Institute of Technology in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Science in Architectural Restoration, 268.
- Ayyıldız, M. (2021). Kültürel Miras Turizmi Açısından Sillyon Antik Kenti'nin Değerlendirilmesi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bahçeci, V. (2022). Müze Yöneticileri Gözünden Ziyaretçi Deneyimleri: İzmir İlinde Bir Araştırma. *Journal of Global Tourism and Technology Research*, 3(1), 42–49. <https://doi.org/10.54493/jgtr.1063939>
- Baram, U. (2008). Tourism and archaeology. *Encyclopedia of Archaeology*, 2131–2134. <https://doi.org/10.1016/B978-012373962-9.00416-7>
- Baykan, E., & Uygur, S. M. (2007). Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 30–49. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gaziticaretturizm/issue/49894/639550>
- Beck, C. T. (2009). Critiquing Qualitative Research. *AORN Journal*, 90(4), 543–554. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.aorn.2008.12.023>
- Boztoprak, B. (2021). Somut Olmayan Kültürel Mirasların Yaratıcı Turizm Kapsamında Değerlendirilmesi: İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği, Erzurum Örneği. Yüksek Lisans Tezi , Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Çağlayan, D. (1999). An Assessment of Urban Archaeology and Archaeological Heritage: A Case Study in Ulus-Ankara (s. 160).
- Cahyadi, H. S. (2016). Integrating Archaeo-Tourism With Geotourism Development in Bantimurung National Park, South Sulawesi Province. *Asia Tourism Forum 2016 – The 12th Biennial Conference of Hospitality and Tourism Industry in Asia (ATF-16)*, 547–552.
- Çelebi, M. (2021). Nitel Araştırma Yöntemleri (1. baskı). Pegem Akademi.
- Çetin, G., & Yarcın, S. (2017). The professional relationship between tour guides and tour operators. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 17(4), 345–357. <https://doi.org/10.1080/15022250.2017.1330844>
- Chowdhury, S. A., & Ahmed, M. S. (2015). Archaeological and Historical Tourism:

- An Emerging Dimension for the Tourism Industry of Bangladesh. *European Journal of Business and ManagementOnline*, 7(21), 2222–2839.
- Çiçek, M. (2022). Müze Deneyiminde İnteraktif Uygulamaların Tekrar Ziyaret Etme Niyeti Üzerine Etkisi: Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi ve Göbeklitepe Ören Yeri Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- Cohen, E. (1972). *Toward a Sociology of International Tourism*. The Johns Hopkins University Press, Social Research, Spring, Political Economics 1972, 39(1), 164–182. <https://www.jstor.org/stable/40970087>
- Cohen, E. (1985). The tourist guide. The origins, structure and dynamics of a role. *Annals of Tourism Research*, 12(1), 5–29. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(85\)90037-4](https://doi.org/10.1016/0160-7383(85)90037-4)
- Çokal, Z. (2015). Bir Kültür Elçisi Olarak Profesyonel Turist Rehberlerinin Turistlere Aktarılan Kültürel Değerlere Katkısına Yönelik Turist Algılamaları: Kapadokya Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 120.
- Coşgun İlgar, S., & İlgar, M. Z. (2014). Nitel Veri Analizinde Bilgisayar Programları Kullanılması. *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 31–78. <https://hdl.handle.net/20.500.12436/159>
- Demirel, N., Yumuk, Y., & Hacıoğlu, N. (2021). İş - Aile Rol Çatışması ve Kariyer Devamlılığı İlişkisi : Kadın Turist Rehberleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Turist Rehberliği Dergisi*, 4(1), 48–63.
- Diker, O. (2016). Kültürel Miras ile Kültürel Miras Turizmi Kavramları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(30), 365–374.
- Dilmaç, O. (2019). *Avrupa Sanat Akademilerinin Kısa Bir Tarihi* (1. baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Düzgün, E., & Akın, A. (2022). Yeni Bir Turist Tipolojisi Önerisi: Dijital Göçebelik. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 596–612. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.1095735>
- Eker, N., & Zengin, B. (2016). Turizm Rehberliği Eğitimi Müfredatlarının Uygulama Yeterliliğinin Profesyonel Turist Rehberleri Bakış Açısı ile İrdelenmesi. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, *Journal Of Tourism And Research*, 5(2), 4–19.
- Elmastaş, P. (2022). *Archaeological Heritage at the 6th Century Byzantine*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, October, 291.
- Erdoğan, H. A. (2020a). Arkeolojik Kültür Varlıkları Turizmi (Arkeoturizm) Planlamasında Arkeolog Etkisi *Archaeologist Effect on Archaeological Heritage Tourism (Archaeoturizm) Planning*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler

- Enstitüsü Dergisi, 43, 343–351.
- Erdoğan, H. A. (2020b). Arkeoturizmde Planlama ve Çevre Yönetimi, Konya Örneği (1. baskı). Gece Kitaplığı.
- Erdoğan, H. A. (2021a). Archaeodestinations and Their Post-COVID-19 Attractions, *Tourism Economics , Management and Policy Research*,. Temapor, 1(2), 73–78.
- Erdoğan, H. A. (2021b). Special Issue on Managing Tourism Across Continents A Key to Various Opportunities for the Development in Culture, Economy and Integration in Asia Minor: A Successful Archaeotourism Planning Anadolu’da (Küçük Asya) Kültür, Ekonomi ve Bütünleşme Gelişimi İ. *Journal of Yaşar University*, Special Issue on Managing Tourism Across Continents, 16, 30–39.
- Eres, Z., & Özdoğan, M. (2018). Archaeological Heritage in the Context of Cultural Tourism: An Assessment of Archaeological Sites in Turkey, *Kültür Turizminde Arkeolojik Mirasın Yeri: Türkiye’deki Arkeolojik Alanlar Üzerinden Bir Değerlendirme*, Book Section. Ege Yayınları. https://www.academia.edu/37210907/achaeological_heritage_in_the_context_of_cultural_tourism_an_assesment_of_archaeological_sites_in_Turkey_Kültür_turizminde_arkeolojik_mirasın_y
- Ergül, B. (2020). Turist rehberliği öğretiminde kalite. Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökkadar, T. (2018). İzmit (Nikomedia) Kültür Varlıkları ve Arkeolojik Turizm. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 251.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M., & Taşgın, S. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırmalar (2. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Gulum, E. (2015). The Relationship Between Creative Tourism and Folk Culture and the Popularization of Locality. *Milli Folklor*, 105, 87–98.
- Günden, B. (2021). Yükseköğrenim Gören Bireylerin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tutumları İle Kültürel Miras Kavramına İlişkin Metaforik Algıları Üzerine Bir Çalışma. İçinde Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Güngör, Y. (2018). Tarih kültür turizmi ve kartepe. *İjteds, Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi*, 2(2), 395–401.
- Güzeldemir, M. E. (2015). Bilimsel Yazı Nasıl Hazırlanır? 1. Aydın Sağlık Dergisi, 2, 1–26.
- Halaç, H. H., Gürdoğan Bayır, Ö., & Çengelci Köse, T. (2020). İlkokul Öğrencilerine Yönelik Kültürel Mirasa Duyarlılık Ölçeği’nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(31), 197–218.

<https://doi.org/10.35675/befdergi.810944>

Hogg, E. A., Welch, J. R., & Ferris, N. (2017). Full Spectrum Archaeology. *Archaeologies*, 13(1), 175–200. <https://doi.org/10.1007/s11759-017-9315-9>

Hoggarth, J. A., Awe, J. J., Ebert, C. E., Guerra, R. A., Beardall, A., Watkins, T. B., & Walden, J. P. (2020). Thirty-two years of integrating archaeology and heritage management in belize: A brief history of the belize valley archaeological reconnaissance (bvar) project's engagement with the public. *Heritage*, 3(3), 699–732. <https://doi.org/10.3390/heritage3030040>

Jonasson, M., & Scherle, N. (2012). Performing co-produced guided tours. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 12(1), 55–73. <https://doi.org/10.1080/15022250.2012.655078>

Kalın, V., Nacak, E., Bilgi, E., & Güzel, Ö. F. (2019). Turist Rehberi Adaylarının 2019 Yılı Eğitim Uygulama Gezisine Yönelik Algıları: Nitel Bir Araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 575–595. <https://doi.org/10.26677/tr1010.2019.179>

Karadağ, L., & Akyurt, H. (2018). Kültür Turizminde Antik Kentlerin Destinasyon Çekiciliği Açısından Değerlendirilmesi. *Asos Journal*, 6(85), 170–183. [http://forschungsunion.de/pdf/industrie_4_0_umsetzungsempfehlungen.pdf%0Ahttps://www.dfki.de/fileadmin/user_upload/import/9744_171012-KI-Gipfelpapier-online.pdf%0Ahttps://www.bitkom.org/sites/default/files/pdf/Presse/Anhaenge-an-PIs/2018/180607 -Bitkom](http://forschungsunion.de/pdf/industrie_4_0_umsetzungsempfehlungen.pdf%0Ahttps://www.dfki.de/fileadmin/user_upload/import/9744_171012-KI-Gipfelpapier-online.pdf%0Ahttps://www.bitkom.org/sites/default/files/pdf/Presse/Anhaenge-an-PIs/2018/180607-Bitkom)

Karademir, N. (2021). Diyarbakır'da Bir Kültürel Miras Turizmi Ögesi: Hevsel Bahçeleri. *Smart Journal*, 7(42), 377–389. https://www.researchgate.net/profile/Ali-Sarikas/publication/357477749_Digital_Transformation_In_The_Textile_Industry/links/61cfe76fe669ee0f5c79dd3e/Digital-Transformation-In-The-Textile-Industry.pdf

Karataş, E. (2022). İletişim Aracı Olarak Müzelerde Instagram Kullanı Analizi: Troya Müzesi Örneği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 62(1), 815–841. <https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2022.62.1.33>

Kardaş, K. (2020). Turizm Rehberliği Bölümleri için Araştırma ve Müfredat Kapsam Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Rehberliği Anabilim Dalı.

Keskin, Y., & Tanaç Zeren, M. (2022). Arkeolojik Alanlarda Mimari Düzenlemelerin ve Sunum Tekniklerinin Türkiye'deki Örnekler Üzerinden Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi. *Artium*, 10(1), 21–35. <https://doi.org/10.51664/artium.948113>

Kırıncı Tekeli, E., & Demirel, N. (2020). The perspectives of professional tourist guides

- towards foodie tourists: A qualitative research. *Journal of Tourism Theory and Research*, 6(1), 35–46. <https://dergipark.org.tr/tr/doi/10.24288/jtr.633445>
- Korkmaz, U. (2019). Turist Rehberliği Uygulama Gezisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Rekreasyon ve Turist Rehberliği, 104.
- Korstanje, M. (2019). An Anthropological insight on the commonalities between Tourism and Archaeology. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 7(1), 162–166. <https://doi.org/10.30519/ahtr.556565>
- Kuşçuoğlu, G., & Taş, M. (2017). Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 58–67. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalvac/issue/32621/334791>
- Lwoga, N. B., & Mwankunda, J. (2020). Comparing motivation and profile between archaeotourists and non-archaeotourists in ngorongoro, Tanzania. *Geojournal of Tourism and Geosites*, 32(4), 1394–1401. <https://doi.org/10.30892/GTG.32430-586>
- O'Donovan, M., & Carroll, L. (2011). Going Places: The Historical Archaeology of Travel and Tourism. *International Journal of Historical Archaeology*, 15(2), 191–193. <https://doi.org/10.1007/s10761-011-0135-0>
- Odum, C. J., & Oguamanam, C. C. (2020). Archaeotourism and archaeological heritage in Igboland, Nigeria. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 9(4), 639–654. <https://doi.org/10.46222/ajhtl.19770720-42>
- Oehmichen-Bazán, C. (2018). Archaeology and Tourism. *The Encyclopedia of Archaeological Sciences*, 1–3. <https://doi.org/10.1002/9781119188230.saseas0290>
- Olçay, A. (2020). Alternatif Turizm (1. baskı). Gazi Kitabevi.
- Oral, B., & Çoban, A. (2020). Kuramdan Uygulamaya Eğitimde bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pegem Akademi Yayınları.
- Öztürk, H. H. (2016). Arkeolojik Alanların Korunmasında Planlama ve Yönetim: Ören Yerlerinin Çevre Düzenlemesi. İçinde Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı.
- Pehlivan, N. (2021). Turizmin marjinal çocuğu: Arkeoloji turları. <https://www.gazeteduvar.com.tr/turizmin-marjinal-cocugu-arkeoloji-turlari-haber-1517348>
- Pelit, E., Çoban, E., & Tomakin, N. (2023). Rehberliği Eğitiminde Yaşanan Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme, An Evaluation of the Problems in Tourist Guidance Education. *TURED, Turist Rehberleri Dergisi*, 6(1), 52–80.

- Piesker, K. (2018). *Heritage in Context 2 - Archaeology and Tourism, Multilingual Edition*. Ege Yayınları.
- Pirson, F. (2018). *Heritage in Context 2, Archaeology and Tourism, Multilingual Edition*. Ege Yayınları.
- Prentice, R. (2001). *Experiential Cultural Tourism: Museums & the Marketing of the New Romanticism of Evoked Authenticity*.
- Ratminingsih, N. M., Suardana, M., & Martin, A. A. N. Y. (2018). English for Tour Guide: A Need Analysis of a Contextual-Based Language Teaching. *SHS Web of Conferences*, 42, 00012. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20184200012>
- Şahin, S., & Ulusoy, H. (2020). Turist Rehberi Adaylarının Kültür Varlıklarına Yönelik Bilgi Düzeyleri ve Tutumları. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 120–136. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.604329>
- Savaştürk, D. (2021). *Arkeolojik Sit Alanlarının Modern Teknolojiler ile Dijitale Aktarılması ve Sergilenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müze Yönetimi Bilim Dalı.
- Savrum Kortanoğlu, M. (2012). *Türkiye’de Höyük Yerleşmelerinin Korunması, Değerlendirilmesi ve Devamlılığının Sağlanması Sorunu: Tilmen Höyük Arkeolojik Park Örneği*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Arkeoloji Bilim Dalı, Protohistorya ve Önasya, Arkeolojisi Bilim Dalı, 387.
- Savrum Kortanoğlu, M. (2013). *Arkeolojik Sitler ve Derecelendirme Sorunu Tespit ve Tescil*. *Colloquium Anatolicum*, 1943(12), 271–290.
- Savrum, M. (2013). *Arkeolojik Alanların Korunmasına ve Sunumuna Yönelik Modern Müdahaleler*. *Tüba-Ked*, 11, 51–69.
- Şengül, A., & Çılgınoğlu, H. (2021). *Kültürel Miras Turizmi Açısından Kral Kızı Hamamının Swot Analizi ile Değerlendirilmesi*, *Araştırma Makalesi / Research Article*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE Dergisi, 11(2), 539–552.
- Sert, A., Karacaoğlu, S., & Serin, S. (2020). *Turizmde Değişim Dönüşüm ve Güncel Eğilimler* (1. baskı). Detay Yayıncılık.
- Seyhan, B. (2014). *Frigya Bölgesinin Kültürel Miras Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Şimşek, G. (2009). *Interventions on Immovable Archaeological Heritage As a Tool for New Formation Process*. İçinde Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi. <http://eprints.uanl.mx/5481/1/1020149995.PDF>
- Şimşek, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Sosyal Bilimlerde* (10. baskı). Seçkin

Yayıncılık.

- Somuncu, M., & Yiğit, T. (2010). Türkiye'deki Dünya Mirası Alanları: Koruma ve yönetimde güncel durum ve sorunlar (World Heritage Sites in Turkey: Current Status and Problems of Conservation and Management). *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 8(1), 1–26. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3418909>
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2019). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (7. baskı). Anı Yayıncılık.
- Srivastava, S. (2015). Archaeotourism: An Approach to Heritage Conservation and Area Development: Case Analysis of Badoli Temples Studies. *Global Journal of Engineering, Science & Social Science Studies*, 01(02), 31–42.
- Srivistava, S. (2015). Archaeotourism: An Approach to Heritage Conservation and Area Development: Case Analysis of Badoli Temples, *Global Journal of Engineering, Science & Social Science Studies*, 01 (02): 31-42.
- Sureka, F. (2013). Müze ve Ören Yerleri Arasındaki Bildirişim ve Etkileşim Sorunları. İçinde Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Teo, C. B. C., Khan, N. R. M., & Rahim, F. H. A. (2014). Understanding Cultural Heritage Visitor Behavior: The Case of Melaka as World Heritage City. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 130, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.04.001>
- Thomas, B., & Langlitz, M. (2019). Archaeotourism, Archaeological Site Preservation, and Local Communities. Feasible Management of Archaeological Heritage Sites Open to Tourism. Eds.: D. Comer, A. Willems (pp. 69–78). Cham: Springer.
- Toprak, B. (2020). Din Arkeolojisi ve Göbekli Tepe -Disiplinlerarası Eleştirel Bir Yaklaşım. *Milel ve Nihal Yayınları*, 17(2), 335.
- Toraman, S. (2023). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırmalar ve Eylem Araştırmaları* (1. baskı). Pegem Akademi.
- Tülek, B. (2021). Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras Değerleriyle Çankırı Kenti ve Turizme Katkısı. *European Journal of Science and Technology*, 0–2. <https://doi.org/10.31590/ejosat.889708>
- Tuncer, H. (2020). Dünya Miras Listesindeki Arkeolojik Alanların Alan Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.
- Türk, A. (2000). Doğal, tarihsel ve arkeolojik alanların turizm potansiyelinin belirlenmesi : göller bölgesi örneği. <http://hdl.handle.net/11527/16615>
- Türker, N., & Yaşar, Z. (2019a). Batı Karadeniz Bölümü Antik Kentlerinin Kültürel

- Miras Turizmi Açısından Değerlendirilmesi. *Journal of humanities and tourism research (Online)*, 9(9-1), 1-27. <https://doi.org/10.14230/joiss670>
- Türker, N., & Yaşar, Z. (2019b). Batı Karadeniz Bölümü Antik Kentlerinin Kültürel Miras Turizmi Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(9-1), 1-27. <https://doi.org/10.14230/joiss670>
- Underberg-Goode, N. M. (2014). Cultural heritage tourism on Peru's north coast. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 6(3), 200-214. <https://doi.org/10.1108/WHATT-03-2014-0013>
- Uygur, S. M., & Baykan, E. (2006). Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 1-20.
- Weiler, B. (2001). Perspectives and thoughts on tour guiding. *Tourism and Hospitality in the 21st Century*, 255-264. <https://doi.org/10.1016/B978-0-7506-5627-6.50027-4>
- Wincup, E. (2017). Understanding Qualitative Methods. *İçinde Qualitative Approaches (Sayı 2, s. 204)*. Sage.
- Xu, T., Wu, T.-J., & Li, Q.-Q. (2018). The relationships between job stress and turnover intention among tour guides-the moderating role of emotion regulation. *21(2)*, 409-418. <https://doi.org/10.1080/09720502.2017.1420570>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, M. (2021). Turist Rehberleri Performansının Turist Memnuniyeti Ve Destinasyon Sadakati Üzerindeki Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği.
- Yılmaz, L. (2020). Mersin'de Somut Kültürel Miras Bilinci ve Koruma Üzerine Bir Değerlendirme. *Amisos*, 5(8), 156-177.

İNTERNET KAYNAKÇASI

- ankara.edu.tr. (2023). Ekim 19, 2023 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/6888/mod_resource/content/2/Konu%202.pdf adresinden alındı
- ankara.edu.tr. (2023). Kasım 22, 2023 tarihinde <https://www.ankara.edu.tr/programlar/2/446/1688-285/> adresinden alındı
- Ateş, S. (2023). Arkeoloji Terimleri Sözlüğü. Eylül 29, 2023 tarihinde https://www.academia.edu/16638516/ARKEOLOJI_TERIMLERI_SOZLUGU adresinden alındı
- Bostan, M. (2019). Ekim 30, 2023 tarihinde <https://www.wearthehippies.com/gobekli-tepe-samanlarinin-derin-kozmetik-kulturu/> adresinden alındı
- Er, Y. (2004). Arkeoloji Sözlüğü (4 b.). Phoenix Yayıncılık. Eylül 29, 2003 tarihinde <https://5989e5f5b738a7bf6982c01c232a1cd27056bb51.vetisonline.com/EbscoViewerService/ebook?an=2145944&callbackUrl=https%3a%2f%2fresearch.ebsco.com&db=nlebk&format=EB&profId=eds&lpid=&ppid=&lang=tr&location=https%3a%2f%2fd449fe97e72df15faf96b8d7d4f5facfaa> adresinden alındı
- Eraş, N. (2020). levtems.com. Nisan 22, 2023 tarihinde <https://levtems.com/turizm-rehberligi-nedir-merak-edilen-her-sey/> adresinden alındı
- Erdogan, İ. (2005). irfanerdoğan.com. Mayıs 10, 2023 tarihinde <http://www.irfanerdogan.com/makaleler1/kirlenme1.pdf> adresinden alındı
- fbu.edu.tr. (2023). Ekim 20, 2023 tarihinde https://ois.fbu.edu.tr/bilgipaketi/eobsakts/ders/ders_id/25277/program_kodu/0401001/h/205/s/5/st/G/ln/tr adresinden alındı
- izmir.ktb.gov.tr. (2023). Kasım 13, 2023 tarihinde <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77418/efes-selcuk.html> adresinden alındı
- korumakurallari.ktb.gov.tr. (2004). Eylül 28, 2023 tarihinde <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/18325,2863-sayili-kultur-ve-tabiat-varliklarini-koruma-kanunu-.pdf?0> adresinden alındı
- ktu.edu.tr. (2023). Ekim 20, 2023 tarihinde <https://katalog.ktu.edu.tr/dersbilgipaketi/course.aspx?pid=20&lang=1&dbid=593255> adresinden alındı
- kulturportali.gov.tr. (2023). Nisan 24, 2023 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/izmir/gezilecekyer/efes> adresinden alındı

- kvmgm . (2023). Şubat 18, 2023 tarihinde <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43252/muzecilik-faaliyetleri.html> adresinden alındı
- kvmgm. (2022). Aralık 25, 2022 tarihinde <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43336/muze-istatistikleri.html> adresinden alındı
- kvmgm.ktb.gov.tr. (2022). Eylül 28, 2023 tarihinde <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44973/turkiye-geneli-sit-alanlari-istatistikleri.html> adresinden alındı
- kvmgm.ktb.gov.tr. (2022). Eylül 29, 2023 tarihinde <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-104410/turkiye-genelinde-derecelerine-gore-arkeolojik-sit-alanlari-istatistigi.html> adresinden alındı
- kvmgm.ktb.gov.tr. (2023). Nisan 24, 2023 tarihinde <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43253/genel-mudurlugumuze-bagli-muzeler-ve-orenyerleri.html> adresinden alındı
- kvmgm.ktb.gov.tr. (2023). Eylül 29, 2023 tarihinde <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-108408/2016-2020-yillari-arasinda-yeni-yenilenen-muzelerturbelerorenyerleri.html> adresinden alındı
- kvmgm.ktb.gov.tr. (2023). Kasım 13, 2023 tarihinde <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44423/dunya-miras-listesi.html> adresinden alındı
- kvmgm.ktb.gov.tr. (2023). Kasım 21, 2023 tarihinde <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44395/dunya-miras-gecici-listesi.html> adresinden alındı
- Lee, J. (2015). Ekim 16, 2023 tarihinde <https://www.triplepundit.com/story/2015/stuffed-animal-tours-compassionate-tourism-future/37811> adresinden alındı
- mevzuat. (2012, 06 07). Ocak 19, 2023 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6326.pdf> adresinden alındı
- mevzuat.gov.tr. (2015). Eylül 29, 2023 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=15958&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5> adresinden alındı
- mevzuat.gov.tr. (2016). Mart 10, 2023 tarihinde kişisel verilerin koruması Kanunu: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6698.pdf> adresinden alındı
- oah.org. (2023). Ekim 17, 2023 tarihinde <https://www.oah.org/lectures/lecture/atomic-tourism-in-the-united-states-the-attraction-of-nuclear-bombs-and-radiation/> adresinden alındı
- osym.gov.tr. (2022). Kasım 28, 2023 tarihinde https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2022/YKS/EK/tablo3_07092022.pdf adresinden alındı

- osym.gov.tr. (2022). Kasım 29, 2023 tarihinde <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2022/YKS/EK/tablo4-07092022.pdf> adresinden alındı
- Parlıtılı, U. (2016). Doğu Anadolu'nun Gizemli Abideleri: Höyükler. Eylül 29, 2023 tarihinde https://www.academia.edu/35023250/Do%C4%9Fu_Anadolunun_Gizemli_Abideleri_H%C3%B6y%C3%BCkler%20adresinden%20al%C4%B1nd%C4%B1 adresinden alındı
- Patton, M. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (pp. 169-186). Beverly Hills, CA: Sage.
- pau.edu.tr. (2019). Kasım 27, 2023 tarihinde <https://ebs.pusula.pau.edu.tr/bilgigoster/Ders.aspx?lng=1&dzy=3&br=8578&bl=8589&pr=546&dm=815&ps=3&dk=77847&ds=0> adresinden alındı
- pau.edu.tr. (2023). Ekim 20, 2023 tarihinde <https://ebs.pusula.pau.edu.tr/BilgiGoster/Ders.aspx?lng=1&dzy=3&br=19&bl=45&pr=18&dm=1&ps=3&dk=22977&ds=0> adresinden alındı
- Prentince, R. (2001). *Experiential Cultural Tourism: Museums & the Marketing of the New Romanticism of Evoked Authenticity*. *Museum Management and Curatorship*, 19(1). <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09647770100201901> adresinden alındı
- sanattarihi.usak.edu.tr. (2023). Kasım 22, 2023 tarihinde <https://sanattarihi.usak.edu.tr/menu/7557> adresinden alındı
- Smith, V. (1989). Ekim 17, 2023 tarihinde https://books.google.com.tr/books?id=oHnD36lfud8C&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false adresinden alındı
- sozluk.gov.tr. (2023). Ekim 20, 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- tdk. (2023). Haziran 05, 2023 tarihinde <https://tdk.gov.tr/> adresinden alındı
- tdk.gov.tr. (2023). Eylül 29, 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- teftis.ktb.org.tr. (1999). Eylül 28, 2023 tarihinde <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14329/658-nolu-ilke-karari-arkeolojik-sitler-koruma-ve-kullanma-kosullari.html> adresinden alındı
- tuik.gov.tr. (2023). Aralık 9, 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kulturel-Miras-Istatistikleri-2022-49749#:~:text=Bakanl%C4%B1%C4%9Fa%20ba%C4%9Fl%C4%B1%20m%C3%BCzelerdeki%20eserlerin%20%60,%2C6's%C4%B1%20tablet%20old>

u.&text=M%C3%BCze%20ve%20%C3%B6ren%20yeri%20ziyaret%C3%A7i%20say adresinden alındı

tureb.gov.tr. (2023). Nisan 13, 2023 tarihinde

<https://www.tureb.org.tr/tr/Page/Detail/50> adresinden alındı

tureb.org.tr. (2022). Aralık 27, 2022 tarihinde <https://www.tureb.org.tr/tr/Oda> adresinden alındı

tureb.org.tr. (2022, Ağustos 22). Aralık 21, 2022 tarihinde

<https://www.tureb.org.tr/tr/Notices/Detail/5016> adresinden alındı

tureb.org.tr. (2022). Aralık 26, 2022 tarihinde

<https://www.tureb.org.tr/tr/Notices/Detail/6028> adresinden alındı

tureb.org.tr. (2023). Mart 21, 2023 tarihinde

<https://www.tureb.org.tr/tr/Page/Detail/60> adresinden alındı

tureb.org.tr. (2023). Haziran 12, 2023 tarihinde

<https://www.tureb.org.tr/tr/Page/Detail/60> adresinden alındı

tureb.org.tr. (2023). Temmuz 18, 2023 tarihinde

<https://www.tureb.org.tr/tr/Notices/Detail/6043> adresinden alındı

tureb.org.tr. (2023). Ocak 27, 2023 tarihinde

<http://www.tureb.org.tr/tr/Page/Detail/64> adresinden alındı

tureb.org.tr. (2023). Şubat 23, 2023 tarihinde

<https://www.tureb.org.tr/tr/RehberIstatistik/> adresinden alındı

tureb.org.tr. (2023). Nisan 18, 2023 tarihinde

<https://www.tureb.org.tr/tr/Page/Detail/62> adresinden alındı

tursab.org.tr. (2023). Nisan 15, 2023 tarihinde <https://www.tursab.org.tr/hakkimizda> adresinden alındı

uludağ.edu.tr. (2023). Ekim 20, 2023 tarihinde

<http://bilgipaketi.uludag.edu.tr/Ders/Index/925538> adresinden alındı

uludağ.edu.tr. (2023). Kasım 9, 2023 tarihinde

<http://bilgipaketi.uludag.edu.tr/DersProgramiRapor/DersIcerikRapor/779014?Dil=0> adresinden alındı

unesco.org.tr. (2023). Kasım 21, 2023 tarihinde

<https://www.unesco.org.tr/pages/96/2/unesco> adresinden alındı

Ünlüer, S. (2020). Ekim 7, 2023 tarihinde

<https://www.youtube.com/watch?v=qLBDkVnZXJc> adresinden alındı

Yıldırım, A. (1999). Ocak 22, 2023 tarihinde
<http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5326> adresinden
alındı

EKLER

EK.1. Araştırma Gönüllü Katılım Formu Örneği

Değerli Katılımcı; bu araştırma yüksek lisans tez araştırması olup, alan araştırması içerisinde “Turist Rehberlerinin Arkeodestinyonlara Yönelik Algıları Doğrultusunda Arkeoturizmin İç Pazardaki Etkinliğinin Artırılmasına İlişkin Bir Model Önerisi” ile ilgilidir. Vermiş olduğunuz cevaplar araştırmanın niceliği, niteliği ve bilimselliği açısından önem arz etmektedir. Cevaplarınız gizli tutulacak ve sadece bu araştırma kapsamında kullanılacaktır. Çalışma, Durul Aliye Gümüş tarafından yürütülmektedir.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda yüz yüze görüşme yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.

• Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.

- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler veri saklama yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.

• Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Rehberliği Bölümü’nden Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ali Erdoğan’a yöneltebilirsiniz.

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum. (Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı:

İmza: Tarih:

EK.2: Araştırmanın Görüşme Soruları

Araştırmanın Görüşme Soruları
1. Arkeodestinyasyon kavramını nasıl tanımlarsınız? Açıklayabilir misiniz?
2. Arkeodestinyasyon denilince ilk aklınıza gelen turistik mekan hangisidir?
3. Türkiye'deki en ilgi çekici arkeodestinyasyon sizce hangisidir? Tespitinizi paylaşır mısınız?
4. Arkeodestinyasyonlar için en önemli çekicilik hakkında görüşünüz nedir?
5. Turistler için en önemli arkeodestinyasyon gezme motivasyonu nedir? Gözleminiz hakkında bilgi verir misiniz?
6. Arkeodestinyasyon gezilerinizde karşılaştığınız en önemli problem nedir?
7. Yerli turistlerin arkeodestinyasyonlara karşı ilgisi hakkında ne düşünüyorsunuz? Gözleminizi anlatabilir misiniz?
8. Turistlerin arkeodestinyasyon bilinci en etkili şekilde nasıl artırılabilir? Açıklayabilir misiniz?